

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

**1995. 4. szám
DECEMBER**

SZ

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja az Igazságügyi Minisztérium

Büntetés-végrehajtás

Országos Parancsnokság Sajtóirodája

Megjelenik negyedévenként * Tizennegyedik évfolyam 4. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Elnök:

DR. TARI FERENC

Tagjai:

DR. ESTÓK JÓZSEF,
GARAMI LAJOS,
MEZŐ LÁSZLÓ,
DR. NAGY FERENC,
PADOS JÓZSEF,
SCHNEIDER GYULA,
VESZELKA VENDEL,
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

DR. FARKAS TIBOR

Szerkesztő:

TURBÓK ATTILA

Rovatvezetők:

Csere László, dr. Csordás Sándor,
Fejcs Imre, dr. Lőrincz József, Németh
Gyula, Vincze Tamás, Turbók Attila

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Nagysándor József u. 4.

Telefon és telefax:

112-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI:

dr. Bárd Károly, az Igazságügyi Minisztérium helyettes államtitkára; dr. Boros János, az országos parancsnokság kutatásszervezési és nemzetközi kapcsolatok főosztályának vezetője; Chis Ioan, a román büntetés-végrehajtás országos parancsnoka; dr. Csetneky László docens, a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének vezetőhelyettese; Csóti András, a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnoka, Deák Ferenc, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa dr. Hartai Ernő pszichiáter, a Szeged Városi Idegbeteg-gondozó adjunktusa; dr. Lőrincz József, a Rendőrtiszti Főiskola bv. tanszékének vezetője; Mácsai Ferenc, a Kalocsai Börtön és Fegyház parancsnoka; dr. Mári Imre, a Budapesti Fegyház és Börtön parancsnoka; Módos Tamás főiskolai adjunktus a Rendőrtiszti Főiskolán; dr. Nagy Ferenc, tanszékvezető egyetemi tanár a JATE állam- és jogtudományi karán; Novák Béla Dénes, a BörtönÚjság munkatársa; Novák Valentin, újságíró; Pardi Anna, újságíró; dr. Székely István doktorandusz, Bűnügyi Tudományok Intézete, Miskolc; dr. Tari Ferenc, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka; dr. Tauber István, egyetemi docens az ELTE állam- és jogtudományi karának kriminológiai tanszékén.

*

A fotókat Bernáth Csaba
és Csatorday Zoltán készítette.

A folyóirat előfizethető az IM BV Költségvetési Elszámolási Számlán:

10023002 01393008 vagy a szerkesztőségben.

Előfizetési díj egy évre 200 forint.

Előkészítés és tördelés az IM BV Sajtóirodán

Nyomdai munkák a BV KEI nyomdában

Felelős vezető: Machács István

Szervezett bűnözés

A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása

Közismert, hogy a politikai, gazdasági és társadalmi változások kísérő jelenségként újszerű és számos formájában a korábbihoz képest lényegesen szervezettebb, sokszor nemzetközi jelleget öltő bűnözés jelent meg az utóbbi években Magyarországon is. Nyilvánvaló, hogy a nemzetközivé váló bűnözés a bűnüldözés nemzetköziesedését kívánja meg: ez pedig mindenekelőtt a különböző államok bűnüldöző és igazságszolgáltatási hatásainak szorosabb kooperációját igényli.

Tudjuk, hogy a kooperáció sikerének számos feltétele van. A szervezett bűnözés elleni fellépés hatékonysága mindenekelőtt attól függ, hogy a nemzetközi közösség általaiban megvan-e egységesen a politikai akarat a szervezett bűnözés visszaszorítására. Ezen a téren én bizonyos *pozitív jeleket* észlelek. Ha csak a közelmúlt gondolunk, a különféle igen magas szintű nemzetközi tanácskozások jelzik: egyre inkább terjed a felismerés, hogy a szervezett bűnözés leküzdése és ennek érdekében a nemzetközi együttműködés erősítése alapvető érdeke minden államnak, függetlenül attól, hogy az adott pillanatban milyen mértékben érinti a szervezett bűnözés jelensége. Ez a politikai akarat egyértelműen megnyilvánult az utóbbi két évben: utalok a tavaly novemberben sorra került miniszteri világkonferencián elfogadott *nápolyi politikai deklarációra*, illetve a nemzetközi szervezett bűnözés elleni *globális akciótervre*, az ENSZ legutóbbi – a bűnmegelő-

zéssel és a büntetettek kezelésével foglalkozó – világtalálkozásra, amelynek egyik napirendi pontját éppen a nemzetközi szervezett bűnözés elleni küzdelem eszközei képezték. Említhetem továbbá azt az 1994. szeptember 8-án elfogadott *berlini deklarációt*, amelyet az Európai Unió, valamint a kelet-közép-európai belügy és igazságügy-miniszterek fogadtak el és amely részletesen taglalja a kábítószerrel összefüggő és a szervezett bűnözés elleni teendőket. Végül utalok arra az akcióprogramra, amelyet legutóbb Brüsszelben az Unió, valamint a társult megállapodással rendelkező országok és a balti államok belügy és igazságügy-miniszterei fogadtak el, és amely akcióterv egyes kiemelt területeken – pl. gépjárműlopások, nukleáris anyagok tiltott kereskedelme – határozza meg a teendőket.

A nemzetközi szervezett bűnözés elleni kooperáció sikerének további feltétele az, hogy az egyes országokban a bűnüldözés közel azonos hatékonysággal működ-

jön, vagyis ne legyenek túlzottan nagyok az eltérések a technikai színvonalban, valamint a bűnüldözői stáb képzettségében, felkészültségében.

Végül a nemzetközi kooperáció sikere attól függ, hogy az egyes jogrendszerek milyen mértékben közelítenek egymáshoz. A formalizált igazságügyi együttműködés – és itt a tágabb értelemben vett jogsegélyre gondolok, amelybe beletartozik a *kiadatás*, az *eljárási jogsegély*, a külföldi ítéletek elismerése vagy az *elítéltek átvétele és átadása* – csak akkor eredményes, ha az egyes nemzeti büntetőjogok többé-kevésbé hasonlítanak egymásra.

Harmonizáció?

Itt vetődik fel az alapvető kérdés: vajon milyenek az esélyek a büntetőjog uniformizálására vagy az egyes nemzeti büntetőjogok harmonizációjára? Kétségtelen, hogy az utóbbi éveknek a kérdést tárgyaló irodalma inkább szkeptikus a harmonizáció, nem beszélve egy lehetséges globális vagy akár regionális büntetőjog kialakításának esélyeit illetően. Szemben a húsz vagy harminc évvel ezelőtti divatos elképzeléssel, amely szerint például az európai büntetőjog rövid időn belül megszületik, most, amikor az integráció belátható közelségbe került, inkább az az elterjedt vélemény, hogy a büntetőjog más jogágaknál jobban kötődik a nemzeti kultúrához, ezért jóval inkább ellenáll minden integrációs kísérletnek. E tézissel szemben felhozható, hogy a büntetőjognak minden társadalomban végül is ugyanaz a funkciója: védenie kell az életet, a fizikai integritást, a szexuális önrendelkezést, oltalmaznia kell a tulajdont, a funkció azonossága pedig az eszközök, módszerek azonosságát, de legalábbis hasonlóságát eredményezi. Ugyanakkor

azok a lényeges eltérések, amelyeket az eutanázia, a prostitúció, a kábítószerrel való visszaélés, a homoszexualitás, vagy az autoritásokat, a közjogi méltóságokat megillető védelem szükségességének, illetve ennek mértéke megítélésében észlelhetünk az egyes európai államok törvénykönyveiben, valóban azt látszanak alátámasztani, hogy a büntetőjog igen erőteljesen kötődik a hagyományokhoz, a nemzeti kultúrához. Ezt a benyomást erősíti, ha tekintetbe vesszük, hogy a különbségek korántsem korlátozódnak a különös részre: lényegesen eltérő módon szabályozzák az egyes európai országok pl. a kísérlet, a mulasztás vagy a részesség intézményeit.

A nemzeti büntetőjog uniformizálásának nehézségeire utal, hogy egy európai büntetőködex kialakításának gondolata igen hamar elhalt, az ilyen kísérletek rövid idő alatt kimúltak. 1971-ben az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése fontolóra vette egy egységes európai büntető törvénykönyv megalkotását, ám az elképzelés hosszú időre feledésbe is merült. Amikor tavaly megint csak e fórumon az egységsítés gondolata ismét felbukkant, már csak egy európai modell büntető- és büntető-eljárásjogi kódex kidolgozását sürgették. A kezdeményezés címzettje, a Miniszteri Bizottság azonban – tudomásom szerint – mind ez ideig nem adta jelét érdeklődésének.

Az, hogy az egyes országok büntetőjoga közelítésének megvannak a határai, abból az egyszerű körülményből fakad, hogy a nemzeti büntetőjogok rendelkezéseit alapvetően a *nemzeti bűnözésre* szabják. Márpedig az egyes országok kriminalitásában – még akkor is, ha egyfajta nemzetköziesedés és így közelítés kimutatható – mégiscsak erőteljesek az eltérések. Külö-

nösképp igaz ez a szervezett bűnözésre, amelynek különféle fokozatai vagy fajtái léteznek, éppen a szervezettség mértékének megfelelően. Lehet, hogy kissé leegyszerűsített modelleket mutatok be, de nyilván különbség tehető a szervezett bűnözés azon formája között, amelyet inkább hivatásos bűnözésnek nevezhetnénk és amelynél felfedhető ugyan egyfajta szervezettség, saját törvények, tradíciók, szokások, de hiányzik a külön irányító apparátus, valamint azon szervezett bűnözési forma között, amely a kriminális szolgáltatások megszervezését végző bűnözői szindikátus irányítása mellett működik, és végül nyilván más jelenség az olyan szervezett bűnözés, amelynek sajátossága a szigorú hierarchia, a legális üzleti életbe való beépülés, a kifinomult szakosodás, a büntető igazságszolgáltatás professzionista módon való akadályozása, vagy az államapparátusba és a bűnüldöző szervekbe való beépülés.

Nem az én kompetenciámba tartozik annak eldöntése, hogy nálunk az említett osztályozás alapján a szervezett bűnözés melyik csoportba sorolható. Magáról az osztályozás helyességéről is lehet vitatkozni, de e helyütt ez mellékes. Pusztán azt kívántam jelezni, hogy a szervezett bűnözés-fogalom az egyes országokban különböző intenzitással jelen lévő, eltérő kriminalitást jelöl. És bár minden nemzetközi konferencián elhangzik, hogy a szervezett bűnözés definíciójáról nem érdemes amúgy is természetlenül vitába foggni, azért az mégiscsak jelez valamit, hogy bár a politikai akarat az összefogásra, az együttműködésre – úgy tűnik – megvan, az említett konferenciák egyikén sem sikerült megállapodásra jutni egy, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni kötelező erejű nemzetközi instrumen-

tum, egy konvenció kidolgozásának szükségességében.

A kérdés már az 1994. évi novemberi nápolyi konferencián is felmerült, sőt a rendezvény szervezői talán éppen egy ilyen megállapodás reményében hívták egybe a világ belügy és igazságügy-minisztereit. Végül azonban e megállapodás nem jött létre. Ezt követően *Kairóban*, az *ENSZ bűnmegelőzési világkongresszusán* tett kísérletet az argentin delegáció egy olyan határozat elfogadtatására, amelyben a kongresszus állást foglalt volna a szervezett bűnözéssel foglalkozó nemzetközi egyezmény kidolgozása mellett. Mivel azonban mindenekelőtt a nyugat-európai országok fenntartásait fogalmazták meg egy ilyen konvenció kidolgozásának esélyét, illetve hasznosságát illetően, a kongresszus pusztán egy olyan határozatot fogadott el, amelyben az ENSZ Bűnmegelőzési Bizottságát hívta fel és csupán arra: kérje ki a kormányok véleményét arról, vajon indokolt-e egy ilyen konvenció kidolgozása.

Nyilván hosszabb és mélyebb elemzéssel állapíthatnánk csak meg, hogy az ambíciókhoz képest miért csak ez a soványka eredmény született. Miért nem sikerült egyezsége jutni a konvenció kidolgozásában, holott más területeken, például a terrorizmus vagy pénzmosás, illetve a bűnüldözésből származó javak elvonása terén egyaránt születtek globális és regionális egyezmények. Vajon nem arról van-e szó, hogy a szervezett bűnözés megjelenési formáinak különbözősége az egyes államokban gátolja az efféle nemzetközi konvenció létrehozását? Lehet, hogy a politikai deklarációktól függetlenül azok az államok, amelyekben a szervezett bűnözés nem a maga legdurvább, maffiaszerű formájában

jelentkezik, nem kívánják feladni azt a tételt, hogy a nemzeti büntetőjogot mégiscsak a nemzeti bűnözésre szabják és nem hajlandók ezért olyan nemzetközi kötelezettségeket magukra vállalni, amelyek nem tükrözik országuk bűnözési helyzetét.

Ennek a feltételezésnek némiképpen ellentmond az az utóbbi időben ugyancsak megfigyelhető tendencia, hogy egyes országok, amelyekben a szervezett bűnözés talán nem olyan mértékben jelentkezik, mint másokban, mégiscsak átvesznek jogintézményeket, amelyek a szervezett bűnözéssel leginkább érintett országokban honosodtak meg először. A teljesség igénye nélkül megkísérlem csokorba szedni azokat a szervezett bűnözés visszaszorítására hivatott büntetőjogi intézményeket, amelyek pusztán az elmúlt fél évtizedben terjedtek el az európai kontinensen.

Eltérő szabályok

Mindenekelőtt szembetűnő, hogy számos országban generálisan emelik a szervezetek keretében történő bünelkövetés büntetését. Egy másik, és inkább a hatóságok dolgát könnyítő stratégia, hogy önmagában a bűnöző szervezetek alakítását, illetve az ezekben való részvételt büntetőjogi fenyegetettség alá helyezik. Ez történhet úgy, hogy bármilyen bűncselekmény elkövetésére történő szervezet létrehozása, illetve az erre létrehozott bűnbandában való részvétel már bűncselekményt képez. Lehetséges ugyanakkor olyan megoldás is, hogy az elkövetni szándékozott bűncselekményeket a törvény külön felsorolja és az ilyen bűncselekmények elkövetésére létrehozott szervezetben való tagság esik büntetés alá. Ez utóbbi megoldást választja az 1990-ben elfogadott görög törvény, amikor az emberölésre, a fegyveres testi sérté-

sekre, emberrablások elkövetésére, a légi közlekedés biztonságát veszélyeztető cselekmények elkövetésére vagy pl. a robbanóanyagok használatával történő elkövetésre alakult szervezetben való részvételt, illetve az ilyen szervezet létrehozását kriminalizálja. Gyakorta alkalmazott módszer, hogy a bizonyítás megkönnyítése érdekében a törvényhozó a büntethetőséget előrehozza, így például előkészületnek minősülő magatartásokat sui generis bűncselekményekként fogalmaz meg. Ehhez kapcsolódik, hogy a feljelentési kötelezettséget a szervezet keretében elkövetett bűncselekményekre kiterjesztik, illetve elmulasztását kriminalizálják.

Számos ország büntetőjoga speciális mellékbüntetések alkalmazását teszi lehetővé, amelyek az üzleti életben való további részvételt hivatottak meggátolni. Így pl. Olaszországban meghatározott – tipikusan a maffia keretében elkövetett – bűncselekmények esetén kötelező olyan mellékbüntetést kiszabni, amely megtiltja az elítéltnak, hogy a jövőben közigazgatással szerződést köthessen. Ugyancsak elterjedt módszer olyan szabályok bevezetése, amelyek a bűncselekményből származó javak elvonását szolgálják – bizonyos körben a bírói mérlegelést is szűkítve, amikor is kötelező elvonást írnak elő. Példa erre az Egyesült Királyságban 1990-ben elfogadott jogszabály, amely a kábítószerrel összefüggő és a terrorista jellegű bűncselekményeknél az elvonást kötelezővé teszi.

A szervezet keretében elkövetett bűncselekmények gyanúsítottjai esetében számos országban lazábbak az *örizetre*, illetve a *letartóztatásra* vonatkozó szabályok. Az ilyen jellegű előírásokat, amelyek egyebek között hosszabb ideig engedélyezik a bírói döntés nélküli fogva tartást, eredetileg a

terrorista cselekményekkel gyanúsítható személyek esetében engedélyezték az egyes jogrendszerek. Manapság megfigyelhető az a tendencia, hogy az eredetileg a terrorista jellegű bűncselekményekre életre hívott speciális szabályokat kiterjesztik a szervezett bűnözés valamennyi formájára. Példaként említhetem az 1991. július 12-i olasz törvénynek a *koronatanúra* vagy a *telefonlehallgatásra* vonatkozó rendelkezéseit. További sajátossága a szervezett bűnözés elleni küzdelemnek, hogy számos országban speciális novellákat alkotnak, amelyekben a szervezett bűnözés, a maffia jellegű bűnözés elleni eszközök és a gazdasági büntetőjog körébe tartozó rendelkezések keverednek, illetve amelyekben olyan szabályok is helyt kapnak, amelyek a büntetőjog keretén kívül esnek, de amelyek a bűncselekmények megelőzését hivatottak szolgálni, így például Olaszországban a készpénzforgalom korlátozását előíró szabályokat tartalmazó 1991. március 3-i törvényrendelet.

A telefonlehallgatásra, illetve az őrizet-re és a letartóztatásra vonatkozó szabályok említésével már jeleztem azt is, hogy az anyagi jogi rendelkezések speciális eljárási szabályokkal egészülnek ki. Ez számos országban együtt jár azzal, hogy az eljárásra *speciális hatóságokat* állítanak fel. A gazdasági bűncselekmények üldözésére létrehozott német ügyészségek intézménye hazai kriminalista berkekben is eléggé közzismert, de számos más országban kizárólagos illetékességű nyomozó hatóságokat, ügyészségeket, illetve bíróságokat jelölnek ki a szervezett bűnözés körébe sorolható cselekmények felderítésére, illetve elbírálására. A szakszerűséget hivatott szolgálni az a megoldás is, hogy egyes kiemelt bűncselekmények esetében a hagyományos

bűnüldöző szervek munkáját „szakhatóságok” segítik. Franciaországban például a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények és pénzmosás esetén egy 1990. évi törvény alapján kapcsolódik a láncba egy speciális hatóság: a bankoknak ugyanis a kifejezetten erre a célra létrehozott – a pénzügyminiszternek alárendelt – intézménynek kell jelenteniük a gyanús átutalásokat, és csak ha ennek a speciális hatóságnak az eljárása megerősíti az alapgyanút, akkor kerül sor az ügyészség bekapcsolására.

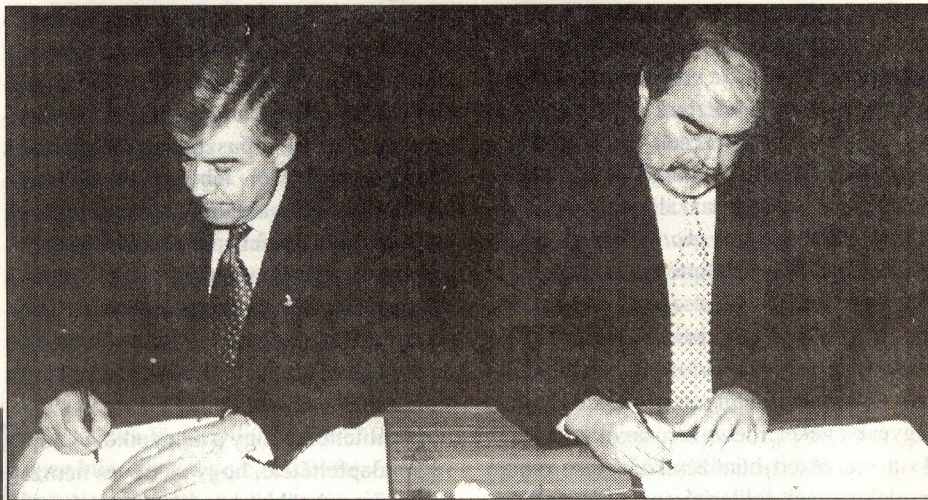
Azon persze gondolkodhatunk, hogy miért terjednek ezek a megoldások azokban az országokban is, ahol a szervezett bűnözés más államokhoz képest még elviselhető mértékű. Ha jóhiszeműek vagyunk, úgy nem politikai látszatcselekvésre gyanakszunk, nem arra, hogy a bűnüldöző apparátus a szervezett bűnözésre hivatkozással kíván általában a terhein enyhíteni, hanem arra gondolunk, hogy az adott ország törvényhozói nem saját, hanem mások kárára tanulnak és előre felkészülnek a szervezett bűnözés térhódítására. Ha pedig ez így van, akkor nekünk is elemzés alá kell vennünk a közeljövőben az említett intézményeket. (Most már pusztán az intellektuális játék kedvéért el lehetne gondolkodni azon, vajon jobban állnánk-e a szervezett bűnözés elleni harcban, ha a korábbi politikai rendszerben szembenéztek volna a szervezett bűnözés megjelenésének lehetőségével, ha megfelelő kutatások alapján preventív és reaktív intézkedésekre került volna sor.)

Említettem, hogy a nemzetközi kooperáció alapfeltétele, hogy az egyes nemzeti büntetőjogok többé-kevésbé hasonlítsanak egymásra. Szóltam arról is, hogy a közelítésnek megvannak a maga korlátai, főképp azokon a területeken, ahol egy-egy bünte-

tőjogilag releváns kérdés mögött ideológiai-filozófiai-morális választások húzódnak meg (lásd eutanázia, az önsértő bűncselekmények, prostitúció, kábítószer-fogyasztás).

A szervezett bűnözés olyan területeket érint leginkább, amelyek ideológiailag semlegesek. A szervezett bűnözés fő terepe ugyanis közvetlenül vagy közvetve az ideológiai vagy etikai megközelítésből meglehetősen színtelen gazdasági bűnözés. A piac mindenütt ugyanaz és ugyanazokat a visszaéléseket csalogatja elő. Ez pedig azt is jelenti, hogy a visszaélésekre adott reakció is uniformizálható. A magyar Btk.-nak az 1993. és 1994. évi novellákkal megalkotott fejezete a gazdasági bűncselekményekről – erről szó volt a bevezetőben is – minden vitán felül legalábbis összevethető a nyugati demokráciák büntető törvényeinek hasonló fejezeteivel. Úgy gondolom, a szervezett bűnözés erőteljes kapcsolódása a gazdasági bűnözéshez, megteremti a nemzetközi

együttműködés feltételeit. Egyebek mellett ez az alapja annak, hogy Magyarország egyre több *multilaterális és kétoldalú jogsegélyegyezményt* köthet más országokkal. Ugyanakkor az ilyen egyezmények megszületésének feltétele az, hogy a különböző eljárási jogok közti eltéréseket is sikerüljön áthidalni. Mindenekelőtt a kontinentális és az angolszász jogrendszer különbözőségeinek áthidalására gondolok. Magyarország számára ugyanis nem jelentett különösebb nehézséget az Európa Tanácsnak a kiadatásról, a bűnügyi jogsegélyről vagy az elítéltek átadásáról és átvételéről szóló egyezményeihez való csatlakozás, mert a részes államok többségében – akár csak nálunk – a büntetőeljárás a kontinentális rendszer elveire épül. Ezért tartom még az ET-egyezményekhez való csatlakozásnál is jelentősebbnek ama tágabb értelemben vett jogsegélyegyezmények megszületését, amelyeket az elmúlt néhány évben a common law rendszerét ismerő országokkal kötöttünk.

Dr. Vastagh Pál igazságügy-miniszter és Donald Kingsmill rendkívüli és meghatalmazott nagykövet aláírják a Magyar Köztársaság és Ausztrália között, a bűnügyi jogsegélyről és a kiadatásról szóló szerződéseket

Jogsegélykötés

Magyarország jogsegélykötési gyakorlata az említett egyezmények körében jószerezivel kizárólag kontinentális jogrendszérú országokra korlátozódott az elmúlt negyven évben. 1949 és 1990 között közel negyven országgal jött létre két- vagy többoldalú nemzetközi szerződés a ma népszerű három jogsegélyforma valamelyikében: a kiadatásról, a bűnügyi jogsegélyről vagy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának átengedéséről.

Az angolszász világ országai közül az Egyesült Államokkal 1856-ban, Nagy-Britanniával az 1873-ban kötött kiadatási egyezmények hatályban maradtak ugyan az 1947. évi párizsi békeszerződéseket követően is, gyakorlati alkalmazásra azonban nem kerültek. (A brit szerződés hatálya kiterjedt Kanadára is, ahol ma is alkalmazzák annak ellenére, hogy a szerződést Nagy-Britanniával időközben az európai kiadatási szerződés váltotta fel.) Annak, hogy e szerződéseket a gyakorlatban nem alkalmazták, természetesen az eltérő politikai berendezkedés és az államok között ezzel kapcsolatban kialakult bizalmatlanság volt az oka. Bűnügyi jogsegélyszerződésünk angolszász országgal nem volt.

Amikor 1989-ben az idők változásának jeleként tárgyalások kezdődtek Ausztráliával, az Egyesült Államokkal és Kanadával, s amelyek eredményeként létrejött a magyar–ausztrál kiadatási és bűnügyi jogsegélyegyezmény, a magyar–amerikai kiadatási és bűnügyi jogsegélyegyezmény és egy magyar–kanadai bűnügyi jogsegélyegyezmény (még egyik sincsen hatályban), akkor tapasztaltuk, hogy a szerződéskötés az angolszász és a kontinentális jogrendszer eltérései miatt jogi szempontból ko-

rántsem könnyű. A kiadatási szerződések alapvetően abban térnek el a megszokott szerződésektől, hogy a kiadatás engedélyezéséhez nem elegendő a bírói elfogatóparancs léte, hanem emellett valószínűsítení kell a kiadni kért személlyel szembeni gyanú megalapozottságát is. Míg a kontinentális országok kiadatási szerződesei, legalábbis kiindulópontként, megelégednek azzal, hogy a kiadatást kérő állam bírósága elfogatóparancsot bocssásson ki, mely a kiadni kért személy adatain kívül azt tartalmazza, hogy az illető milyen bűncselekmények elkövetésével gyanúsítható anélkül, hogy e gyanú megalapozásához további követelményeket támasztanának, addig az angolszász országok megkövetelik a gyanú alátámasztását. A kontinentális jogok a másik ország bírása iránti bizalomból indulnak ki: ha a megkereső állam bírása elfogatóparancsot bocssátott ki a kiadatás céljából, nyilván jó oka lehetett erre, nyilván ellenőrizte az ügyet abból a szempontból, hogy a gyanú megalapozott-e.

Az angolszász bíró viszont maga kíván megbizonyosodni a gyanú alaposágáról. Ez a gyakorlatban úgy történik, hogy a kiadatási kérelemnek tartalmilag egy ún. prima facie case-nek kell lennie, olyanoknak, amelyben, ha az eljárás abban az országban folyrna, melytől a kiadatást kérik, az elegendő volna a vádemeléshez. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy általában megkövetelik: a vizsgálatot végző rendőrtisztviselő bíró előtt tett nyilatkozatában vagy eskü alatt elmondja, miképp jutott tudomására az ügy, milyen eljárási cselekményeket végzett és azoknak mi az eredménye, tartott-e házkutatást, lefoglalt-e dolgokat, a beszerzett bizonyítékok mennyiben támasztották alá a gyanút, hány tanút hallgattak ki, és mi volt a terhelő tanúvallomások lényege.

A bűnügyi jogsegélyszerződések eltérései a hagyományos jogsegélyszerződésekhez képest egyetlen közös gyökérből erednek, és ez az angolszász bizonyítási jog eltérése a kontinentálistól. Sok angolszász országban a bizonyítás joga nem is a büntető eljárásjog része, hanem önálló joganyagot képez. Ahhoz, hogy a bíróság egy bizonyítékot figyelembe vegyen, az szükséges, hogy e bizonyítékot elfogadhatóvá nyilvánítsa. Azt pedig, hogy a bizonyíték elfogadható-e, annak figyelembevételével kell megállapítani, hogy a bizonyítási jognak megfelelően szerezték-e be.

Az angolszász bizonyítási eljárás formáját tekintve tehát kötött bizonyítási rendszer. Ebből adódnak a nemzetközi jogsegélyszerződésre vonatkozó következtetések is. Amíg ugyanis a kontinentális rendszerekben az a főszabály, hogy a megkeresett külföldi állam a saját eljárási szabályainak alkalmazásával folytatja le a bizonyítást, addig az angolszász országok által kötendő nemzetközi szerződések, így a mi említett három szerződésünk is, tág teret enged annak, hogy a bizonyítást a külföldi eljárási követelményeknek megfelelően vegyék fel. Így többek között szerződéseink engedélyezik, hogy a tanú meghallgatását a külföldi bíró vagy más igazságügyi tisztviselő végezze, hogy a vallomástételnél a terhelt védője is jelen lehessen és kereszkérdéseket tehessen fel, hogy az elhangzottakat a külföldi bíróság tisztviselője rögzítse saját szó szerinti rögzítési módszereinek megfelelően, vagy hogy a bizonyítás lefolytatásáról a külföldi bíróság által kijelölt személyek készítsenek videofelvételt, avagy ha tolmácsolás szükséges, azt a külföldi bíróság tolmácsa rögzítse.

Összefoglalva úgy látom, hogy a magyar büntetőjog változásai a közelmúltban

megteremtették az alapot a nemzetközi együttműködésben való intenzív részvételhez, amit jelez az ET-egyezmények sűrűdésmentes működése, valamint az a körülmény, hogy sikerült tető alá hoznunk a jogsegély-megállapodásokat olyan államokkal, amelyek igazságszolgáltatási rendszerre más elvekre építkeznek, mint a miénk. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a nemzetközi szervezett bűnözés visszaszorítása terén ne lenne teendője a törvényhozónak. Mindenekelőtt alaposan kell elemezni azokat az intézményeket, amelyek az utóbbi néhány évben kezdtek terjedni az európai kontinens államainak büntetőjogában. Alapos elemzést említettem és hozzáteszem, józan elemzésre van szükség. Ez azt is jelenti, hogy ügyelni kell arra: a nemzetközi szervezett bűnözés kétségtelenül nyugtalanító jelensége ne szolgálhasson ürügyül az emberi jogok generális korlátozásához a büntető igazságszolgáltatásban, mint ahogy óvakodni kell attól, hogy az infrastrukturális vagy az esetleges képzettségbeli hiányosságokat jogszabályváltozások kikényszerítésével kíséreljük meg kompenzálni.

Kétségtelen, hogy a büntető anyagi jogunk folyamatos korszerűsítése mellett az eljárásjog teljes átalakítása során is törekedni kell arra, hogy az új törvény – a jogállami elvek tiszteletben tartása mellett – gondoskodjék a szervezett bűnözés elleni hatékony fellépésről, az ügyek relatíve gyors és szakzerű elbírálásáról, az eljárási jogosítványok visszaélésszerű gyakorlásának megelőzéséről, a szervezett bűnözés áldozatainak védelméről és arról, hogy a közösség érdekelt legyen a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás támogatásában.

Rabnevelés

Divat-e még Európában?

Azt gondolhatnánk, hogy a szabadságvesztésre ítélt büntetés-végrehajtási intézeti élete – az Európai Börtönszabályok, a különböző nemzetközi egyezmények és a korszerűsített jogszabályok nyomán – a rehabilitáció alapelvére épülve Európa-szerte lényegében egységesen zajlik. Azt is feltételezhetnénk, hogy a jelentős társadalmi-gazdasági különbségek miatti anyagi-tárgyi-személyi eltérésektől eltekintve mára tisztázódtak a büntetés-végrehajtás céljából, feladataiból következő teendők, világossá váltak a fogalmak. Nos, ez koránt sincs így.

Kétségtelen, hogy számos európai ország (főleg a skandinávok) esetében szoros az együttműködés, nagyon hasonlóak a megoldások, de az értelmezési és továbbfejlesztési viták mindennaposak. Fontos lehet mindez számunkra, ha nemcsak a deklarált jogszabályok szintjén, hanem a megvalósuló gyakorlatban is szeretnénk jelentősen előrelépni, „európaivá” válni.

A holland *Robert Suvaal'* egyik írásának címében így teszi fel a kérdést: „*A börtönnevelés átfogó koncepciója: luxus vagy szükségszerűség?*” Országának bűnözési rátája ug-rásszerűen megnőtt az elmúlt néhány évben (a százezer lakosra számított bebörtönzési mutató 40-ről 75-re ugrott), az erős politikai és társadalmi nyomás hatására ezért most szorint vissza kell térni a jól ismert három alapkérdés újlagos feltevéséhez: *Mi működik? Hogyan tudhatjuk meg? Hogyan mérhetjük?* Rögtön figyelmeztet, hogy a helyzet teljes félreértése, ha a börtönnevelés hatékonyságát a visszaesés csökkenésének mutatóiban keressük, hiszen sokkal bonyolultabb ügyről van szó, például olyan faktorokról, mint a szabaduló elítélt társadalmi fogadtatása vagy a munkanélküliség helyzete.

Az úttörők nem táncolnak vissza

A holland börtönnevelés (amely mindig Európa élvonalába tartozott) a következőképpen közelíti meg ezt a helyzetet:

1. Arra kell válaszolni, melyek a releváns összetevői a beilleszkedő (nem kriminális) élet esélynövelésének. Számos szociális gond megoldása kerül itt szóba (munkát, lakást, partnert találni), meg kell szabadulni az esetleges káros szenvedélyektől, meg kell tanulni hasznosan eltölteni a szabadidőt stb. Ezek jelentős része kívülesik a börtönnevelésen, így csak áttételesen befolyásolható. **A börtön feladata az, hogy a következő lehetőségek biztosításával járuljon hozzá a visszaesés csökkentéséhez:**

- a képzettség (iskolai végzettség) szintjének emelése,
- a szakképzettség szintjének emelése,
- a munkavégzés és munkára nevelés biztosítása,
- a társadalmi ismeretek elsajátíttatása és szociális alkalmazkodási képességek kialakítása,
- problémamegoldó képességek javítása,
- a napi élethez szükséges képességek kialakítása (pl. főzés, a háztartásban előforduló javítások),
- a szabadidő megfelelő eltöltésére orientálás (tudás, tapasztalatok, képességek kialakulása),
- attitűdök változtatása.

2. Meg kell határozni a szabadságvesztés-büntetés megkezdésekor felbecsülhető szintet, illetve – hogy a nevelés hatékonysága kimutatható legyen – a szabaduláskori szintet.² Az induló szintnél az előbb vázolt komponensek helyzetét kell figyelembe venni, és azokra építve ki kell dolgozni egy programtervet. Ez sok munkát jelent, de hinni kell szükségességében. Nem szabad elfelejteni a figyelmeztetést: „*Azt mérd, ami fontos! Ne tedd fontossá azt, ami mérhető!*” A fogva tartás végén egy zárófelmérés készítésével az eltelt időszak hatékonysága kimutatható, és ez növeli a börtönnevelés értékét bent, illetve kint, a társadalomban is.

3. Harmadik lépésként lehetőségünk nyílik értékelni és azonosítani a börtönnevelésnek azon komponenseit, amelyek leginkább összhangban állnak céljainkkal, a legértékesebbek, emellett a leghatékonyabbak.

A holland büntetés-végrehajtás, amely már a múlt században úttörőként járt el az elítéltekkel való bánásmód humánus, nevelésre orientált rendszerének kialakításában, és példát mutatott ebben a nehéz munkában, vélhetően nem „táncol vissza”, nem adja fel eddigi eredményeit. Amit ma erőteljesebben hangsúlyoznak, az a kooperáció elmélyítése az érintett szervezetek között, ide értve a börtönön belüli egységeket (tréningközpontok, iskola, műhelyek, probációs szolgálat stb.) és a falakon kívüli szervezeteket, melyek a bent elkezdett nevelési programot a szabad élet viszonyai között képesek folytatni. Teljesen egyértelműen válaszol R. Suvaal (1995-ben írt) dolgozata végén a feltett kérdésre: nem luxusról, hanem reális szükségszerűségről van szó, amikor a nevelés átfogó koncepciója mellett áll ki, mint az egyetlen lehetőség mellett, amely alkalmasnak mutatkozik a szociális rehabilitáció esélyének megteremtésére.

A nevelés (esetenként: kezelés) gondolatával és részleteivel nemcsak pedagógusok és pszichológusok foglalkoznak. Vigh József kriminológus professzor a Börtönügyi Szemle lapjain beszámolt egy, az Európa Tanács által rendezett 1993-as jogi konferenciáról, ahol a „treatment” (bánásmód, kezelés) értelmezése, hatékonysága és sorsa került terítékre.³ Az előző holland példához hasonlóan a komplex megközelítés dominált, „pszichoszociális beavatkozásnak” címezték az elítélteket érintő – a büntetésen kívüleső – összes konstruktív beavatkozást. Megállapították, hogy a „treatment ideológia csődje” félrevezető formula volt, mert leszűkítették értelmét az orvosi (pszichiátriai) kezelésre, illetve nem történt alapos hatáselemzés ott sem, ahol az átfogó „bánásmód” értelmében hajtott

ták végre a treatmentet. Vigh József gondolatai közül figyelmet érdemel a neoklasszikus büntetőjogi irányzat elutasítása, amely visszalépést jelent a tudomány mai szintjéhez képest, ám szerencsére az európai büntető igazságszolgáltatás fejlődése nem ebbe az irányba mutat. Természetesen egy adott ország társadalmi-politikai-gazdasági helyzete alapjaiban megszabja az egyébként elveiben elfogadott (jogszabályokban deklarált) nevelésorientáció gyakorlati megvalósíthatóságát, színvonalát, hatékonyságát. Mindez azonban nem befolyásolja a fejlődés fő irányát, amely az Európa Tanács dokumentumai alapján történik egyre több országban.

A magyar jogszabály és az európai főcsoport

Jelen helyen nem szükséges részletes elemzést nyújtanom jogszabályaink európai kompatibilitásáról, megtette azt kitűnő cikkében *Sereg Pál*.⁴ Az új, 1993. évi XXXII. törvény igyekezett minden lényeges szempontot beépíteni, amely elsősorban az Európai Börtönjogszabályokból (Council of Europe, Recommendation No. R/87/3/, illetve a témák szempontjából különösen fontos, az Education in Prison (Council of Europe, Recommendation No. R/89/12/c dokumentumból) adaptálandónak mutatkozott. Egyértelművé vált, hogy a szabadságvesztés-büntetés során a fő cél (1993. évi XXXII. tv. 19. §) az elítélt szabadulás utáni beilleszkedésének és annak elősegítése, hogy ne kövessen el újabb bűncselekményt. A változás tehát az, hogy magát a büntetés időtartamát egy felkészítési szakasznak fogja fel, amely az adaptív társadalmi viselkedéshez szükséges összetevőkre irányulhat. A 38. § (1) bek. a szabadságvesztés végrehajtásának feladatát rögzítve nyomatékosítja is ezt a cél-feladat rendszert, mondván: „... feladata, hogy fenntartsa az elítélt önbecsülését, fejlessze felelősségérzetét, és ezzel elősegítse, hogy felkészüljön a szabadulás utáni, a társadalom elvárásának megfelelő életre.” A (2) bekezdés még további részletekkel szolgál: „... feladat végrehajtása érdekében fel kell használni a szükséges gyógyító, oktató, erkölcsi és szellemi erőforrásokat, biztosítani kell a rendszeres munkavégzés feltételeit.” Azt gondolom, mindez az európai főcsoportban van, megfelelő kereteket nyújthat az elítéltek neveléséhez. Igen, minderre ez a szép magyar szó a legmegfelelőbb, még ha nem találjuk is meg, illetve csak a fiatalok elítéltekre vonatkozó szakaszoknál, például: „A fiatalok neveléséhez és a társadalomba való beilleszkedésének elősegítéséhez igénybe kell venni a gyámhatóságnak, a hivatásos pártfogónak, az erre szakosodott szociális, karitatív és öntevékeny szervezeteknek, valamint a fiatalok szülőjének, gyámjának vagy más hozzátartozójának a közreműködését.” 105. § (3) bek.

Vajon mi ennek az oka? Felnőtteknél talán sértő a „nevelés” gondolata is – tudván, hogy elítélteink jelentős hányada retardált, személyiségét tekintve fiatalok? Vagy felnőtteknél (18 év felettiéknél) talán nem fontos a szülői (családi) háttér bevonása, a különféle segítő szervezetek támogatása? Az Európai Börtönjogszabályok IV. része (64–70. §) ezen szempontokra kifejezetten felhívja a figyelmet.

Ne féljünk a „nevelés” szó használatától!

Az értelmező szótár szerint a nevelés szó a következőket jelenti:⁵ 1. Az a tény, hogy valakit, valamit nevelnek. 2. (Testi), szellemi és erkölcsi fejlődés tudatos irányítása, különösen gyermekeknek leendő hivatására való tervszerű felkészítése. Ha a 2. értelmezés gyer-

mekekre vonatkozó kitételét egy speciális korcsoportnál kiemelt fontosságú fejlesztésnek tekintjük, a testi-szellemi-erkölcsi fejlődés tudatos irányítása véleményem szerint bátran használható elítéltek vonatkozásában is. Nehezebb helyzetben vannak az angol nyelvű szerzők, amikor az „education” szót használják, mert az egyaránt jelenthet oktatást és nevelést. Az Egyesült Államokban a börtönnevelésre a „korrekciós nevelés” (correctional education) fogalmát használják, szakmai társaságuk a CEA (Correctional Education Association). Természetesen a hivatásos pedagógusok (oktatók, nevelők, edzők stb.) saját szakterületükre kibontva és értelmezve használják ezt a szót. 1991-ben *Hévényi Attila* és jelen sorok írója előadást tartott a hollandiai Bergenben, az EPEA (European Prison Education Association – Európai Börtönnevelési Társaság) 3. Nemzetközi Konferenciáján⁶, ahol kifejtettük, hogy a mi értelmezésünkben mit jelent a „nevelés” szó a börtönmunkában. Rövidítve: *„... támogatni, fejleszteni és korrigálni az elítélt önbecsülését, illetve egyes személyiségvonásait speciális módszerekkel, például iskolai oktatással, kulturális-szociális és sportaktivitással, csoportos és egyéni foglalkozásokkal, munkavégzéssel, szakképzéssel stb.”*

Az Európa Tanács anyaga (Education in Prison, Recommendation No. R/89/12) felhívja azonban a figyelmet arra is, hogy parttalanul tág értelmezésben a nevelés fogalma elveszti cselekvés-irányító és szervező erejét, ezért tételesen kiemeli a könyvtári munkát, a szakképzést, a kulturális tevékenységet, a szociális nevelést, a testnevelést és a sportot, egyenrangúnak tartva őket a szervezetszerű iskolai oktatással. Éppen ezért nem tesz különbséget fontosságban a „nevelő” (educator) és az „oktató” (teacher) között sem. Külön fejezet foglalkozik a „felnőttneveléssel” (adult education).

1994-ben a lengyel büntetés-végrehajtás oktatási központjában, Popowóban került megrendezésre az első európai konferencia a börtönnevelés koordinátorai részére a vezető nyugati börtönrendszerek és az ún. „volt szocialista országok” képviselőinek részvételével. A szervezésben közreműködött az EPEA, az elnöki tisztet *Henning Jörgensen* (Dánia) töltötte be.⁷

Fiatalkorúaknál természetes a nevelés gondolata

A plenáris előadások az Education in Prison című anyag fontosabb ajánlásait vezették fel, amelyeket kiscsoportos viták követtek. Mindezt azért említem meg, mert a témák teljesen szinkronban voltak azokkal a neveléssel kapcsolatos legfontosabb kérdésekkel, amelyeket a hazai jogi szabályozás, illetve a nevelés tág értelmezése kapcsán már érintettem (például: a nevelés célja, területei, kapcsolata más tevékenységekörökkel, a szabadulás előkészítése, a nevelési eredmények elismerése). Szeretném még megemlíteni, hogy a nevelés szó általános használatát bárki tapasztalhatja, aki külföldi szakirodalmakat olvas. Persze, más kifejezések is előfordulnak, például a svédek újabban előszeretettel emlegetik a „korrekciós gondoskodás”⁹ általános fogalmát, amely gyakorlatilag a szélesen értelmezett neveléssel azonos értékű. Mindig közös, hogy soha nem gondolnak kényszerre (kényszernevelésre), az önkéntesség és a motiváltság mindig magától értetődő, és nyoma sincs ideológiai ragadványoknak (politikai nevelés) vagy szubjektív ellenérzéseknek („Ütni kell a rabot, nem dédelgetni!”).

Európai Börtönnevelési Társaság (EPEA)

A svédországi 4. EPEA-konferencián *Kevin Warner* (Írország, a Társaság elnöke)⁹ szólt a társaság történetéről, céljáról, szervezetről. 1984-ben vetődött fel a gondolat, hogy az amerikai CEA (Korrekciós Nevelési Társaság) mintájára szükséges lenne egy olyan európai nemzetközi szervezet létrehozása, mely összefogná az elítéltek nevelésével foglalkozó szakembereket. Mégis csak 1989-ben, az oxfordi konferencián született meg a név, alakult ki a szervezeti felépítés, és választották meg a tisztségviselőket. Mindehhez jelentős lökést adott a már többször említett Education in Prison című tanulmány (kiadták 1989-ben), amelynek elkészítésére az Európa Tanács a legismertebb szakértők közül kért fel egy bizottságra valót, lényegében ők alkotják ma is a társaság „krémjét”.

Henning Jörgensen az Európa Tanács akkori tagországaitól két-két „összekötő személyt” (liaison person) kért kijelölni, erre a felhívásra 16 ország válaszolt. Mi, magyarok, kerülőúton jutottunk el a szervezethez. Hevényi Attila részt vett Vancouverben (Kanada) egy CEA-konferencián, ott értesült a következő EPEA-konferenciáról (1993, Bergen), ahová – számos szervezési és pénzügyi akadályt leküzdve, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának személyes segítségével – végül is neki és e sorok írójának sikerült kijutnia. Azóta kapcsolatunk a szervezettel elmélyült, a magyar részvétel folyamatos (Hevényi Attilát és engem a vezetőség összekötő személyként ismert el). Bergenben a Társaság kidolgozta céljait, melyek a következők:

- Az Európa Tanács No. R/89/12 ajánlásainak megfelelően a börtönökben folyó nevelés támogatása,
- Európai kooperáció keretében a börtönnevelésben résztvevők szakmai segítése,
- Együttműködés a kapcsolódó szervezetekkel,
- A börtönnevelés terén folyó kutatások támogatása.

A célok teljesítése érdekében megalakult a vezetőség (steering group) hét ország összekötő személyeiből. Fő feladata lett a szervezet bővítése és szakmai tevékenységének fellen-

dítése. Két évvel később, a sigtunai konferencián elfogadták az Alapszabályt (Constitution), megtörtént az első választás (elnök: Kevin Warner, Írország; titkár: Anne Cameron, Skócia), a vezetőség kibővült. A legutóbbi 5. konferencián (1995. október 1–4., Blagdon, Anglia) a jövő évtől esedékes tisztújításokhoz szükséges választás (mely postai úton előzetesen lezajlott) eredményét hivatalosan is bejelentették, eszerint az 1996–97-es periódusban az elnök *Svenolov Svensson* (Svédország) lesz, a titkár pedig *Kaj Raundrup* (Dánia).

Ennyi talán elégséges ahhoz, hogy lássuk, egy dinamikusan fejlődő, a börtönnevelési szakmával elméleti és/vagy gyakorlati téren foglalkozó szakemberekből álló nemzetközi szervezetről van szó, amelynek ma már 27 országból 250 főt meghaladó tagsága van. A társaság hivatalos nyelve az angol, saját folyóiratot (Newsletter) és társasági értesítőt (Bulletin) ad ki.

Szeretném érzékeltetni, milyen témákkal foglalkoznak ezek a periodikus kiadványok, ezért a legutóbbi (9. sz.), az év első felében kiadott Newsletter cikkeinek címeit ide másolom: *Európai konferencia Észak-Írországban, Szabálymódosító munkálatok (Hollandia), Testnevelés (Írország), A gyakorlóműhely újradekorálása (Dánia), Drogfogyasztók segítése (Dánia), Konferencia Skóciában, Jó hírek – rossz hírek (Hollandia), Egy tanár napja a Fresnes-börtönben (Franciaország).*

A magyar résztvevők szereplése

1991. május 13–16. között, a hollandiai Bergenben sikerült első ízben részt vennünk (Hévényi Attila és jómagam) az EPEA 3. konferenciáján, amelynek ez volt a mottója: *„Mennyire magasak a falak?”* A konferencia szerkezeti felépítése a résztvevők aktivitásának (napi 12 órán át történő) maximális kihasználását célozta. A rövid kulcselőadásokon bevezetett témákat a mintegy 70 résztvevő hat kiscsoportba sorolva korreferátumok és vita keretében dolgozta fel (összesen 30 korreferátumra került sor).

Három fő téma szerepelt a konferencia vitaanyagában:

- Mi a nevelés helye és szerepe a bv. intézetekben?
- Melyek a börtönök „határai”, azaz milyen a kapcsolat a kinti társadalommal?
- Mit takar a börtönnevelés fogalma: korrekciót, kezelést vagy oktatást?

A bevezető előadást a PRI (Penal Reform International) elnöke, *J. Tulkens* professzor tartotta, aki kiemelte, hogy a börtönben folyó nevelés nem valósulhat meg erőszakkal, meg kell találni az ösztönzés, az érdekeltté tevés lehetőségét. Ehhez elsősorban a vezetők gondolkodását kell megváltoztatni, de reformra szorul a börtönszervezet is. A reform azt jelenti, hogy felülvizsgáljuk a megközelítési módot: mindig az elítéltektől kell elindulni.

A konferencia második napján este fél nyolctól kilencig tartottuk meg korreferátumunkat az egyik munkacsoportban *Börtön és börtönnevelés ma Magyarországon* címmel. Az előadást videofelvételekkel illusztráltuk, ami jelentősen növelte az előzetes érdeklődést (a mi előadásunkon vettek részt a legtöbben, ez huszonvalahány embert jelent). Végül – helyszíni angolnyelvű alámondással – levetítettük a *Tököli hétköznapiak* c. filmet. Számos kérdést kaptunk a magyar börtönviszonyokról, a nevelés helyzetéről. A résztvevők elismeréssel szóltak bemutatkozásunkról, külön kiemelték azt az őszinteséget és nyíltságot, amelyet végig tapasztaltak. A bergeni konferencia nemcsak a jó szakmai „be-

Tököli hétköznapiak

lépő” miatt volt fontos, hanem a személyes ismeretségek kialakítása révén is sikeressé vált. Keresték a velünk való beszélgetéseket, meghívásokat kaptunk, úgy éreztük, baráti közösségbe kerültünk (ez az érzés azóta is megmaradt, a konferenciák rendkívül szívélyesek és hangulatosak). Természetesen hivatalosan is beléptünk a társaságba, így meghívást kaptunk a következő konferenciára.

Az 1993. június 14–17. között *Sigtunában* (Svédország) megrendezett 4. konferenciára finansziális okok miatt a magyar büntetés-végrehajtás már csak egyedül engem tudott kiutaztatni, ám szintén eljött *Bartha Tibor* szegedi evangélikus lelkész, így ismét ketten képviseltük hazánkat. „A falakon túl” mottójú konferencia témái a következők voltak:

- Kielégíti-e a börtönviselés az elítélt szükségleteit?
- Hogyan tekintünk az elítéltra: lehetőségre vagy veszélyforrásra?
- A társadalom és a börtön (a börtönnevelés folytatása és integrálása).
- Milyen típusú elítéltekkel találkozunk a kilencvenes években?

A konferencia szerkezetében és módszereiben követte a bergeni példát, rövid plenáris előadások és részletes munkamegbeszélések (work-shopok) váltogatták egymást. Mi, magyarok, az utolsó témában voltunk érdekeltek, így magam mintegy 15 érdeklődő számára tartottam előadást *Speciális védelem sajátos csoportok részére – ez ma reális szükségyszerűség* címmel¹⁰, amelynek során elemeztem a börtönpopuláció egyre dominánsabb elmozdulását a különféle személyiségzavarokkal jellemezhető egyének irányába. A börtönök funkciója elvileg ugyan nem az ilyen személyek adekvát bánásmódban részesítése (náluk valóban szükség lehet terápiás kezelésre), de ennek a gyakorlati igénynek a kielégítése elől nehéz elzárkózni, nehéz nem tudomásul venni az egyre erőteljesebben jelentkező „menedékhely” (asylum) szerepbe szorulás lehetőségét.

Bartha Tibor felkérésemre röviden beszámolt a börtönpasztorációs munka és mozgalom magyarországi helyzetéről, majd mindketten számos kérdésre válaszoltunk. A szakmai és baráti kapcsolatok ezen a konferencián még tovább erősödtek. Itt vetődött fel első ízben a gondolat (konkrétan *Dirk van Kooten*, [Hollandia] részéről), hogy Magyarország is megrendezhetne egy konferenciát, akár már a következőt. (Hivatalosan a már említett popowói értekezleten kezdődtek meg a tárgyalások erről az EPEA vezetőivel.)

Mint látható, az EPEA két évente rendezi meg konferenciáit, nagyszámú, mintegy száz fő körüli résztvevővel. Bár a magyarországi rendezés a vezetőség 1994-es ülésén már szóba került, az 1995. évi konferencia rendezési jogát október 1–4-ig Anglia kapta meg, a helyszín egy Bristol közeli kis település, Blagdon volt. Anyagi támogatás hiányában csak egyedül utaztam úgy, hogy az útiköltséget a magyar bv., a részvételi díjat (300 fontot) pedig a szervezők fedezték. Fontos volt a részvétel, mert ekkor már a magyar bv. országos parancsnoka megkapta az EPEA hivatalos levelét, amelyben értesítették, hogy elfogadták jelentkezésünket, és 1997-ben mi rendezhetjük meg a soros konferenciát. A blagdoni konferenciára a részvétel bizonytalansága miatt nem készültem előadással. A konferencia mottója „*A rácsok eltüntetése*” volt, a fő témák: *Személyes fejlődés a börtönben. A tulajdonosi szemlélet erősödése mind a személyzet, mind az elítéltek részéről. A társadalomba vezető hidak építése.*

Nem maradtam azonban itt sem passzív résztvevő, mert megalakítottuk a következő konferencia tervező bizottságát (Planning Group), és három ízben is hosszú megbeszélést tartottunk, kialakítva a konferencia kereteit.

Az 1997-es magyarországi konferenciáról

1995 nyarának elején Kaj Raundrup (helyettes államtitkár, 1996-tól megválasztott titkár) néhány napot Budapesten töltött. Találkozott *dr. Tari Ferenc* országos parancsnokkal, aki megerősítette elhatározását, hogy támogatja a konferencia megrendezését, amelyhez majd a Kutatásszervezési és Nemzetközi Kapcsolatok Főosztály adja a szervezési háttérrel. *Dr. Boros János* főosztályvezetővel hármásban megtekintettük a helyszínnek kiszemelt Agro Hotelt, megbeszéltük a lehetséges költségeket, az EPEA részéről az előzetes szervezőmunkát segítő személyek körét. Ez volt a konkrét előzménye a blagdoni tervező bizottsági üléseknek. A bizottság elnökéül Boros Jánost javasoltuk, tagjai lettek: Svenolov Svensson (Svédország), Torffin Langelid (Norvégia), Kaj Raundrup (Dánia), Anne Cameron (Skócia) és Csetneky László.

A konferenciára 1997 novemberének első hetében kerül majd sor Budapesten, a mottó: „*Védelmet nyújtó falak*”, amivel az elítéltek börtönön belüli életének humánus megszervezéséhez, illetve a társadalom megnyugtatóhoz egyaránt szükséges falakra utalunk. A fő témák később kerülnek meghatározásra, a résztvevők számát mintegy 100 főre tervezzük. Hiszünk, hogy a jelentős várakozásnak képesek leszünk megfelelni és sikeres konferenciát szervezünk, amely jelentősen növelheti elismertségünket az európai börtönügyi szakember körében, és segíti a nevelés differenciálódásának és továbbfejlődésének ügyét.

Mint az írás eddigi hangvételéből nyilvánvalóan kiderül, igyekeztem néhány gondo-

lattal és ténnyel védelmembe venni a „nevelés” fogalmát és gyakorlatát, habár gyanítom, egyáltalán nem szorul védelemre. Kétségtelen, hogy vadhajtásai (lásd: átnevelés, politikai nevelés, kényszernevelés) nyomán igazi értelme némileg devalválódott, holott a fejlődés tudatos irányítása egész életünk során lehetséges. Ha a teljes személyiség (főleg szerkezete, alapvető funkciói, karaktere) gyakorlatilag alig változtatható is, a fejlesztésre még rengeteg lehetőség marad akár felnőttkorban is. Gondoljunk csak az ismeretszerzésre, a kommunikációs készségek fejlesztésére, új viselkedési formák megtanulására, munkavégzési módok elsajátítására – vagy akár az önbecsülés javítására, a felelősségérzet fokozására, a belső feszültségek optimális levezetési módjainak kialakítására. Bizony, ezek mind nevelési feladatok, és ha sikeresek, nevelési eredmények, mert csak tervezett, szakértelemmel irányított és ellenőrzött módszerek alkalmazásával érhetők el. Erre gondolva, és némileg ismerve az európainak tekinthető börtönrendszerekben folyó munkát, kijelenthetem, hogy nagy divat ma is az elítéltek nevelése Európában, és azt is, hogy igen sok téren van még mit tanulnunk ezen országok szakembereitől.

Csetneky László

Jegyzetek

1. Suvaal, Robert: A wide concept of prison education: luxury or necessity? 1995, 5th European Conference on Prison Education, Blagdon, England. R. Suvaal a Holland Börtönfőigazgatóság nevelési tanácsadója, az EPEA vezetőségi tagja, számos Európa tanácsi bizottság felkért szakértője.

2. A szerző itt a magyar szakterminológiában ismert „neveltségi szintre” utal, bár ezt a kifejezést nem használja.

3. Vigh József: Treatment. Újraéledő ideológia? Börtönügyi Szemle, 1994/2. sz. 60–65. o.

4. Sereg Pál: Törvény Európába. Börtönügyi Szemle, 1994/3. sz., 44–50. o.

5. Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai K., Bp. 1985., 1002. o.

6. Csetneky László–Hevényi Attila: Prison and prison education nowadays in Hungary. 1991, 3th European Conference on Prison Education, Bergen, Holland.

7. Jørgensen, Henning: Report from

the first European Conference for Coordinators of Prison Education. 1994, Popowo, Poland. H. Jørgensen a dán börtönfőigazgatóság fősztályvezetője, az Európa Tanács által rendszeresen felkért szakértő, az EPEA aktivistája.

8. Svensson, Svenolov: A possible way back. Rehabilitation of Offenders. Paper of 5th EPEA Conference, 1995., Blagdon, England.

9. Warner, Kevin: Information about organizations and groups concerned with prison education: the EPEA. In: Report from „Beyond the Walls”, 4th EPEA Conference, 1993, Sigtuna, Sweden, 80–82. p. K. Warner az ír börtönfőigazgatóság nevelési koordinátora, az EPEA első választott elnöke.

10. Csetneky László: Special protection for special groups – a real necessity. In: Report from „Beyond the Walls”, 4th EPEA Conference, 1993 Sigtuna, Sweden, 69–71. p.

Hosszú tartam^{*}

A szabadságvesztés egyes elméleti kérdéseiről

Kiindulásként kikerülhetetlenül arra a kérdésre kell választ adni, vajon mi értendő hosszú tartamú szabadságvesztésen, a hosszú tartamnak mi a jelentéstartalma. Ezzel a kérdésfeltevéssel, főként pedig a válasszal mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban igen ritkán lehet találkozni. A hosszú tartamra fogva tartottak kezeléséről szóló 1976-ból származó 2. Európa tanácsi miniszteri bizottsági határozat, továbbá a veszélyes fogvatartottak kezeléséről és fogva tartásáról szóló 1982-ből származó, ugyancsak Európa tanácsi ajánlás sem írja körül, nemhogy meghatározná a hosszú tartam fogalmát. Megítélés szerint e kérdéskörrel összefüggésben különbséget kell tenni a szabadságvesztéssel történő törvényi fenyegetés, a bírósági büntetéskiszabás és annak tényleges végrehajtása között.

Jelentéstartalom

A törvényi büntetéssel fenyegetés tekintetében európai kitekintés alapján az állapítható meg, hogy az egyes államok általában egységes szabadságvesztésről adnak szabályozást, még ha ez alól vannak is kivételek, mint ahogy pl. a svájci Btk. nem szabadságvesztésről, hanem fegyházbüntetésről, börtönbüntetésről és fegyházbün-

tésről rendelkezik, a holland Btk. pedig börtönbüntetésről és fegyházbüntetésről.

Az időben meghatározott szabadságvesztés tartamára vonatkozó törvényi szabályozás *generális minimuma* többnyire egy nap és egy hónap között mozog. Egy nap az alsó határ pl. az osztrák, a holland, de a magyar büntetőjogban is. A dánoknál 7 nap, a svédekéknél, a finneknél 14 nap, míg a németeknél egy hónap a szabadságvesztés általános törvényi minimuma.

Külföldön

A határozott tartamú szabadságvesztés törvényben biztosított *maximális tartama* több országban 20 év. Az előbbi megállapítás irányadó pl. az osztrák Btk. szabályozásra, a svájci fegyházbüntetésre, az új szlovén Btk. rendelkezésére. A jellemzőnek tekinthető 20 évtől lefelé és felfelé is vannak azonban eltérések az egyes országok törvényi rendelkezéseiben. A svédekéknél a börtönbüntetés felső határa általában 10 év, de halmazati büntetés, illetve egyéb feltételek esetében maximum 16 évi szabadságvesztés szabható ki. A németeknél a felső határ – összbüntetés esetében is – 15 év. Többnyire az életfogytig tartó szabadságvesztést nem ismerő országok 20 év fölötti tartamot tesznek lehetővé, mint pl. 21

* A 18–44. oldalakon közölt öt előadás A hosszúidőre elítéltek kezeléséről 1995. szeptember 26–27-én Szegeden megtartott nemzetközi konferencián hangzott el. (Szerkesztett, rövidített változatok.)

év maximummal a norvég büntetőjog, 25 évi szabadságvesztés lehetséges a lengyeleknél, 30 év a maximum a spanyol büntetőjogban. Az új francia Btk. 131/1. cikke értelmében az ún. réclusion criminelle szólhat életfogytig, vagy 30 évig vagy akár azt meghaladó tartamig, vagy 20 évig, vagy ezt meghaladó tartamig, vagy 15 évig. E szabályozással összhangban a franciák pl. a szándékos emberölés alapesetét ezentúl 30 évi réclusion criminelle-lel rendelik büntetni, míg az emberölés minősített esetekben szabható ki az életfogytig tartó büntetési változat.

A hatályos magyar büntetőjogban a határozott ideig tartó szabadságvesztés-büntetés felső határa 15 év, halmazati vagy összbüntetés esetén 20 év. A rendőrségről szóló 1994. évi új törvényünk értelmezi a „súlyos bűncselekmény” fogalmát. E szerint az a bűntett értendő alatta, amelyet a törvény 5 évi, vagy ennél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyeget.

A határozott tartamú szabadságvesztéstől megkülönböztetendő az *életfogytig tartó szabadságvesztés*. A halálbüntetés eltörlése mellett az életfogytig tartó szabadságvesztés törvényi szabályozása jellemző a nyugat-európai országok nagy többségére, mint pl. az angol, a francia, a holland, a német, az olasz, az osztrák, a svájci, a svéd büntetőjogra. Ugyanakkor pl. a portugál, a spanyol vagy a norvég büntetőjogban, legújabbban pedig az új szlovén Btk.-ban csak határozott idejű szabadságvesztési rendszer érvényesül, nélkülözve a halálbüntetést és az életfogytig tartó szabadságvesztést.

A büntetés kiszabása tekintetében a szabadságvesztésnek, különösen végrehajtandó változatának az aránya igényel fokozott figyelmet. A végrehajtandó szabad-

ságvesztés alkalmazási gyakorisága az összes büntetőjogi elítélésen belül jelentősen *visszaesett a németeknél*. Ez az arány az 1980-as évek végétől 6% alá került, 1991-ben 5,3% volt, ugyanebben az évben a feltételes szabadságvesztés aránya pedig 11% körül mozgott, vagyis a szabadságvesztés együttes részesedése 17% körüli. Az *osztrákoknál* a szabadságvesztés aránya mintegy 28%, de 1990-től kezdődően a végrehajtandó szabadságvesztés aránya 10% alá (1991-ben 8,6% 1992-ben 8,9%) esett. Ha azonban az 1987. évi reformtörvény nyomán bevezetett ún. részbeni feltételes szabadságvesztés arányát (1991-ben 2%, 1992-ben 2,2%) is figyelembe vesszük, akkor a végrehajtandó szabadságvesztés összes részesedése 11% körül mozog. A hollandoknál a börtönbüntetés aránya 32-36% körüli. Ezen belül a végrehajtandó változat kb. 10%-ot tesz ki (1990-ben 10,2%), a részben végrehajtandó börtönbüntetés aránya pedig 5% körüli (1990-ben 4,7%). A fogházbüntetés részesedése szinte teljesen elhanyagolható (1990-ben 0,1%). A *svédek*nél a börtönbüntetés aránya attól függően változik, hogy a bírósági büntetés-kiszabás adatait vesszük-e figyelembe, vagy valamennyi jogalkalmazó szerv büntetés-alkalmazását. A bíróságok által kiszabott börtönbüntetés aránya a svédeknek 20% körüli. Amennyiben pedig a rendőrség, az ügyészség, a bíróság együttes büntetés-kiszabási adatait vesszük alapul, úgy a börtönbüntetés aránya 4-5% körül mozog. *Svájcban* a szabadságvesztés-büntetés aránya nagyon magas (1991-ben 68,9%), ezen belül a végrehajtandó változat részesedése általában 18% körüli. A *cseh*eknél a végrehajtandó szabadságvesztés gyakorisága az 1990-es évek elején 32% körül mozgott.

Hazánkban

A magyar bíróságok az utóbbi években csökkenő mértékben alkalmaztak végrehajtandó szabadságvesztést: 1992-ben 17,2%, 1993-ban 14,9% volt ez az arány. A kiszabott szabadságvesztésen belül hazánkban az egy évig terjedő tartam az utóbbi másfél évtizedben mindig meghaladta a 70%-ot, 1993-ban ez az arány 75,2%, míg az 5 év fölötti részesedés 1,7% volt.

Külön vizsgálendő a kiszabott szabadságvesztés *tényleges végrehajtási időtartamának* az alakulása. A kiszabott ítélet szerint a magyarországi elítéltek összetétele 1994 december végén a következő képet mutatta:

1 hónapig	8 fő	(0,089%)
1–6 hónapig	540 fő	(6,03%)
6 hónaptól 1 évig	853 fő	(9,53%)
1–2 évig	1506 fő	(16,83%)
2–5 évig	3450 fő	(38,57%)
5–10 évig	1871 fő	(20,91%)
10 év felett	556 fő	(6,21%)
életfogytiglan	160 fő	(1,78 %)
Összesen:	8944 fő	

Az adatokból megállapíthatóan az elítéltek 15,6%-a büntetését 1 évig terjedően, míg az elítéltek több mint 2/3-a (67,5%) két év fölötti büntetését tölti. Az elítélteknek több mint a fele (51,4%) 3 év fölötti tartamot, az elítéltek 8%-a pedig 10 év fölötti tartamú büntetését tölti, ide értve az életfogytig tartó szabadságvesztést is. Vagyis a magyar bíróságok a szabadságvesztés kiszabása során az egy évig terjedő szabadságvesztés-büntetéseket 70% fölötti arányban, 1993-ban 75,2%-ban, s az öt év fölötti tartamot pedig csak 1,7%-ban alkalmazták. Ez az arány jellemző az 1994. évre is. Ezzel szemben a *tényleges végrehajtási időtartamok* lényegesen eltérnek a kiszabási tartamoktól. Az eltérés a kiszabási (tartam-idő-

sor) és végrehajtási (állapot-idősor) tartam között természetesen szükségképpen, csupán az eltérés ilyen aránya lehet kérdéses.

A kiinduló kérdésre a választ akként tudnám tehát összegezni, hogy megítélésem szerint a *tényleges végrehajtás* során az 5 évi vagy az azt meghaladó idő tekinthető hosszú tartamúnak, amely hazánkban 1994-ben 2587 főt, vagyis az elítéltek 29%-át érintette. Az 5 éves határt támaszthatja alá egyrészt a hatályos magyar Bv. kódex 29. § (1) bekezdésének szabályozása az átmeneti csoportba kerülésről. Tehát az, hogy az elítéltek legalább 5 évi szabadságvesztés kitöltését követően helyezhetők két évvel a várható szabadulásuk előtt a társadalmi beilleszkedés elősegítését hatásosabban szolgáló átmeneti csoportba. Másrészt nyilván az minősíthető egy adott országban hosszú tartamú büntetésnek, ami az átlagos végrehajtási időtartamot meghaladja, ez utóbbi pedig nálunk 3 és 4 év között mozog.

Az általánosan – nemzetközi szinten is – elfogadott nézet szerint a rövid tartam 6 hónapig terjed. Így a 6 hónap fölötti és az 5 évet el nem érő időtartamot minősítem hosszabbnak. Ettől az általam képviselt felfogástól természetesen akadnak eltérő megítélések. Így pl. a svédekéknél, a hollandoknál, a svájciaknál már az 5 év alatti, a 4 évi tartamot igen hosszúnak minősítik. Több kelet-európai országban pedig feltehetően az 5 év fölötti időtartamot tekintik csak igazából hosszúnak.

Alkotmányszerűség

Hazánkban mostanáig még nem, de néhány külföldi országban az életfogytig tartó szabadságvesztés mint a hosszú tartamú büntetés speciális változatának az alkotmányszerűsége vizsgálat tárgya volt, és különböző okokból már kétségbe is vonták, bár eddig kevés sikerrel.

Olaszországban a legsúlyosabb büntetési formának az olasz alkotmány 27. cikk (3) bekezdésével való összeegyeztethetőségét – amely alkotmányi rendelkezés a büntetések esetében a humanitás elvét és a nevelő célt írja elő – az alkotmánybíróság 1974. november 22-i döntésében igenlően döntötte el. A generális prevenció, a bűncselekmények megelőzése és a társadalom védelme ugyanis nem kevésbé elismert büntetési célok, mint az elítélt nevelése és szándékolt visszailleszkedése a társadalomba. Hivatkozott az alkotmánybíróság a feltételes szabadon bocsátás jogintézményének szükségességére, amely az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt személy számára is reményt nyújt, jóllehet e büntetési formánál a minimálisan eltöltendő idő – viszonyítva a többi nyugati ország szabályozásához – az olaszoknál kirívóan magas: 26 év.

A németeknél a szövetségi alkotmánybíróság 1977. június 21-i határozatában – a gyilkosság elkövetőivel szemben – megerősítette az életfogytig tartó szabadságvesztés alkotmányszerűségét, viszont az alkalmazásához meghatározott irányelvek betartását írta elő. Így a szövetségi alkotmánybíróság úgy nyilatkozott, hogy ezen legsúlyosabb büntetésnek ténylegesen az élet végéig történő végrehajtása nem teljesen megengedhető. Az emberi méltóság tiszteletének parancsa kiváltképp a kegyetlen, embertelen és lealacsonyító büntetések alkalmazásának a tilalmát jelenti. A bűnelkövető – az alkotmányjogilag védett értékek megsértéseként – nem lehet a bűncselekmények elleni küzdelem pusztá tárgya. A legsúlyosabb büntetésnek az emberi méltóságnak megfelelő végrehajtása viszont csak akkor biztosított, ha az elítélt elvi, de konkrét és alapjaiban is realizálható

reménnyel rendelkezik szabadságának egy későbbi időpontban történő visszanyerésére. Az emberi méltóság lényegét hátrányosan érinti, ha az elítélt személyisége fejlődésének, a végrehajtás során tanúsított magatartásának figyelmen kívül hagyásával minden reményét fel kellene adnia szabadsága visszaszerzésére.

Megítélésem szerint hazánkban is irányadó lehet az előbb ismertetett német szövetségi alkotmánybírósági döntés. Vagyis az életfogytig tartó szabadságvesztés mint legsúlyosabb büntetési forma alkotmányszerűsége igazából és meggyőzően nem vonható kétségbe, de az alkotmányunkban alapvető emberi jogként biztosított *emberi méltóság* követelményével ellenkezne, ha az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítéltet – személyiségének, magatartásának alakulására való tekintet nélkül – eleve kizárnák a feltételes szabadon bocsátás lehetőségéből, így az ilyen elítéltet az eljárás, illetve a végrehajtás pusztá tárgyaként kezelnék. Nem csupán elvi, alkotmányjogi, hanem praktikus okokból is elvetendő egy ilyen megoldás, hiszen egy, a végrehajtás kezdetétől minden remény nélküli elítélt a társai és főként a végrehajtási személyzet számára kezelhetetlen személy lenne, s fölöttébb nagy biztonsági kockázatot jelentene.

Magyar szabályozás

Az életfogytig tartó szabadságvesztés a hatályos magyar büntetőjogban sohasem abszolút, hanem mindig *vagylagos* büntetés a 10 évtől 15 évig, illetve három esetben az 5 évtől 15 évi szabadságvesztés mellett. A Btk. 165. §-át nem számítva, az életfogytig tartó szabadságvesztéssel fenyegetett

22 bűncselekmény közül gyakorlati jelentősége csupán a szándékos emberölés minősített eseteinek van, vagyis csak e bűntett miatt alkalmazzák a magyar bíróságok ezt a legsúlyosabb büntetési formát. Az 1980 és 1993 közötti tizennégy éves időszakban az életfogytig tartó szabadságvesztést hazánkban összesen 135 esetben alkalmazták, így az évenkénti átlagos elrendelési gyakoriság az elmúlt több mint egy évtized során 9,6; az utóbbi öt évben pedig csak 6,2.

Ami pedig az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek számarányát illeti, erre vonatkozóan nem igen található hivatalosan publikált adat hazánkban. (Kívánatos lenne egy rendszeresen megjelenő, publikus statisztikai kiadvány a büntetés-végrehajtás fontosabb adatairól, hasonlóan a bűnüldözésre, a bírósági büntetés-kiszabásra vonatkozó tájékoztatókhoz.) A legfrissebb információ szerint – 1995 szeptemberében – az országban összesen 160 fő (159 férfi és egy nő) töltötte, illetve tölti jogerős életfogytig tartó büntetését.

A végrehajtás tartalmi vonatkozásait illetően kiindulásként rögzíthető, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést a legszigorúbb végrehajtási fokozatban, fegyházban kell végrehajtani (Btk. 42. § (1) bek.). A Bv. kódex 26. §-a rögzíti a fegyházra irányadó általános szabályokat.

Az 1993. évi XXXII. törvény értelmében *rövid tartamú eltávozás* a fegyházban büntetését töltő elítéltnak is adható jutalomként, amely eltávozásnak a tartama évente legfeljebb öt nap lehet (Bv. tvr. 41. §). Továbbá kimaradás is engedélyezhető, ha az illető a fegyházban legalább a büntetés tartamának a felét kitöltötte, de a kimaradás tartama a 24 órát nem haladhatja meg (Bv. tvr. 41/A §). Ez utóbbi szabályozás kapcsán kérdés, vajon a

kimaradás egyáltalán megilleti-e az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítélteket, és amennyiben igen, akkor milyen formában? Vagyis az életfogytig tartó szabadságvesztésnél a büntetés tartamának a fele megállapítható-e, illetve ha igen, hogyan. E tekintetben mindenképp célszerű lenne a törvényi szabályozás pontosítása és egyértelművé tétele. Megítélésem szerint a kimaradásra vonatkozó rendelkezés az életfogytig tartó elítélti körben úgy is értelmezhető, hogy a büntetés fele kitétel alatt a feltételes szabadságra bocsátáshoz szükséges, a bíróság által megállapított minimálisan letöltendő idő fele értendő (pl. ahol 20 év a meghatározott minimálisan letöltendő idő, ott 10 év után nyílhatna meg a kimaradás lehetősége.) Az előbbi megoldástól lényegesen szigorúbb irányba tért el a hazai gyakorlat, azaz csak az átmeneti csoportban a feltételes szabadon bocsátás előtti utolsó két évben nyílik meg az a lehetőség, hogy az életfogytiglani elítélt jutalomként kimaradásban részesüljön.

Az életfogytiglani elítélti csoport fogva tartása során – a különböző vizsgálati eredmények alapján – általában három fázis különíthető el, aminek mindenkori tartama és egymástól történő időbeli elhatárolása nem tekinthető egységesnek. Az első fázis a befogadástól az első 3 évig tart, míg a harmadik fázis 8-10 év letöltése után kezdődik. Az említett három fázisú folyamatot az elítélt személyisége, magatartása, a bűncselekményhez, illetve az ítélethez fűződő viszonya, a végrehajtási hozzáállása, az elbocsátás utáni jövőképe, perspektívája határozhatja meg elősorsban. Az *első fázisban* az elítélt az elkövetett bűncselekmény és az életfogytiglani elítélés hatása alatt áll. Ebben a szakaszban az elítélt izgatott, indulatos, nemritkán depresszióra hajlamos és fegyelmi vétségeket

követ el. A *második fázisban* kezdődik meg a valóságtól való kitérés, ebben a fázisban gyakran nagyon jó munkateljesítményt nyújtanak az elítéltek. A *harmadik fázisban* intellektuális és érzelmi területen redukció, rezignáció, az energia csökkenése mutatható ki. Ekkor már az elkövetett bűntettet vagy elfelejtették, vagy önmagukban már feldolgozták, s a tett súlya lényegesen kisebbé vált. Ekkor a reszocializáció esélye, az elítéltek életre való alkalmassága csökken.

A hosszú tartamú (életfogytig tartó) szabadságvesztés személyiség-károsító hatásával kapcsolatban a különböző vizsgálatok gyakran eltérő eredményre jutottak. E téren a kiinduló kérdés, hogy a személyiségben mutatkozó zavarok már a végrehajtás előtt eleve adottak voltak-e, avagy a fogva tartás hatására alakultak ki. Ezzel kapcsolatban személyes benyomásom az, hogy a 10 évet meghaladó szabadságelvonás a szabadulás bizonytalanságával egyetemben szinte szükségképpen bizonyos fokú személyiségkárosító hatással jár együtt.

Feltételes szabadon bocsátás

A határozott tartamú szabadságvesztés esetében a feltételes szabadon bocsátás időpontja a végrehajtási fokozatokhoz igazodik. Ennek megfelelően fegyházban a büntetésnek legalább négyötöd, börtönben háromnegyed, fogházban pedig legalább kétharmad részét kell kitölteni, minden esetben azonban legalább 30 napot. Szubjektív feltétel az elítéltnak a végrehajtás alatt tanúsított kifogástalan magatartása és erre figyelemmel az a feltételezés, hogy a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhető. Ez a magyar szabályozás nemzetközi tekintetben *igen szigorúnak* minősíthető. A legtöbb or-

szágban a büntetési tartam felének, illetve legfeljebb kétharmadának kiállása után már lehetőség nyílik az elítélt elbocsátására. Kivánatos lenne hazai szabályozásunknak ezt a nemzetközi tendenciát jobban figyelembe venni és ennek megfelelő törvényi szabályozással csökkenteni a minimálisan letöltendő időtartam részarányát.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés tekintetében az 1993. évi XVII. törvény megváltoztatta a korábbi szabályozást. A Btk. új 47/A §-a értelmében a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját – tizenöt és huszonöt év között – a bíróság az ítéletben határozza meg. E módosítás szerint a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontjának megállapításakor a bíróság nem prognózist készít arról, hogy az elítélt mikor válik érdemessé a feltételes szabadságra bocsátásra, hanem a bűncselekmény tárgyi súlyát, jellegét, elkövetési módját, a halmazatot mérlegelve rögzíti azt az időpontot, amelynek bekövetkezte után a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége egyáltalán vizsgálható.

Ha az elítéltet az életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása alatt ítélik újabb szabadságvesztésre, az ítéelő bíróságnak lehetősége van arra, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésből a feltételes szabadság legkorábbi időpontját a 15 és 25 év közötti időtartamon belül elhalassza.

Az új szabályozás ellenére több nyitott kérdés maradt. Így például, ha az ítéelő bíróság a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját eleve 25 évben határozza meg, kérdés, mikor bocsátható szabadon az elítélt, ha a végrehajtás tartama alatt olyan bűncselekményt követ el, amely határozott ideig tartó szabadságvesztéssel büntetendő. E kérdésre a jelenlegi törvényi szabályozás nem ad választ, legfeljebb a későbbiekben a bv. bíró ve-

A szegedi vizsgálatról

heti figyelembe ezt a ténykörülményt. A bv. bírónak az életfogytig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátására vonatkozó szabályozása viszont nélkülözi a garanciális fontosságú *törvényi korlátot* (Bv. kódex 8. §). Vagyis míg az ítéelő bíróság döntésénél – még határozott tartamú újbóli szabadságvesztésre ítélest követően is – a 25 év áthághatatlan felső határ, addig a bv. bíró ez irányú döntésénél nincs törvényi korlát. Tehát akár bűncselekmény elkövetése és büntetőbírói elítélés nélkül is az életfogytiglani elítéllet élete végéig sem bocsáthatja feltételes szabadságra, arra az általános rendelkezésre hivatkozva, hogy a büntetés célja – különösen a büntetés végrehajtása alatti magatartásra figyelemmel – további szabadság- elvonás nélkül nem érhető el.

Kérdés az is, hogy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját a bíróság 15 és 25 év között milyen időtartamban (években, hónapokban vagy esetleg napokban) határozza meg. E kérdésre a választ várhatóan a bírói gyakorlat alakítja majd ki.

Az új törvényi rendelkezés egy esetben zárja ki a feltételes szabadságra bocsátást, ha ismétlen életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik a már életfogytig tartó szabadságvesztésre elítélt személyt.

A Btk. 48. § (1) bekezdése értelmében az életfogytig tartó szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartama 10 év. Az 1993. évi Btk.-módosítást követően is megfelelő törvényi szabályozás hiányában tisztázatlan kérdés volt, hogy mi lesz az életfogytig tartó szabadságvesztésre elítélt sorsa, ha feltételes szabadsága alatt elkövetett bűncselekmény miatt a bíróság a feltételes szabadságot megszünteti. Erre a kérdésre vonatkozik – ha nem is teljes pontosságú és megnyugtató szabályozással – az 1994. évi IX. számú törvény 1. §-a, azaz a Btk. 48/A §-a.

A szegedi végrehajtási intézetben elhelyezett életfogytig tartó szabadságvesztésre elítéltek körében felmérés kezdődött 1992-ben és folytatódott 1993-ban. A kérdőíves vizsgálat 159 életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésre ítéltre és kontrollcsoportként 81 öt évet meghaladó hosszú tartamú szabadságvesztésre elítéltre terjedt ki, tehát összesen 240 fő vizsgálátára került sor. A kérdőív négy fejezetből, illetve 48 kérdésből állt. Az első fejezetben az elítéltre vonatkozó személyi adatok szerepeltek, a második fejezetben az elkövetett bűncselekménnyel és az ítélettel kapcsolatos; a harmadik fejezetben a sértette vonatkozó, míg a negyedik fejezetben a büntetés végrehajtásával kapcsolatos adatok voltak találhatóak.

A felvett kérdőíves adatok feldolgozása és összegzése számítógépes eljárásra épült. A kérdőívek kitöltését, az adatok felvételét az adott elítélt nevelője végezte, a rendelkezésre álló bírósági és egyéb hivatalos (pl. végrehajtási) adatok alapján.

A vizsgálat nyomán nyert adatok köréből az alábbiakat lehet kiemelni: A vizsgált elítéltek – egy kivétellel – *valamennyien magyar állampolgárok*. Az egy kivétel román állampolgárságú, az életfogytiglani elítéltek köréből. Az elítéltek *szüleinek foglalkozását* tekintve az életfogytiglanosok körében az apa foglalkozására jellemző az ipari, fizikai munkás, közel hasonló arányban a tsz-tagság. Az anya foglalkozása mind az életfogytiglanosok, mind a kontrollcsoport körében döntően háztartásbeli. A *testvérek száma* mindkét mintában a normál populációhoz képest lényegesen magasabb: az átlagos testvérszám az

életfogytiglanosok körében, 4,2, míg a kontrollcsoportnál 3,8. Mindkét csoportnál a szülői neveltetés jellemző. Mind a két mintában legnagyobb arányban a 8 általános iskolai végzettség fordul elő, de a normál lakossági átlaghoz képest magasabb arányúnak tekinthető a 8 osztályt nem végzettek száma: az életfogytiglanosok közel harmadának nincs meg a 8 osztálya, míg a kontrollcsoportnál közel az ötödének. Ezen belül *analfabétának* tekinthető az életfogytiglanosok körében 5,7%, míg a kontrollcsoportnál 1,2%. A 8 osztályt nem végzettek aránya viszont a végrehajtás során – a beiskoláztatások hatására – csökkent (30,9%-ról 14,5%-ra, illetve 19,7%-ról 12,3%-ra.)

A bűncselekmény elkövetésekor irányadó *családi állapot* tekintetében nincs kiugró vagy jellemző együttélési forma. A végrehajtás során viszont az egyedülállók számaránya észrevehetően megnövekedett, különösen a házastársakkal és az élettársakkal való kapcsolat szűnik meg az életfogytiglani elítéltek körében. A csökkenés a kontrollcsoportnál is megállapítható, de az aránya kisebb, és a házassági kapcsolat viszonylag stabilabb.

Szinte azonos arányban mind a két csoportnál legjellemzőbb a bűncselekmény elkövetésekor az 1-3 munkahely. Azonban számszerűen is kimutatható, hogy az életfogytiglani csoportnál az eddigi munkahelyek száma magasabb, mint a kontrollcsoportnál. Kiemelendő, hogy elég jelentősnek tekinthető arányt képviselnek mindkét csoportban azok, akik 7-nél több munkahellyel rendelkeznek. Mind a két csoportnál döntő mértékben kimutatható az *alkoholfogyasztás* ténye. Mind a két csoportnál túlsúlyban azon elítéltek vannak, akik korábban már büntetve voltak: 78,6% az élet-

fogytiglanosok körében és 76,5% a kontrollcsoportnál.

Az életfogytiglani mintában valamennyi elítélte a szándékos emberölés minősített esetét vagy eseteit valósította meg és ezért ítélték el őket. A kontrollcsoportba tartozók szélesebb körű bűncselekményi skálát valósítottak meg, de elsősorban erőszakos bűncselekményeket. Az elkövetés helye szerint leggyakrabban Budapest szerepelt, viszonylag magas arányt képvisel még Borsod és Hajdú megye. Érdekes módon a legtöbb bűnelkövetés az életfogytiglanosok körében március hónapban fordult elő, a legkevesebb pedig áprilisban. A kontrollcsoportra is ez a két hónap jellemző. Mindkét csoportra az egyedüli, önálló elkövetés jellemző, legnagyobb arányban közsgben követik el tettüket az életfogytiglanosok, míg a kontrollcsoportba tartozók a városban.

Mindkét csoportban az elkövetés alapvető motívuma a *nyereségvágy*, vagyis az anyagi javak jogellenes megszerzése, vagy legalábbis annak reménye. Mind a két mintánál az jellemző, hogy a bíróság enyhítő körülményt nemigen tudott megállapítani, többnyire csak súlyosbító körülményeket. Mindkét csoportbeliek alapvetően egy sértett sérelmére követték el tettüket, de 90 vagy ennél több sértett is előfordult. A bíróságok az esetek csekély százalékában állapították meg a sértettek közrehatását.

A vizsgálat felvételének idején az életfogytiglanosok köréből legrégebben 1974 óta töltötte 3 fő a büntetését, a kontrollcsoportnál pedig legrégebben 1979 óta.

A vizsgálat további eredményeinek bemutatása várhatóan a közeljövő feladata marad.

A tétlenség veszélye

Százéves a szegedi Csillagbörtön

Az 1878. évi V. törvénycikk – közismert nevén a Csemegi-kódex meghatározta a büntetés-végrehajtás fejlődését. A bevezetett ir fokozatos rendszer építkezéseket tett szükségessé. Az akkori kormány 10 új büntetés-végrehajtási intézet építését határozta el. Ezek közül az egyik a szegedi, amelyet az 1881. évi LVIII. tc. alapján létesítettek. A börtön tervezésére – pályázat útján – Wágner Gyula budapesti építész kapott megbízást.

A jóváhagyott tervek alapján 1883 tavaszán kezdték meg az intézet építését Rókusvárosban, a Mars tér szélén, 4,75 m magas kőfallal kerített, 8,58 hektár alapterületen. Az építkezés megszervezésére jellemző, hogy az épületet mintegy 16 hónap alatt felépítették, s 1884. október 15-én már valamennyi berendezési és felszerelési tárgy a helyére került. Ki-nevezték a személyzet nagy részét is. Augusztus 27-én elfoglalta állását az intézet első igazgatója, *Törökfalvi Török Kálmán*, aki emlékirataiban így emlékszik vissza: „*Kitüntetés számomra, hogy az ország legkorszerűbb intézete élére kerültem.*” Megállapítása nem túlzás, a tervező, az építető, valamint a működtető kimagasló szakmai munkájának köszönhetően valóban minden követelménynek megfelelő az intézmény. *Tóth Lőrincz* legfőbb ítélőszéki tanácselnök, akadémiai rendes tag *Fegyhazi tanulmányok* című munkájában így ír: „*A jelenlegi büntetőintézetek közül egyedül a szegedi kerületi börtön az, amely a kívánalmaknak teljes mértékben megfelel.*” Hivatalosan a Szegedi Királyi Kerületi Börtön az Igazságügyminisztérium 1884. évi 57 463. számú rendelete folytán, 1885. január 1-jén „adatott át törvényszerű rendeltetésének”.

Az intézmény már kezdettől több intézettípust foglalt magába. Központi épülete a *kerületi börtön*, amely háromemeletes, négyszármányos, körfolyosós épület, alaprajza után köznyelven a Csillag nevet kapta. Befogadóképessége 500 fő volt, 76 magán- és 65 közös zárkát foglalt magába, fegyház és börtön fokozatú elítéltek elhelyezésére szolgált. A törvényszéki fogház a városi törvényszék által elítéltek fogva tartására szolgált, befogadóképessége 200 fő, 74 magán- és 27 közösségi zárkában.

1890. május 1-jén nyílt meg a területileg elkülönült, de szervezettel az intézethez tartozó *államfogház*. Ennek a büntetési nemnek viszont nem volt becsületvesztő jellege. Befogadóképessége 15 fő, az itt elhelyezett államfogoly saját ruháját viselte, önmagát élmezte. Látogatót korlátlanul fogadhatott, napi két órát sétálhatott a fogház udvarán, de „napi egy liter bornál többet nem hozathatott be”.

TAPASZTALATCSERE

A kerületi börtön és a törvényszéki fogház építési költsége 468 ezer forint volt. Az első rabszállítmány 1885. január 10-én érkezett az egri törvényszéki fogházból, a „benépesítés ezen naptól vette kezdetét”.

Az intézet tisztikara és őrszemélyzete az induláskor 6 tisztből, 1 orvosból, 3 felekezeti lelkészből, 6 börtönmesterből és 60 börtönőrből, összesen 76 főből állt. A működéshez az Igazságügyi Minisztérium 5000 Ft forgótőkét adott.

1944. szeptember 28-án az igazságügy-miniszter rendelete alapján – a hadihelyzetre tekintettel – az intézetet kiürítették. A rövididős elítélteket szabadon engedték, 600 főt pedig vonaton Vácra és Budapestre szállítottak. Október 11-től a börtön épületeiben a szovjet hadsereg hadifoglyokat helyezett el, 1945 nyaráig, amikor is az intézményt ismét a magyar közigazgatás rendelkezésére bocsátották.

Ettől az időponttól kezdve – s napjainkban is – az intézet büntetés-végrehajtási célokat szolgál, elsődlegesen a hosszú tartamú szabadságvesztés végrehajtását.

A fogvatartottak összlétszáma az elmúlt időszakban lényegesen változott. (Lásd 1. sz. táblázat.) 1980 és 1985 között folyamatosan emelkedett, azóta pedig csökken. Ez összhangban van a magyarországi börtönökben elhelyezettek összlétszámával, illetőleg jól tükrözi a szabadságvesztés-büntetést meghatározó jogszabályi változásokat. Az intézet jelenlegi befogadóképessége 970 fő, amelynél a nyilvántartott létszám több, a tényleges létszám azonban (a különböző jogcímen történő távollétek miatt) már a befogadóképesség alatt van. Napi probléma, hogy az üres férőhelyek az Átmeneti Intézetben jelentkeznek, míg a Csillagban és az előzetes-körleteken elhelyezési gondok merülnek fel.

A fogvatartottak megoszlása fogvatartási jogcím szerint alapvetően az előzeteslétszám emelkedését mutatja. (Lásd 2. sz. táblázat.) A táblázatból is jól követhető az utóbbi évek jogszabályi változása: az előzeteslétszám 1990-ben a legalacsonyabb, elsődlegesen az eljárási kegyelem miatt; az elzárások létszáma 1980–85-ben egyenletes, majd a jogi szankciórendszer változása miatt 90-re szinte elenyésző, azóta pedig folyamatos, de nagyon lassú emelkedést mutat.

Az előzeteslétszám nagyarányú növekedése jelentősen megszorította szállítási, előállítási feladatainkat, miközben a személyi feltételek nem változtak, a gépjárműpark viszont fejlődött. Intézeti sajátosság, hogy az előzetesek elhelyezésére szolgáló épület és a városi bíróság nem egy épületegyüttesben helyezkedik el, így számunkra minden előállítás egyben szállítást is jelent.

1. számú táblázat

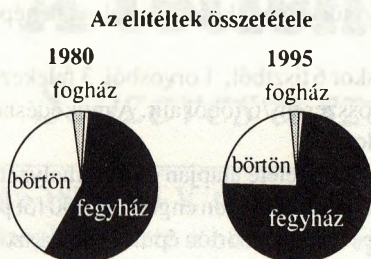
A fogvatartottak összlétszáma		
év	létszám	%
1980	1320	100
1985	1721	131,1
1990	1160	87,9
1994	1026	77,7
1995*	999	75,6

2. számú táblázat

A fogvatartottak megoszlása (december 31-i állapot)			
év	előzetes	elítélt	elzárásos
1980	9,4%	86,2%	4,4%
1985	9,7%	85,7%	4,6%
1990	5,6%	94,3%	0,1%
1994	14,6%	84,9%	0,5%
1995*	13,3%	85,8%	0,9%

*A: 1995-ös adatok a július 30-ai állapotot tükrözik

3. számú táblázat

4. számú táblázat

Bűnismétlés szerinti megoszlás			
év	első büntényes	viSSzaeső	többszörösen viSSzaeső
1985	43,7%	21,8%	34,5%
1990	42,9%	19,9%	37,2%
1994	42,5%	22,9%	34,6%
1995	42,1%	22,2%	35,7%

Az intézmény működése szempontjából igen jelentős, hogy milyen fokozatú elítélteket tart őrizetben (lásd 3. sz. táblázat). A Szegedi Fegyház és Börtön – elsősorban az épületegyüttes építészeti adottsága miatt (ti. a csillagforma könnyű áttekinthetősége, ellenőrizhetősége, mozgáskorlátozó lehetőségei miatt főleg a biztonsági, őrzési szempontoknak felel meg), – kezdettől fogva a legsúlyosabb, fegyház fokozatú elítélteket tartja fogva. A változás azonban a nyolcvanas évektől is megfigyelhető, amely elsősorban a fegyház-börtön arányban jelentkezik. A fegyházak száma folyamatosan emelkedik (a 90-es legmagasabb mutatója a közkegyelmi rendelkezés miatt kiugróan magas). A fogház, amely ún. „fokozatidegen” kategória, kizárólag 90 napot meg nem haladó ítélet alatt kerül foganatosításra, napjainkban leginkább a pénzbüntetés átváltoztatásaként.

Az intézmény szakmai munkájának kialakításakor fontos a bűnismétlési mutatók megismerése, értékelése, illetve elemzése (lásd 4. számú táblázat). A rendelkezésre álló adatokból jól látható, hogy a belső arányok szinte változatlanok. Az országos átlagnál valamivel magasabb első büntényes mutatók abból következnek, hogy az életellenes bűncselekmények egy részét klasszikus konfliktuscselekményben, bűnözési karrier, illetve előzmény nélkül követik el.

A fogvatartottak életkori megoszlása a kezelési-nevelési program kidolgozásánál, a foglalkoztatási forma kialakításánál, illetőleg az irányultságok szempontjából fontos tényező. Az elmúlt tíz évben az elítéltállományban részint megváltoztak a belső arányok. Csökkent a fiatal felnőttek aránya, s az emelkedés a 30-49 éves korcsoportokban figyelhető meg. Ez a változás egyrészt a hosszú időtartamú szabadságvesztés-büntetés „természetes következménye”, másrészt pedig jelzi, hogy az újonnan befogadottak között kisebb arányszámban található 29 év alatti. Az 50 éven felüliek aránya szinte teljes egészében változatlan.

A végrehajtás egész rendszerének megnevezésekor különösen figyelembe kell venni, hogy mennyi az ítélet tartama (lásd 5. sz. táblázat). A Szegedi Fegyház és Börtön főként 5 évnél hosszabb ítéletet hajt végre, valamennyi elítélt büntetési idejét figyelembe véve az átlagos büntetési idő 12 év körül van. A táblázatból jól látható, hogy a 2 év alatti ítélettel rendelkezők aránya lényegében nem változik, s hasonló a helyzet a 10 év feletti büntetések esetében is. A 2-5 év közötti ítélettel rendelkezők száma 1993-tól emelkedik, mindezekelőtt annak a törvényi előírásnak a gyakorlati vonzataként, hogy az elítélt lehetőleg

TAPASZTALATCSERE

a számára legközelebbi intézetben töltse le a szabadságelvonást. Természetesen, mivel az elhelyezhető létszám kötött, ez csak az 5–10 év közötti büntetési idővel rendelkező csoport létszámának csökkenésével járhat együtt.

Alapvető, hogy évek óta folyamatosan emelkedik az életfogytosok aránya az elítélt-populáción belül. A magyar gyakorlat szerint valamennyi életfogytiglanig tartó szabadságvesztésre ítélt férfi intézetünkben tölti büntetését. A hosszú tartam miatt számuk folyamatosan emelkedik, ugyanakkor viszont az összlétszám csökkenése oda vezet, hogy lassan minden ötödik elítélt életfogytig tartó büntetést tölt. A nemzetközi gyakorlatban több elhelyezési lehetőséget alkalmaznak határozatlan tartamú büntetés letöltésére. A hazai forma az „összegyűjtöten, de szétszórva” elv (ami azt jelenti, hogy az intézetben vannak, de nem homogén és elkülönített csoportban), eddig viszonylag megfelelőnek mutatkozott. Az említett arányszám-eltolódás és a büntetési tételen belül a feltételes szabadság felülvizsgálatának megemlése miatt azonban (idén az életfogytos ítéleteket a bíróságok 25 éves feltétellel hozták meg), továbbá a szervezett és kirívóan durva elkövetési módok szaporodásának következtében a jelenlegi elhelyezési gyakorlatot a közeljövőben felül kell vizsgálnunk.

Jól érzékeljük a hosszú ítéleti idő sajátosságait, amelyeket csak az egyszerűség, illetve a közérthetőség kedvéért nevezek előnynek, illetve hátránynak. Tapasztalataink szerint előnynek tekinthető, hogy a rendelkezésre álló idő lehetőséget ad a fogvatartottak alapos megismerésére; elnyerhető a fogvatartott együttműködése, közösen lehet részletes tervet készíteni, felépíteni a szabadulás stratégiáját; a fogvatartott önmaga is érdekelt a

TAPASZTALATCSERE

hosszú távú, jogosultságokon és kötelezettségeken alapuló kétoldalú viszony kialakításában; lehetőség van többféle, a szabadulás után hasznosítható ismeret megszerzésére. Hátránynak, illetve más megközelítésben veszélyhelyzetnek tekinthető a monotonia, a változtathatatlan, a változatlanság élménye; a „beskatulyázás” veszélye mindkét részről (a személyzet és a fogvatartottak esetében; az igen távoli szabadulási idő miatt kialakuló kilátástalanság, a „semmit sem veszthetek már” érzése; a nagyon ingerszegény környezet miatt a személyiség folyamatos leépülése; a valós vagy vélt sérelmek felgyülemelése, az állandó feszültség, illetve konfliktushelyzet fenntartása.

Az első probléma a fogvatartottak elhelyezése. Ennél az elítélt-populációnál kiemelt szakmai szempont, az egyszemélyi elhelyezés. Az igen hosszú időtartam mellett a biztonsági szempontok is ezt követelnék meg. Ezzel szemben intézetünkben csupán 6-8 főt tudunk klasszikus magánzárkába helyezni, kivétel nélkül krízishelyzetben, megfelelő szakemberekből álló bizottság döntése alapján. E helyzetből adódóan a belső rezsim működésének sarokköve a megfelelő, szakmai szempontokon alapuló zárkaközösség kijelölése, a „kit kívül”, „kit melyik csoportba” elvének érvényesítése, amelynél figyelembe kell venni a büntetését töltő személy, valamint az intézet, illetve a büntetés-végrehajtás érdekeit és sajátos szempontjait is. A differenciált végrehajtás egyik részét a bíróság által meghatározott fokozat, másik részét pedig az intézetben bizottságilag megállapított őrzési csoport határozza meg. A befogadási bizottság az előélet, a bűncselekmény, valamint az aktuális személyiség alapján négy őrzési csoportba sorol minden fogvatartottat. Ezek: nem veszélyes (I.), kevésbé veszélyes (II.), veszélyes (III.), különösen veszélyes (III/A).

A jelenlegi létszám (lásd 6. sz. táblázat) jól mutatja, hogy döntően a veszélyesnek minősített fogvatartottak alkotják a populációt, s viszonylag magas a különböző okokból (szökésveszély, támadásától tartani kell, önveszélyes) különösen veszélyesnek minősített elítéltek száma.

5. számú táblázat

Az elítéltek megoszlása büntetési idő szerint

év	1 év alatt	2-5 év	5-10 év	10 év felett	életf.
1985	6,4%	3,1%	51,3%	31%	8,2%
1990	5,1%	3,5%	44,2%	35,7%	11,4%
1994	5,5%	16,2%	28%	32,4%	17,9%
1995	7,3%	15,7%	27,5%	30,9%	18,6%

6. számú táblázat

A fogvatartottak megoszlása őrzési csoportok szerint
(1995. szeptember 15-i állapot)

I. (nem veszélyes)	104 fő	10,5%
II. (kevésbé veszélyes)	131 fő	13,3%
III. (veszélyes)	572 fő	57,8%
III/A (különösen veszélyes)	182 fő	18,4%
Összesen:	989 fő	100%

TAPASZTALATCSERE

Az őrzési csoportok nem merev kategóriák, a munka, magatartás, illetőleg egyéb körülmények miatt a nevelőtisztek kezdeményezhetik felülvizsgálatát és megváltoztatását, amelyet a bizottság engedélyez. A III/A (különösen) veszélyes elítéltek minősítését határvonta kötelező felülvizsgálni, s ennek gyakorlati végrehajtását mutatja, hogy 1994. december 31-én az ebbe a csoportba beosztottak száma 212 fő volt, míg az 1995. szeptember 15-i adat alapján már csak 182 fő.

Az őrzési csoport meghatározása minden szempontból kiemelt jelentőségű, ennek alapján történik ugyanis a fogvatartottak nevelési csoportba történő besorolása, elhelyezésük konkrét meghatározása, illetve a munkahelyük kijelölése.

Az intézetben jelenleg 15 nevelési csoport működik, 12 a Csillagban, 3 pedig az Átmeneti Intézetben. A csoportok átlagos létszáma a Csillagban 80–110, az Átmeneti Intézetben pedig 20–30 között van.

A csoportokat vezető nevelőtisztek fő feladatai az alábbiakban összegezhetők: a fogvatartott megismerése, a nevelési program összeállítása, az együttműködés kialakítása; a fogvatartott munkájának, magatartásának figyelemmel kísérése, elemzése, értékelése; a kérelmek, panaszok intézése; a kapcsolattartás megszervezése, figyelemmel kísérése, illetőleg végrehajtása; az együttműködés megszervezése és végrehajtása a többi szakterülettel. A magatartás, a munka értékelésének fontos eleme a totális intézményi értékelésben a jutalmazás és a fegyelmi büntetés. Az elmúlt 15 évben a jutalmazottak száma emelkedett, ugyanakkor a fenyítések száma folyamatosan csökkent. Ez teljesen megfelel an-

Szervezett iskolai képzés					
év	általános iskola	gimnázium	szakközép-iskola	szaktan-folyam	összesen
1980	102 fő	16 fő	38 fő	30 fő	186 fő
1985	105 fő	–	16 fő	38 fő	159 fő
1990	97 fő	–	24 fő	14 fő	135 fő
1994	–	–	13 fő	45 fő	58 fő
jelen	–	–	13 fő	43 fő	56 fő

A fogvatartottak kapcsolattartásának alakulása (1995. szeptember 15-i állapot)		
	fő	%
Semmilyen formában nincs kapcsolata	97	9,8
Rendszertelen kapcsolata van (bármilyen engedélyezett formában 3 hónpnál ritkábban)	238	24
Rendszeres kapcsolata van	654	66
Összesen:	989	100
ezen belül:		
a, csak levelezés	113	17,3
b, levél+csomag	173	26,5
c, levél+látogatás+csomag	368	56,2
Összesen:	654	100

nak a szakmai elvnek, hogy ne büntetéssel fenyegezzünk, hanem jól körülhatárolt feltételek meghatározásával erősítsük az önkéntes normakövetést. A fegyelmi fenytések számának csökkenésében szerepet játszott, hogy az engedélyezett tárgyak köre lényegesen kibővült, egyes cselekmények pedig kikerültek a fegyelmi vétségek köréből. Feltűnő, hogy mind jutalmazási szempontból, mind pedig a fegyelmi helyzetet értékelve mennyire „jók” voltak a fogvatartottak 1990-ben. Ez elsődlegesen az „amnesztivárásnak” tulajdonítható. Örvendetes, hogy a büntető feljelentések száma folyamatosan és drasztikusan csökken. Az ideiglenes intézetelhagyások számának engedélyezése jutalomból egyenletesen emelkedő tendenciát mutat.

Alapvető szakmai követelmény, hogy a fogva tartás ideje alatt új ismeretek szerzésére is lehetőséget adjunk, elsődlegesen szervezetszerű formában (lásd 7. számú táblázat). A táblázaton látható adatok lényeges ellentmondásra hívják fel a figyelmet. Ameddig ugyanis minden fórumon az oktatás, a képzés fontosságára hívjuk fel a figyelmet, a gyakorlatban az e formákban részt vevő fogvatartottak száma folyamatosan csökken. Az ok egyrészt, hogy az 1993. évi jogszabály-módosítás óta – amely törölte a 40 év alattiaknál a kötelező általános iskolát – alapfokú tanulócsoportot nem tudunk szervezni, másrészt az új formákat nem használjuk ki megfelelően. A jövőben szakmai munkánk egyik kiemelt feladata az ilyen jellegű tevékenység előtérbe állítása, gyakorlati működtetése.

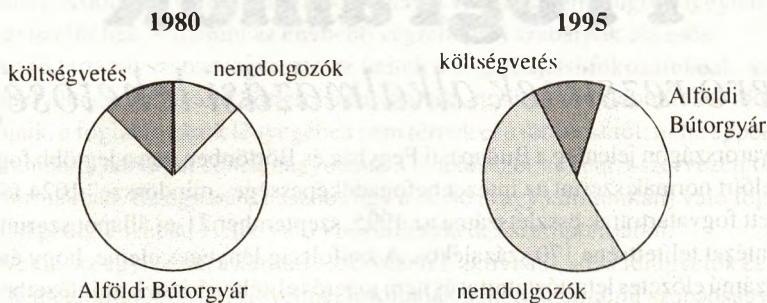
A fogvatartottak hangulatát alapvetően befolyásolja, hogy milyen kapcsolatot ápolnak a családjukkal, rokonságukkal (lásd 8. sz. táblázat). Megközelítően 10 százalékuknak semmilyen kapcsolata nincs. Ők elsősorban a leghosszabb büntetési időt töltők közül kerülnek ki, s általában bűncselekményüket közvetlen hozzátartozóik sérelmére követték el. Általános – és kedvező – tapasztalat viszont, hogy szabadulásuk előtt 2-3 évvel a fogvatartottak döntő többsége keres és talál is valamilyen kapcsolattartási lehetőséget, amely az ítélet letöltése utáni beilleszkedési időszakban meghatározó jelentőségű.

A hosszú szabadságvesztés-büntetés egyik legnagyobb veszélye véleményem szerint a tétlenség. Ezért, valamint az önfenntartás, az önmegvalósítás, a sikerélmény szempontjából kiemelkedő jelentőségű a foglalkoztatás. A foglalkoztatottak értelmes és hasznos munkával való foglalkoztatása az első időszaktól kezdve központi helyet foglal el az intézeti életben. 1885-ben már volt cipésszövetés, szabóság, asztalosműhely, különböző fémipari munkák, zsákszövetés és gyékényfonás, valamint gyufatokgyártás. Kiemelendő, hogy a budapesti királyi főügyész 1885. május 1-jén kiadott 2536. számú rendeletével elrendelte, hogy 14 környékbeli ügyészség fogházi „felszerelvényei” kizárólag a szegedi intézet iparüzleténél rendeltessenek meg. Ugyancsak történeti érdekesség, hogy az itt készült termékek bemutatásra kerültek az 1886. évi római nemzetközi börtönügyi kiállításon. 1921-ben létesült az Újszegedi Bérgazdaság 52 hektár területen, ahol a rabok konyhakertéssel foglalkoztak, majd 1938-ban Nagyfán a szegedi intézet részeként 756 hektár területen mezőgazdasági nagyüzemet szerveztek foglalkoztatás és államnak történő értékesítés céljából. A nagyfai terület később önálló büntetés-végrehajtási intézettel szerveződött, s így működik ma is.

A jelenlegi üzemépületek helyén 1927-ig a Szlavónia Bútorgyár termelt, ahol bérleti rendszerben elítéltek dolgoztak. 1930-tól 1947-ig a Róth-féle Hajlítót Bútorgyárban fog-

9. számú táblázat

A foglalkoztatás alakulása

lalkoztatták a rabokat napi 2 fillér bérért. 1949-ben létrehozták az Igazságügyi Ipari Vállalatot, amelynek szegedi részlege üzemegység lett. 1951-ben az iparvállalat megszűnt, helyette szerveződött a KÖMI 104.sz. Vállalata. Ebben az időszakban jelentős profiltisztítás történt, a konfekcióüzemet Kalocsára, a bőr- és cipőipari részleget Balassagyarmatra telepítették, s ekkor került teljes körűen előtérbe a bútorgyártás. A vállalat 1957-ben vette fel az Alföldi Bútorgyár nevet, s termelt 1993. december 31-éig, amikor is teljes körű jogutódjaként, de szervezetileg elkülönülten megalakult az Alföldi Bútorgyártó Kft.

A foglalkoztatás a 70-es és 90-es évek között igen nagy volumenű, s szinte teljes körű volt (lásd 9. sz. táblázat). A foglalkoztatás azóta nagyságrendjében és arányában is csökkent. A vállalat, illetve a gazdasági társaság esetében elsődleges ok a beszűkült piacon jelentkező értékesítési gond, míg a költségvetésnél foglalkoztatottak létszámcsökkenése az improduktív munkahelyek megszüntetéséből adódik. Ez minden szempontból pozitívum, hiszen ma már biztosítani tudjuk a fogvatartottak adatvédelmét, mert az ún. „ír-noki” munkakört teljesen megszüntettük. A foglalkoztatás jelenlegi helyzete és várható kilátásai megkövetelik, hogy a képzés, az oktatás a jelenleginél sokkal nagyobb súlyt és szerepet kapjon.

Csóti András

Programok

Eltérő rezsimek alkalmazási lehetősége

Magyarországon jelenleg a Budapesti Fegyház és Börtönben van a legtöbb fogvatartott. Az előírt normák szerint az intézet befogadóképessége „mindössze” 1024 fő, de az elhelyezett fogvatartottak összlétszáma az 1995. szeptember 21-ei állapot szerint 1715, azaz az intézet telítettsége 170 százalékos. A zsúfoltság lényeges eleme, hogy évek óta nagy létszámú előzetes letartóztatottat és nem jogerős elítéltet őriznek az intézetben; számuk szeptember 21-én 620 (első fokú ítéletig 451, nem jogerős elítélt 169 fő).

A jogerősen elítéltek létszáma 1095, amely a norma szerint elhelyezhető létszámot tíz százalékkal haladja meg. Végrehajtási fokozat szerinti megoszlásuk: fegyház fokozat 630 fő, börtön fokozat 455 fő, fogház fokozat 10 fő.

Az 1095 jogerős elítéltnél több mint a fele, 606 fogvatartott kapott öt évnél magasabb ítéletet, ezen belül 123-an töltik tíz évnél hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetésüket.

A vázolt létszámviszonyok mutatják, hogy a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték problematikája a Budapesti Fegyház és Börtönt jelentős mértékben érinti. Meglehetősen mostoha körülmények között (zsúfoltság, a tárgyi és személyi feltételek kedvezőtlen alakulása) kell ezt az önmagában is igen komplex kérdéskört kezelnünk – eleget tennie a jogszabályokban meghatározottaknak.

Az 1993. évi XXXII. sz. törvény a korábbinál nyitottabb büntetés-végrehajtás jogi kereteit alakította ki. Bővült a rövid tartamú eltávozásra engedhető köre, továbbá az intézet elhagyásának új formájaként bevezette a kimaradás lehetőségét. Szélesebb körben vehetnek részt az elítéltek külmunkán, így kivételesen fegyház fokozatúak is, amennyiben a külvilágtól a munkavégzés alatt elkülöníthetők. Lehetővé teszi a jogszabály, hogy az elítélt, amennyiben fegyházban végrehajtandó szabadságvesztéséből legalább egy évet letöltött, az intézetben vagy annak meghatározott részén felügyelet nélkül, ellenőrzés mellett mozoghasson. Ez a rendszer már közelít a börtön fokozat végrehajtási rendjéhez, mintegy sugallva a szigorúbb végrehajtási fokozatból az enyhébb végrehajtási fokozatba való átjárhatóság eddiginél szélesebb körű lehetőségét, illetve az adott végrehajtási fokozaton belüli differenciálást.

A Budapesti Fegyház és Börtönben a fogvatartottak három nagy körletrészen vannak. A „rég” börtön (A objektum) két nagy részre tagolódik; az ún. jobb és bal csillag épületre, amelyek háromágúak, egymásnak tükörképei, a földszinten és az első emeleten átjárási lehetőséggel.

A bal csillagban az előzetes letartóztatottak és a nem jogerősen elítéltek vannak, továbbá itt található még az egészségügyi körlet rendelőkkel, betegszobákkal. A jobb csillagban vannak a dolgozó börtön és fegyház fokozatú elítéltek, itt van a gyógyító-nevelő csoport, a megőrzésre ide szállítottak körlete, a körszállítás zárkái és a fogdakörlet.

A Maglódi úti új épület (B objektum) 1989 óta működik. Létszámát tekintve a legnagyobb körlet. A dolgozó jogerős elítéltek mellett itt vannak a nemdolgozó fegyház és börtön fokozatú elítéltek, valamint az enyhébb végrehajtási szabályok alá esők.

A hosszú tartamú szabadságvesztésre ítélték a végrehajtási fokozatuknak, valamint a munkahelyüknek megfelelő körletrészen vannak, együtt a rövidebb ítéleti időszökkel. Programjaik, a foglalkozások lényegében nem térnek el a többiekétől, noha éppen az ítélet időtartamából adódóan ennek nagyobbak a lehetőségei; főként a szervezett oktatási, képzési formákban. Ez egyaránt hasznos úgy a belső (vagy külmunkán) való foglalkoztatás, mind pedig a szabad életbe való visszailleszkedés szempontjából.

A nevelők, az egyházak, a karitatív szervezetek aktivistái, sőt a felügyelők és a munkáltatók is megkülönböztetett figyelmet fordítanak a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítéltkre; gondjaik, problémáik kezelésére, státuszuk rendezésére. Ezek az „egyéni akciók” egyes esetekben bizonyos megoldást, előrelépést jelenthetnek, de a hosszú időre ítélttekkel való foglalkozások határfoka jelenleg még a lehetőségek alatt marad.

Különösen nehéz a helyzet a fegyház fokozatúaknál. Ez a fokozat elsősorban a biztonságot és a megtorlást veszi figyelembe, a reszocializációs szempontoknak nem tesz megfelelően eleget. Megfontolásra érdemes a végrehajtási fokozatok megváltoztatásának szélesebb körű alkalmazása a belső kezelési, valamint a reszocializációs célokat szolgáló rezsimek megfelelő hatékonyságú működése érdekében.

A kezelési célok elérésében a fogvatartottakkal szemben pozitív diszkrimináció szükséges, tehát az eddiginél szélesebb körű oktatási, képzési, foglalkoztatási feltételeket kell teremteni az intézetben.

Ennek érdekében az elítéltállomány eddiginél árnyaltabb differenciálását tartom szükségesnek kriminológiai és pedagógiai tekintetben egyaránt. A differenciálás a bv. intézetben az alábbiakat jelenti: a fogvatartottak osztályozása, csoportosítása adott szempontok szerint (részben a jogszabályokban meghatározottak, részben egyéb – kriminológiai, pedagógiai, pszichológiai – jellemzők figyelembevételével); az egyes csoportok sajátosságaihoz illeszkedő kezelési, nevelési programok, modellek kidolgozása, alkalmazása; az egyes csoportok jellemzőinek megfelelő életkörülmények és életrend kialakítása.

A rezsim ebben a felfogásban az elítélt-populáció differenciálása; a börtönkörülmények olyan kialakítása, amely bizonyos típusba soroláson keresztül közelíti meg az egyes csoportokat és fejt ki hatását. Lényeges eleme a folyamatos értékelés, szükség esetén az újra kategorizálás, vagyis a rezsimek „átjárhatósága”.

Intézetünkben rövid-, illetve középtávon az alábbi differenciálási szempontokat látom szükségesnek és megvalósíthatónak. A végrehajtási fokozatban: elsőbűntényes, visszaeső, többszörös, illetve különös visszaeső. Az ítélet időtartamában: az elítélt viszonya a bv. céljaihoz (az intézeti rendbe való beilleszkedés, normakövető magatartás, reszocializációs szándék).

A csoportba való besorolás, egyfajta differenciálás, gyakorlatilag a befogadással kezdődik. A befogadóbizottság ekkor dönt az elítélt elhelyezési körletről, munkahelyéről, őrzési csoportba sorolásáról. Ebben az első periódusban fontos feladat az elítélt megisme-

rése, másrészt nagyon lényeges, hogy az elítéltet megismertessük előrejutása lehetőségével; azzal, hogy normakövető magatartása lehetővé teszi az enyhébb rezsim felé haladást, növelve esélyeit a szabadulás utáni visszailleszkedésre.

A fegyház fokozatban letöltött egy év után már van lehetőség enyhébb rezsim kialakítására (kül munkán vehet részt, az intézet meghatározott területén felügyelet nélkül, ellenőrzés mellett mozoghat), ezzel együtt a kezdeményezőkézség fejlesztésére, az öntevékenység bizonyos elemeire. (Kulturális és sportprogramok előkészítése, szervezése és a végrehajtásban való részvétel ellenőrzés mellett, a körlet tisztán tartása stb.)

Általában olyan pedagógiai alaphelyzet kialakítása a vezetés és a végrehajtó személyzet feladata, amely érdekeltté teszi az elítélteket a normakövető magatartásra, a folyamatos, jó színvonalú munkavégzésre, a közösségi programokban való részvételre. Legyenek biztos tudatában annak, hogy esélyük reális és komoly az enyhébb végrehajtási fokozatra kerülésre, így lehetőség van az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazására.

A börtön fokozatban az alaphelyzet hasonló a könnyített fegyház fokozatéhoz, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy itt kézzelfogható közelségben van az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazásának lehetősége. Tudatosítani kell azonban bennük is, hogy az ismételt súlyos fegyelemsértéssel nemcsak a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét veszítik el, de az intézet előterjesztésére a bíróság fegyház fokozatba is helyezheti őket. (Egyéb hátrányokról nem is szólva.) A börtön fokozat esetében talán mégis könnyebb a normakövető magatartásra ösztönzés. Ugyanakkor kézzelfogható különbségnek kell lennie a két fokozat életkörülményei és életrendje között is.

Törekedni kell a minél szélesebb körű foglalkoztatásra még akkor is, ha ennek megvalósítása jelenlegi körülményeink között nem egyszerű. Ennek hiányában is (vagyis a nemdolgozók esetében) minél több elítéltet kell bevonni a szervezett oktatási és képzési folyamatokba, és az abban való eredményes részvételt a folyamatos, jó munkavégzéssel egyenértékűnek kell tekintenünk. Gyakori és színes kulturális és sportprogramokat kell szerveznünk, minél több elítélt részvételével, hiszen már az ókori rómaiak is tudták: a télenység a bűnök szülőanyja.

Az enyhébb végrehajtási szabályok alá eső elítélteknél meghatározó az önbecsülés fenntartása, a felelősségérzet fejlesztése, vagyis felkészülés a szabadulásra, a társadalomnak megfelelő önálló életvitelre. Ennek érdekében a belső élet szervezésében, irányításában, a kulturális és sportprogramok szervezésében tág teret kell adnunk az öntevékeny szervezet működésének. El kell érniük, hogy közülük minél nagyobb számban dolgozzanak külső munkahelyen – ezzel is segítve a szabad életben való eligazodást, valamint felkészülést a szabad életre. Ennek fontos eleme a külső kapcsolatok erősítését, fejlesztését szolgáló kimaradások és eltávozások lehetősége.

Számolnunk kell természetesen egy olyan elítéltréteggel is, amely eleve olyan személyiségtorzulással kerül az intézetbe (a bűnöző életvitel mély és stabil rögzülése jellemzi), amely még a megfelelő börtönadaptáció mellett (konformista normakövető magatartás) is erősen megkérdőjelezi – súlyosabb esetben kizárja – a különböző kezelési programok eredményességét.

Az ilyen anomáliák feltárása a rendelkezésünkre álló eszközökkel meglehetősen nehéz, hitelességét és objektivitását tekintve pedig igen bizonytalan és erősen vitatható. Mindenesetre – véleményem szerint – a különböző kezelési programokban való részvételt, az előrelépés lehetőségét számukra is meg kell adni. Annál is inkább, mivel ellenkező esetben – főként a hosszú tartamú, fegyház fokozatú szabadságvesztés esetén – a börtönartalmak hatására a személyiségtorzulás tovább mélyül és fixálódik, így az ítélet letelével egy még antiszociálisabb, kezelhetetlen személy kerül a szabad életbe – valósággal predestinálva a rövid időn belüli bűnismétlésre.

A befogadási időszak számos buktatóját megelőzhetné, továbbá megkönnyíthetné az egyéni kezelési program kialakítását, a csoportba sorolást egy Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet létrehozása, ahol az ítélet jogerőre emelkedését követően – legalább a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítéltknél – kriminológiai, pedagógiai, pszichológiai, szociológiai aspektusból vizsgálnák az elítélteket és ezek ismeretében adnának javaslatot a továbbiakra.

Az elítéltállomány megfelelő differenciálásának, az egymásra épülő, átjárható rezsim kialakításának jelenleg komoly akadálya az intézet nagyfokú zsúfoltsága, a kedvezőtlen létszámviszonyok és a tárgyi feltételek. Az említett hátrányok megszüntetésével nyílik komoly esély az elítéltek jelenleginél optimálisabb csoportosítására, az egyes csoportok adottságaihoz illeszkedő kezelési programok alkalmazására, amelyek működése az eddigieknél hatékonyabban segítheti a büntetés-végrehajtási célok megvalósítását, különösen a hosszú tartamú szabadságvesztésre ítéltknél.

Mári Imre

Százezer altató

A hosszúidős nők börtönártalmai

Intézetünkben, a Kalocsai Fegyház és Börtönben vannak elhelyezve a hosszú szabadságvesztés-büntetésüket töltő női fogvatartottak, szám szerint 265-en. Ebből fegyház fokozatú 128, börtön fokozatú 106, kettő pedig fogházas. Az idegen állampolgárok száma tíz. Ha ítéletük időtartama szerint vizsgáljuk a fogvatartottakat, öt évnél hosszabb ítélete van 120 nőnek, tíz évnél hosszabb ítélete 22-nek, életfogytiglani ítéletet két személy tölt.

Az *első bűntényesek* (az ún. elsőáldozók) vannak a legnehezebb helyzetben, hiszen teljesen idegen környezetbe kerülnek, kiszakadnak a családi vagy kisebb lakóközösségből, elvesztik szabad mozgásukat, bizonyos mértékben az önállóságukat, bekerülnek egy zárt közösségbe, ahol szigorú napirend van, meghatározzák, hogy kivel kell egy zárkaközösségben lakniuk. Mindezek, de elsősorban a bezártság és egymás elviselésének nehézsége okozza a további problémákat. Az első bűntényesek az előzetes tartóztatás, majd a tárgyalás után az elsőfokú ítélet megszületéséig is rengeteg problémával küszködnek. Ezután következik a letöltőház, az igazi próbatétel. Az új környezet mindig feszültségforrást hordoz magában.

Viszonylag könnyebb helyzetben vannak azok a fogvatartott nők, akik hasonló környezetben, esetleg állami gondozásban, intézetben nevelkedtek. A többszörös visszaesők pedig már jól ismerik a börtönvagy fegyházkörülményeket.

Minden új hosszúidős női fogvatartott átesik a beilleszkedési időszakon, amely le-

het egy-két hét, de akár hónapokig is eltart. Erre az időszakra jellemző a feszültség, az idegesség, az ingerlékenység, az álmatlanság, a mellkasi panaszok. A beilleszkedni nehezen tudó keresi önmagát, szívesen menekül betegségtudatba, opportunistává válik, nem képes saját problémáival megbirkózni, rendszeres gyógyszereszedésben látja a megoldást. Ebből adódik: egy háromszáz fős női intézetben kétszer annyi gyógyszert használnak, mint egy hasonló nagyságú, férfiakat befogadó intézetben.

Ha az orvosi rendelésen való megjelenést vizsgáljuk, ismét kitűnik, a nők rendkívül gyakran fordulnak orvoshoz. 1994-ben intézetünkben tizenháromezer esetben keresték fel az egészségügyi szolgálatot, míg a közel 1800 fős Budapesti Fegyház és Börtönben csak húszezerszer tették ezt a férfi fogvatartottak. A bezártság a nőknél pszichoszomatikus megbetegedéseket okoz, gyakori a fejfájás, az alacsony vérnyomás, az emésztési panasz, a hajhullás, a hangulati labilitás, a vérzési rendellenesség (gyakori a havi vérzés több hónapos elmaradása). A legtöbb gyógyszer *nyugtatóból* fogy: 92 680 db (309/fő), *fájdalomcsillapítóból* 27 640 db (92/fő), *görcsoldó* 16 980 db (56/fő), *altatóból* 8430 db (28/fő). Tehát elmondhatjuk, hogy a hosszúidős női állomány 70-80 százaléka rendszeres gyógyszereszedővé válik.

Ha az életkorukat vizsgáljuk, megállapítható, hogy a fiatalabbak (18-35 éves korosztály) rosszabbul tűrik a bezártságot. Ők igénylik legjobban a törődést, a szerete-

tet, és ha ezt nem kapják meg, magatartásukban jelentős változások állhatnak be. Igénylik a valakihez való tartozást, hiányzik számukra az anyaszeret, a feleségszeret, a család összetartó ereje. Gyorsan engednek a csábításnak, feladják heteroszexualitásukat, s homoszexuálissá válnak. Ezt nyíltan vállalják. A probléma a kapcsolatok megszakadásával kezdődik, majd belép egy újabb motiváció, a féltékenység, ahol a tettelegességtől sem riadnak vissza.

A fiatal női korosztály nehezen kezelhető, csekély a toleranciakészsége, problémáik esetleges visszautasítására autoagresszív magatartással reagálnak, önmaguk ellen fordulnak, vállalják a fizikai fájdalmat vagy a fogdafenyítéssel járó magányt.

Gyakori önkárosító cselekmény a nőknél az *önakasztás*, *zsinegelés*, az *önmérgezés* (vegyszerek, maró lúgok, savak, nikotin), a *falcolás*, az *idegen testek beszúrása* testszerte (mell, mellkas, szívburrok), az *ablakbetörés*.

Jellemző, hogy jól tűrik a fájdalmat, úgymond, önkívületi állapotban, önszugesztióban vannak, csak egy dologra, céljuk elérésére koncentrálnak.

Az idősebb korosztály, 35–70 évesig,

lényegesebben kevesebb problémát jelent, tiszteletudóbbak, óvatosabbak, kiforrottabb személyiségűek. Ők inkább a betegek, jobban rászorulnak valamilyen előző betegségük miatt a gondozásra. Jellemzőbbek a szomatikus betegségek a szervezet korai elhasználódása miatt, az egészségtelen életmód következtében (ilyen a magas vérnyomás, koszorúér-betegségek, agyi oxigenizációs problémák, mozgásszervi, légzőszervi megbetegedések).

A *változás kora*, a klimaktérium általában a 45. életév után jelentkezhet, ami önmagában is jelentős probléma egy nő életében. Az idősebb korosztálynál ugyancsak megvannak az akklimatizációs idő után a hosszú bezártságból adódó – elsődlegesen – lelki problémák, de ezekhez társulnak szomatikus megbetegedések, amelyek már előzőleg is léteztek. Felmerülő problémáikat nem hangoztatják, nem láznak sorsuk ellen, legtöbbször a környezetük jelzi, hogy probléma van velük. Oda kell figyelni rájuk, mert depresszióba menekülhetnek, befelé fordulnak, belülről őrlődnek, ami nem látszik, de akár pszichotikusakká is válhatnak, ha nem kapnak külső orvosi segítséget.

Mácsai Ferenc

Személyiségzavar

Gyógyító-nevelő csoport •

Pszichológiai jellemzők • Terápia

Alexander amerikai pszichiáter mondja a bűnözőről: „kívül kemény, belül puha”. A bűnöző olyan valaki, aki passzív, önállótlan, sőt nőies vonásokat mutat. Kívülről a keménység és agresszivitás, a virtuskodás többé-kevésbé vékony, felszíni rétege borítja.

A bűnözés olyan túlkompenzáló reakció, amelynek segítségével az elkövető passzív, önállótlan és nőies tendenciáit megpróbálja eltagadni és elfedni azzal, hogy a bűncselekményben kalandos, vállalkozó szellemről, keménységről, agresszivitásról tesz tanúságot. Viselkedésükben a nőies elemekhez gyakran társul a gyöngédségtől, biztonságtól és a kívülről jövő érzelmi támogatástól való rendkívül erős függés. A fiúkban erős a gyöngédség és a támogatás iránti szükséglet, valószínű azonban, hogy ez frusztráció, sérülések forrása lesz, mivel az emberek érzelmileg nem a biszexuális, hanem az erős és férfias férfiakhoz kötődnek. Egy férfi számos módon bizonyíthatja erejét, de az ilyen fiú gyakran nem lát más kiutat, mint a látványos merészség fegyvertényeit és a feltűnő hősködést.

A bűncselekmény kalandja egy csapásra romantizált azonosulást kínál (például Robin Hood mintájával), hogy elnyerje a férfias kortársak megbecsülését. Lehetővé teszi a hatalom gyakorlását az áldozatokon. Bűncselekményük gyakran valamilyen érzelmi fellobbanás hullámában kezdődik. Ezek a személyiségek gyakran felszólító jellegű szexuális impulzussal rendelkezhetnek. Néha maga az impulzus gyenge, de mindig nagyon erős a felszólító jellege. Ezeknél a biszexuálisoknál a szexuális drive-ra az „egy hajszálon múlik és robban” jellemzés érvényes.

Én mintegy öt-hat éve dolgozom a szegedi Csillagbörtönben pszichiáterként. Hetente találkozom ott személyiségzavart elítéltekkel, így alkalmam nyílik figyelemmel kísérni őket. A gyógyító-nevelő csoport hatvan férőhelyén tizenkét *alkoholdependens* (alkoholfüggő), és negyvenyolc *személyiségzavart* elítélt tölti büntetését.

Személyiségzavarról akkor beszélhetünk, ha a személyiségvonások rugalmatlanok, az egyén képtelen alkalmazkodni környezetéhez, ez szubjektíve szenvedést okoz neki, emellett lényeges a szociális funkcionális károsodás is. Már a serdülőkor és az ifjúkor táján feltűnik a személyiségzavar, amely végigkíséri az életet. Néha idős korban elhalványulhat. Tehát a személyiségzavar tartós, állandó jellemző. Gyakori, hogy a beteg elégedetlen saját funkciójával, másokhoz való viszonyával. Sűrűn panaszkodik időszakos hangulatzavarra, szorongásra, depresszióra.

Ezek a sérült személyiségek három fő csoportba sorolhatók: 1. „*Excentrikusak*” vagy furcsák, mint a paranoidok és a skizoidok; 2. „*Dramatikusak*” vagy kiszámíthatatlanok. Ide sorolható a hisztériás, a narcisztikus, az antiszociális és a borderline-típus; 3. „*Szorogók*”, mint az averzív, dependens, a compulsív és a passzív-agresszív típusok. Azonban ezen utóbbival csak ritkán találkozunk.

Negyedik kategóriaként megemlíthető a személyiségzavarok *atypusos* vagy kevert formája.

Az excentrikusokon belül a *paranoid* személyiségzavar, ami a csoport mintegy 10-15 százalékában van jelen. Lényege az alaptalan gyanakvás, a mások iránti bizalmatlanság, túlérzékenység és affectív merevség. Gyanakvásuk fokozódik, ha valaki kétségbe vonja állításaikat. Övintézkedéseket tesznek minden vélt fenyegetés ellen. Hibát soha, bármily indokolt esetben sem vállalnak magukra. Mások titkolózónak, köntörfalazónak, bajkeverőnek tartják őket. Ők folyton a becsapástól tartanak, mások egyenességét megkérdőjelezzik, ezért gyakori a kóros féltékenységük. Állandóan a rejtett, hátsó gondolatok foglalkoztatják őket. Gyakran képzelik, hogy mások figyelik őket vagy rágalmakat terjesztenek róluk.

A paranoidok veszekedésre hajlamosak, a bolhából elefántot csinálnak. Mindig feszültek, a vélt fenyegetésre azonnal ellentámadással reagálnak. Másokkal szemben rendkívül kritikusak, harciasak, ugyanakkor ők maguk képtelenek a legenyhébb bírálat elfogadására. Érzelmi életük merev, hűvös, nincs humorérzékük, örökké komolyak. Ehhez társul az ellenségesség, a csökönyösség, a kompromisszum-képtelenség, a frigiditás. Másokban kényelmetlen érzést, félelmet ébresztenek. Igényük önmaguk fontosságának érzése, csak akkor vesznek részt közös tevékenységben, ha uralmi, meghatározó pozícióban lehetnek. Gyakran irigykednek, féltékenyek a hatalom birtokosaira. Megvetik a gyenge, beteges, lágy vagy rokkant embereket.

Másik típusa az excentrikus személyiségzavaroknak a *skizoid* személyiségzavar. Lényege az elégtelenül működő szociális kapcsolat, hiányoznak a meleg, gyengéd érzések, közömbösek a dicséret, a kritika, mások érzései, véleményei iránt. Általában magányos vándorok, nem igénylik a szociális kapcsolatokat. Tompák, érzelmileg üresek, hidegek, maguknak valók. Céljaik bizonytalanok, cselekedeteik határozatlanok, szórakozottak. Gyakori náluk a nappali ábrándozás. Károsodottak a szociális kapcsolataik, munkavégzésükben, ha az személyközi – interperszonális – kapcsolatokat, aktivitást igényel, károsodnak, míg egyedül végzendő munka esetén jó teljesítményt nyújthatnak. Néha a gondolataik, a beszédük és a magatartásuk furcsa, bizarr. Gyakori jellemzőjük a mágikus gondolkodás. Affektusaik, indulatnyilvánításai nem adekvátak.

A következő nagy csoportba a *hisztériás* személyiségzavarban szenvedők tartoznak. Feltűnő az eltúlzott, dramatikus, hiperreaktív és hiperexpresszív magatartásuk. Állandóan igyekeznek a figyelmet magukra irányítani. Hajlanak a túlzásokra, gyakran játszanak szerepet, mint például az áldozat vagy a vezér szerepét. Intenzívek a kifejezéseik, irracionális dühkitörések, jelenetek jellemzik magatartásukat. Mohón sóvárognak minden újdonságra, izgalomra, szenzációra, a rutint hamar megunják. Gyorsan barátkoznak, de egocentrikusak, másra nincsenek tekintettel. Állandó megerősítést igényelnek, mivel önállót-

lannak érzik magukat. Cselekvéseik következetlenek, másokkal csábítóak igyekeznek lenni, miközben hatalmukba szeretnék vonni azokat. Gyakorik a romantikus fantáziálások, gyorsan alakítanak ki szilárd meggyőződést, de ez nem mély gyökerű. Gyakran panaszkodnak az egészségükre, gyengeségre, fejfájásra. Kapcsolataik viharosak és számukra nem kielégítőek.

A *narcisztikus* személyiségzavar jellemzői: a saját fontosság, különlegesség grandiózus élménye, a sikerekről való fantáziák. Személyközi kapcsolataira a mások kizsákmányolása, az empátia hiánya, a beképzelttség jellemző. Irreális célokról fantáziálnak, korlátlan képességeket, hatalmat, vagyont, szépséget, ideális szerelmet képzelnek el. Állandóan keresik mások figyelmét, csodálatát, inkább a felszínen mozognak. Fontosabb számukra például, hogy a megfelelő emberekkel, a hangadókkal vagy a nevelővel legyenek jó kapcsolatban, minthogy igaz barátokat keressenek. A bírálatra kiábrándulás, düh a válasz. Gyakori a beképzelttség, azaz speciális kedvezmények elvárása, viszonzószolgáltatások nélkül. Állandóan többet vár el az emberektől, mint amennyi reális. Rendszeres nála mások kizsákmányolása, azaz felhasználása saját vágyai, önmaga nagyságélményének táplálása céljára. Kapcsolataiból hiányzik a tisztelet, a szélsőséges idealizálás és a lebecsülés ötletszerűen váltakozik egymással. Gyakori az intenzív irigység, a hipochondria, a testi tünetek, a fájdalmak túlértékelése. Ezt a csoportot mintegy 10-15 százalékban észleljük.

A leggyakoribb az úgynevezett *antiszociális* személyiségzavar, amely a csoport tagjainak mintegy felénél felismerhető. Folyamatos és krónikus a mások jogainak állandó megsértése. Gyermekkorukból kiemelendő a hazudozás, lopás, verekedés, iskolakerülés, a felnőttekkel való szembenállás. Később korai vagy agresszív szexuális magatartás, mértéktelen alkohol- és drogfogyasztás jellemző. Felnőttkorban jellemző az állandó munkavégzésre és a felelős szülőszerepre való képtelenség. A szociális normákat, a törvényeket nem tudják betartani. Képtelenek a meleg, intim, tartós és felelős kapcsolatok kialakítására. Nem tudnak önellátó, önálló felnőtté válni. Alsó társadalmi rétegekben gyakoribb a megjelenésük. A genetikai tényezők szerepe is valószínűsíthető az örökbefogadásos vizsgálatok bizonyítékai alapján. Képtelenek tartós szexuális kapcsolatra, több válás, évi tíz vagy még több szexuális partner jellemző rájuk. Nagyon ingerlékenyek, agresszívak, ismétlődően verekszenek, gyermeküket, élettársukat is gyakran megverik. Anyagi kötelezettségeiknek nem tesznek eleget. Jellemző rájuk az igazságszeretet hiánya, a hazudozás, a mások átverése személyes haszon céljából, a gondatlanság, az ittas autóvezetés és a sebességtúllépés.

A *határeseti* (angolul *boderline*) személyiségzavart is mintegy 5-10 százalékban észleljük. Lényege: a hangulat, a személyközi kapcsolatok és az önkép instabilitása, bizonytalansága. Gyakori az impulzív, kiszámíthatatlan viselkedés és a potenciálisan önvesszőleges cselekvés. Az identitás zavart jelzi az önkép, a nemi hovatartozás, a hosszú távú célok és értékek körüli bizonytalanság, a belső üresség és unalom krónikus élménye. Általános jellemzőjük a pesszimizmus, az ellenzékiesség. Súlyos a szociális és funkcionális károsodásuk. Önkárosító cselekmények, suicid gesztusok, öncsonkítás, verekedés, balesetek sűrűn előfordulnak náluk.

Mit tehetünk a gyógyító-nevelő csoportba helyezett elítéltekért? Fokozottabb sérülékenységük miatt gyakran fordulnak nevelőjükhöz, pszichológushoz, pszichiáterhez. Míg előfordul, hogy egyesekkel az ún. normál szektorból soha nem találkozom, a pszichopatak közül van, aki 2-3 hetente felkeres éveken keresztül a problémáival. Tehát fontos számukra az egyéni meghallgatás, a támogató jelenlét. Ez sok belső feszültséget levezet és segíti a beilleszkedésüket.

A nagycsoportos foglalkozásokon inkább az egész részleget érintő kérdésekről szoktunk beszélni (az örökkel való kapcsolat, a televíziózás szabályai, a kedvezmények stb.).

Tematikus vagy nondirektív irányítású kiscsoportos foglalkozásokon a személyesebb megnyilvánulások is teret kapnak, de gyakoriak a patológiás pszichés mechanizmusok.

Tervezzük a kiscsoportos játékerápia bevezetését is, amelyet a nevelővel közösen vezetnénk.

Bár jelentős személyiségváltozást elémi a jelenleg rendelkezésünkre álló eszközökkel nem tudunk, mégis fontosnak érezzük a differenciált megközelítés alkalmazását, amellyel saját kreatív repertoárunkat is bővíthetjük.

Hartai Ernő

MINDEN PÉNTEKEN

BÖRRIÖN
ÚJSÁG

43

Tükörkép

*Elítéltmonológ • Tizenöt év
fegyházban • Néhány éve szabadon*

Túlságosan „szakmai” írást ne várjon tőlem az olvasó, igazából nem merem eldönteni, mi az: hosszú ítélet? Van, akit sose csuknak börtönbe, mégis Canossa-járásnak érzi az életét. Nem is tudom elképzelni, mi történne, ha, mondjuk, holnap tíz-tizenöt évre ítélné a bíróság? Valószínűleg semmi. Kivonnak a forgalomból, mintha meghaltam volna, bizonyos idő múltán már nem hiányoznék senkinek... Akár én is lehetnék István, aki 15 év fegyházbüntetést kapott különös kegyetlenséggel, társtettesként elkövetett emberölésért. Legyen az övé a szó.

I „Már a kérdés se jó. Mi az, hogy hogyan éltem meg az egészet? Ha maga lenyel egy vasdarabot, megemésztí? Egy fenét, kijön magából, s mindennap rettegve várja, lesi, mikor lesz rosszul, nem okozott-e valami maradandó sérülést a belső szerveiben... Így vagyok én a sittel. Nem is lényeges, miért csuktak le, persze, meghalt egy ember, Isten nyugosztalja, de az az igazság: az italozásra és az azt követő verekedésre nem emlékszem. Évekig azon rágódtam, mi a fenét csinálhattam, miért vagyok én Szegeden? Láthatja, nem lettem egy Schwarzenegger, de belül kemény vagyok, mint a kő. Apám is ilyen, ma 83 éves, de még mindig verekszik a kocsmában.

Annyit kell tudnia róla: 15 évig volt bányász a komlói bétaaknában, aztán 15 évig melózott öntödében, s egész életében orv-

vadászkodott... Nehogy azt higgye, ezek nem fontos mozzanatok, az ő sziklaszilárd-sága meghatározta az én viselkedésemet is. Nem lehetett megtörnöm, elgyengülnöm, hiszen hozzá akartam hasonlítani.

Én különben nem tartom emberölésnek, ha verekedés közben nagyobb üt valódi. Szerintem az gyilkosság, ha valamilyen eszközt használok, kést, baltát, s főleg: előre készülök a dologra! Jó, tudom, magát a benti élet érdekli, azonnal rá is térek. 1980-ban – emlékszem, nagyon hideg volt – kerültem a Csillagba. Kiszálltam a rabomobilból, nagyon féltém. Azt képzeltem, olyan lesz, mint a filmekben: kőbánya, kínzások. Mondtam is magamnak, ebbe, apafej, beledöglesz! A smasszerok se kényeztettek el túlságosan, azzal kezdték: Kuss! Ez itt Szeged! Átöltöztem a fekete-fehér csíkos ruhába, belöktek egy 20 fős zárkába,

ott álltam a terem közepén, mindenki engem bámult, méregetett. Végül megszólalt egy ürge (a zárkafelelős), öcsi, föl tudsz ugrani a harmadikra? (Mármost az ágyra, akkoriban még léteztek emeletes ágyak, háromszintesek). Fölugrottam. Ez csak próba volt, később az elsőn laktam. Lassan körbevettek, nézegették a cuccaim, de látták, nem vagyok jól eleresztve, békin hagytak. A bűncselekményemről nem kérdeztek, azt már tudták, hála a nevelői írnoknak. Neki kulcsszerepe volt a börtön életében. Ha bejött valaki, a menők azonnal lekádereztek: nem beépített ember-e?

Szóval, én adtam az illemre, lepakoltam és sorban mindenkinek bemutatkoztam. Nem kellett sok szöveg, tudták, aki a Csillagba került, a fegyházba, az nem biciklit lopott. Még azok is, akik nem voltak »informálva«.

Ezt talán nem érti: a benti kommunikáció ugyan elég hatékony, ám léteznek különböző érdekszövetségek, a zárkán belüli haveri csoportok, s vannak, akik kirekesztődnek. Vagy azért, mert nem elég súlyosak (csórók, gyengék, köcsögök), vagy azért, mert ellenfelek. Az ilyen benti szövetségek nagyon fontosak, egyedül bárki elpusztul, hiába van teli dohánnyal, hiába 50-es a bicepsz. A cimborák nemcsak a híreket osztják meg egymás között, de a cigit, a kaját, a tisztasági szereket, s persze, ha kell, megvédik egymást. Az elkövetett bűncselekmény szerint nincs rangsorolás, az számít: te ki vagy! Kívételt jelentenek azok, akik nőssel vagy gyerekekkel szemben követtek el valami erőszakos dolgot; velük szemben nincs kímélet, még a csicska is leköpheti. Ha nem tetszik neki, belesnyomják a képét a budiba. Az ilyen személtáda hiába megy panaszra, tegyék akárhová, ott is megkapja, ami jár neki.

Aki gazdag, arra irigykednek a többiek, megpróbálják levenni. Nem kajakra, az nem éri meg, inkább zsugáznak, tudja, akkoriban nem lehetett kártyát tartani a zárkákban, ezért dominóval ultiztak, profi módon. Úgy csaltak, hogy Rodolfo elmehetett volna hozzájuk tanoncnak! Volt pasi, aki huszonegyben tíz perc alatt elvesztette több évi – a bútorgyárban keresett – fizetését, kamatokkal együtt.

Hogy nincs pénz? Több volt, mint a civil életben! Miként került be? Attól függött valakinek az anyagi helyzete, hogy milyen a hozzátartozóké. A beszélőn kezét fogott az ember a testvérével (akinek a markában volt az ezres!), aztán ivott egy pohár kólát, amivel lenyelte a zsozsót! Vigyázni kellett, semmit se volt szabad enni, mert akkor fuccs a lének, elkeveredik, ha viszont kibírta, nem zabált, bent a zárkában előadhatta, nem kevés kínszenvedés árán. A sok hitelező leste, mikor hányja ki. Itatták vízzel, bukfencezett, fejen állt a madár, volt, hogy fél óráig is eltartott, mire kijött neki!

Az arannyal könnyebb volt a helyzet. Behoztak, mondjuk, egy láncot, gyűrűt, lenyelte, aztán csak várni kellett. Amikor véccére ült, néha tíz-tizenöt ember leste a szülést! Én például sose nyeltem. Kezemben tartottam a pénzt, jött a fegyőr, levetkőztem, közben a leterített pokróc alá dugtam, a matatás után, amikor fölhúztam a cipőt, csak felvettem. A régi, öreg smasszerok rangon alulinak tartották, hogy belenézzenek valakinek a fenekébe, ezt az újoncokra hagyták. Azoknak meg természetesen nem volt gyakorlatuk, nem ismerték a dörgést. Magam hallottam a folyosón, mikor a fegyőrök ugratták egymást, mi van, Józsi, belenéztél X. Y. seggébe? Milyen volt a panoráma? Ezt – az amúgy érthető – emberi hiúságot használták ki a rabok, ismétlem,

annyi lóvét sose láttam azóta se, mint ott, egy-egy beszélő után. A bizsukról nem is beszélve.

Voltak persze más módszerek is. A beszélőre a fegyőrök általában a munkáltársból lettek vezényelve, tehát ismerősök voltak. Neked nem is kellett részt vened a pénzforgalomban, a látogatótól közvetlenül az őr kapta, másnap hozott be valamit (pálinkát), ám ebben az esetben 50-50 százalékból osztozni kellett vele. Ebből ismét nagy üzlet lett, ugyanis mutyiban dolgoztak. Teszem azt, egy liter házi kisüstit ki-mértek felesekben a raboknak...

A hétköznapi élet? Őszintén mondom, csak a magam nevében beszélhetek, mindenki saját módszerrel élt. Jól mondom: élt, túlélte! Ezek az apró fennmaradási trükkök egyben önbizalmat is adtak az embernek. Például: én a bútorgyárban páccal dolgoztam, miközben heti egyszer, péntekenként volt fürdés. Meg is döglöttem volna, ha nem oldom meg a tisztálkodásom. Úgy sikerült, hogy a munkahelyen a vécében volt a villanybojler, arra slagot kötöttem és ott zuhanyoztam. A klozeton.

Ha így utólag belegondolok, a legnagyobb stresszt az okozza az elítéltnak, hogy le kell mondania a megszokott dolgokról. Tudomásul kell vennie: nem ő rendelkezik önmaga fölött. És félni kellett, állandóan résen lenni, nem úgy, mint a dzsungelben, ahol tudja az ember, ki a ragadozó, kitől kell tartania... Ott nem lehetett tudni. Volt egy haverom, bement a budira, amikor kijött, kés állt ki a hátából; illetve csak a késnek a nyele... Mint egy Rejtő-regényben.

Majd egy évig jól ment a sorom. Amíg élt az édesanyám. Ő be merte hozni a pénzt, kockáztatta, hogy ha lebukik, eltiltják a beszélőtől. A testvéreim már ritkáb-

ban jöttek be, ha jöttek is, féltek, főleg a bátyám, aki többször volt börtönben. Arra hivatkozott, hogy nem akar bajt hozni rám, holott tudtam, inkább elpiálja a dohányt...

Visszatérve az előbbi témára: aki nem bírta a gyűrődést, öngyilkos lett; sokan hullottak el mellettem és én nem sajnáltam őket, vesszen a férgese. Voltak aztán az álfalcolók, bármi ürüggyel, de ki akartak kerülni a börtönből, Tökölre például, ahol nők is vannak. Az is elég, ha látja őket az ember, amúgy is kell a változatosság. (Ha csak gondolatban, képzeletben szeretkezem, az is jobb, mint a semmi!) Számtalanszor láttam, miként tanítják a kezdőt, hogyan kell úgy falcolni, hogy komolyan lássék, mégse haljon bele... Akinek pechje volt és rosszul csinálta, az gyógyító-nevelő csoportba került. Na, ott, komolyan mondom, a fegyőrök hülyébbek voltak, mint a betegek!

A munka persze kevés volt, valami kellett hozzá, hogy lekössem magam. Tolsztoj Háború és béke című regényét például 5 évig olvastam! És a tetoválás: a legtöbb időmet azzal töltöttem. Van rajtam Hitler meg Sztálin, ami éppen eszünkbe jutott, azt pingáltuk magunkra. Persze a címkézésre volt példa, maga biztos nem ismeri, akkoriban az egyensapkán különböző színű csíkokat hordtak a fegyencek, zöld: első büntényes, kék: nem kiszámítható, piros: csak kísérővel közlekedhet. Ez olyan másfél centiméteres sáv volt a sapkán, de bármerre mentél, megjelölt téged, nem lehetett elbújni; sokszor persze félreértésekre is okot adott, nekem például tíz évig zöld csíkom volt, nem mintha stréber vagy vamzer lettem volna, de, mert jól dolgoztam a bútorgyárban, szóval, annak alapján akadtak, akik baleknek meg kezdőnek néztek. (Megfizették az árát!)

És ami még fontos: nekünk is ki kellett valahogy kapcsolnunk, ezért rajzlapból meg plexiből csináltunk távcsövet és kukkoltunk az ablakból egy csajt, aki a jó messze lévő házban pucéran kvarclámpázott. Egyik cimbi fogadalmat tett: ha szabadul, meglátogatja és integet majd nekünk, amikor keféli... Hát, tényleg integetett, bement valamilyen ürüggyel, de nyomban kirúgták. A szex... Minduntalan vissza kell térnem rá. Elég, ha annyit mondok: 1 pornóújság megért 100 darab Symphonia cigarettát, közbe' egy feles pálinka alig 5-6 szálba került. A homokosok általában a legfelső ágyra feküdtek, ott nem láttuk őket. Egyik éjjel vizelnem kellett és kénytelen-kelletlen hallottam, mit művelnek... Ehhez hozzátartozik: kajakra nem lehetett homokost csinálni valakiből, ahhoz hajlam is kellett. Szót kéne még ejtenem a barátságokról (nem az érdek- és dacszövetségekre gondolok, azokban kényszerből vesz részt az ember). Nagyon nehéz megítélni, kiből bízhat meg. A mocskosság és aljasság minden elképzelhető formája jelen van, legbosszantóbbak a tolvajok, akik otthonról semmit se kapnak. Elég, ha egy pillanatra nem nézel a holmidra, legyen az újság, szappan, cigaretta, már nincs ott. Undorítóbb, mintha valaki arcon vágna. Oké, az ellen, ha tudsz, védekezel. És még magyarázatuk is van az aljasságra: mert nekik nincs, hát kénytelenek ragadozni! Egyetlen igazi érték létezik: a becsület. Lehetsz akár milyen csóró, ha tudják rólad, hogy nem lejmolsz, nem lopsz, nem spionkodol, akkor becsülnek a többiek. Ez a lényeg, hogy aki elveszti az önbecsülését, annak lóttek. Civilben se tud talpon maradni.

Milyen volt a Csillagban a légkör a nyolcvanas években? Kádár János halálakor a katonaság körbevette az épületet. Lát-

tuk az ablakból. Nem egészen értettük, miért vonultak föl, netán balhétől tartanak? Utólag már találok rá magyarázatot: kiszámíthatatlanok voltunk, nem lehetett előre tudni, bizonyos külső dolgokra miképp reagálunk.

Szabadulásom előtt átkerültem az átmeneti intézetbe, ott mindennap berohantam a stúdióba és bekiabáltam a mikrofonba: gyerekek, már csak ennyi napom van hátra, már csak 3, 2, 1...

Sok szomorú élményemet mondtam el, de hogy felvidítsam, elmondok egy humorosat is. A külső munkahelyen, ahol melóztam, felszedtem egy (civil) csajt, beültünk a csillébe, amiben az öntvényeket szokták fuvarozni. Éppen ízélni akartunk, de valaki kiszúrta és megindította a masinát. Kigurultunk a szeméttelre, félpucéron, ahol sok ember dolgozott. Amikor megláttak minket, röhögtek mind..."

2

Istvánék a lakótelep és egy épülő luxusvilla árnyékában élnek szoba-konyhás, lerobbant, s pénz híján csak lassacskán felújítható lakásukban. Az egyetlen magas, s ezért nehezen befűthető szoba egyszerűen, mondhatni „praktikusan” van bebútorozva, hiszen például a tönkrement hűtőszekrényből polcos-fiókos szekrény lett, ahol a féléves kislány ruháit tárolják. A konyhában naphosszat ég a gáztűzhely meleget adó lángja; a fürdőszoba így is dermesztő jégverem, mi több – dohos, nyirkos és vizes. Ilyen lehetetlen körülmények között, ám végre saját fedél alatt tengeti napjait a család, s bízik, remél; igaz, nem nagy dolgokban, de legalább abban, hogy elvergődhetnek innen egy vidéki házba, ahol becsülettel fölnevelhetik szemük fényét, a szükségét még semmiben sem szenvedett kislányukat. De ne vágjunk a dolgok elébe!

– A harmadik gyermekem ez a tündér – kezdi István élettársa. – A második fiam megszülése után húsz évvel döntöttem a kihordása és a világrahozatala mellett. Persze, tudni kell, a két első szülésem csak császárrel sikerülhetett, tehát nagy kockázat terhe szakadta nyakamba, de vállaltam a veszélyt. Ráadásul a páromnak is leghőbb vágya volt egy kislány. Koraszülött lett ugyan a csöppség, de egészséges, azóta sem gyúrte le semmilyen komolyabb betegség. Óvjuk-védjük, erőnktől, pénzünk-től telhetően mindent előteremtünk a számára... Hogy a dohányfüst? Az első hónapokban nem cigiztünk a szobában, de úgy gondoljuk, ha kivisszük a picit a szabadba, ott öt perc alatt belelégezne legalább annyit, mint itt. Szerintem nem zavarja...

Az asszony a konyhába siet, ahol a kisgyermek ebédje melepszik. Amíg odakint tüsténkedik, addig a férfi veszi át a szót, aki – mint elmondja – börtönévei alatt csak két nagyobb tervet dédelgetett magában. Először is egy hű társra vágyott a szabad életben, egy tapasztalt, s őt meg nem csaló asszonyra, valamint egy kislányra. Mindkét vágya teljesült, a többi már szerencse és küzdés dolga. A szerencsével ugyan hadilábon állnak, de küzdeni minden körülmények között tudtak, s közös gyermekük biztonsága, jóléte (jobb léte) érdekében rogyásig harcolnak... Közben a nő – karján a gyerekekkel – visszatér, és folytatja az imént félbehagyott történetet, míg a lánykát eteti.

– 1991-ben jöttem vele össze – kacsint a ház ura felé. – Mindketten a székgyárban dolgoztunk. Beképzelt, hetyke, ritkán szóló alakot ismertem meg benne. Ez volt talán, ami vonzott. Idegesített a fennhéjázása. Aztán a sors úgy hozta, hogy mellé kerültem a gépre, később – kérésemre – ott is maradhattam, s innen már ment minden,

mint a karikacsapás. Rátapadtam. De míg a kettőnk kapcsolata jól alakult, addig a körülmények egyre nehezebbé váltak. Tudnia kell, ekkor még férjnél voltam, de az uram, aki szadistaként bánt velem házasságunk alatt, éppen előzetesben csücsült – emberölés vádjával –, így megismerkedésünk után István odaköltözött hozzánk. A két fiam többé-kevésbé elfogadta, de a vadállat férjem hirtelen kiszabadult – távoznunk kellett hát. Elhagytam a szépen berendezett családi házat, nehéz szívvel ugyan, de a fiamat is, s a szó szoros értelmében elmene-kültünk. Még a ruháim is ott maradtak, hisz összeszedelőzködni sem lehetett. Kölcsön-cuccokban jártam ekkor. Ennél nagyobb baj volt, hogy Istvánt valamivel korábban elküldték a székgyárból, én meg úgy gondoltam, legjobb lesz, ha vele jövök. Így hirtelen fedél és munka nélkül maradtunk. Mikor a férjem kezdeti haragja csillapodott, mert új nőt szerzett, elváltunk. Ennek ellenére még sokáig zaklatott minket. Egyszer meg is verte Istvánt, de csúnyán! Először a társam vidéken élő nővérénél húztuk meg magunkat, de két hét múlva el kellett jönnünk... Ha jól emlékszem... igen, igen... télvíz idején történt mindez... Hát persze! Február volt! Utcákon, tereken csatangoltunk szállás híján. Parkokban aludtunk, s hajnalban összefagyva vártuk, hogy kinyisson a metró, ahová behúzódhattunk melegedni. Próbálkoztunk a hűgomnál is, de csak pénzért maradhattunk volna. István nővérehez jártunk fel mosdani, aztán újra az utca...

Itt elhallgat rövid időre, s a csöndet kihasználva a férfi ragadja magához a szót...

– A nővéremnél, aki tanítónő, nem lakhattunk, mert teltház volt nála – férj, gyerekek. Így is a legtöbbet ő tette értem, értünk. Anyám halála után rendszeresen látogatott

a börtönben. Csomagot, jó szót hozott, s biztatott. Tizenhat év korkülönbség van köztünk, szinte anyaként viselkedett velem. Mikor kikerültem, megmondta nyíltan, hogy míg bent voltam, sokat segített, most már álljak a saját lábamra. Teljesen igazat adok neki. Két családot nem tarthat el. Nem haragszom rá. Ráadásul egyszer-egyszer, ha megszorulok, még most is kiegészít egy ezres erejéig. Szeretem, becsülöm nyíltságáért. Egyébként a többi hét testvéremmel is jól kijövök. Talán részben azért, mert sohasem érzékeltetik; miféle az előéletem, azaz nem bélyegeznek meg... S ez nagyon lényeges!

Közben egy újabb pakli cigaretta kerül elő. A füstöt már vágni lehet a két egybenyitott helyiségben. A kislány mégis édesen alszik a gyerekkocsiban. Nincs, mi megmételjeze álmát. A gondok, az eltelt nehéz évek, s a még nehezebb jövő terhe egyelőre a szülei vállát nyomják. Újra az anya viszi a prímét....

– Már javában dúlt a szerelem, mikor megtudtam, milyen múlt terheli István lelkét. Engem ez nem érdekel. Bízom benne, s már nem tudnék nélküle élni... De hol is hagytam abba? Ja, igen! A vándorélet közepette olvastunk egy hirdetést. Munkánkért szobát, s némi juttatást ajánlottak. Kaptunk az alkalmon, bár ne tettük volna! Egy kertben kellett güriznünk napestig. Szombaton és vasárnap is. A vén rabszolgatartónak (mindennek fejébe) volt pofája hétezer forintot fizetni havonta. Azt majd elfelejtettem, hogy télen trágyát villáztatott még velem is! Egyszer aztán István, akit egyébként kemény fából faragtak, felkelt álmából és sírt. Nem bírom tovább, mondta. Eljöttünk. Vállalva újfent a bolyongást, a bizonytalanságot: megéljük-e a holnapot, nem fagyunk-e meg a szabad ég alatt? Vég-

re sikerült elhelyezkednem egy rendes melóhelyen. Három műszak. Ő is munkába állt. Ideje volt, hiszen a munkánélküli segély már nem járt. Fedelet a fejünk fölé továbbra sem tudtunk szerezni. El-elkísértem Istvánt a gyárig, mikor épp ráértem, s a munkaideje alatt a parkban jöttem-mentem, hisz hová mehettem volna! Ő pedig műszak után egy órát is elácsorgott a zuhany alatt, hogy átmelegedjen. A tarthatatlan helyzetet egy ismerősünk oldotta meg, aki befogadott minket. Az ipsét letartóztatták, képzelje el, már másnap. Gondoltuk, megint kezdődik a kálváriánk előlről, de nem. Maradhattunk. Be is jelentkeztem. Aztán rövidesen meghalt az apám, akkor költöztünk át ide. Látja, milyen a lakás!? Láttá volna akkor! Szegény öreg, élete végéfé ki sem mozdult az ágyából. A sört is idehozta neki a szomszédban lévő vegyesboltól az eladó. A szoba, konyha (fürdőszoba még nem volt) romokban hevert. Teljesen lepusztult az egész. Szomorú voltam emiatt, hisz ezek között a falak között nőttem föl. Nekiláttunk hát kitakarítani, kicsinosítani, egyáltalán lakhatóvá tenni. De pénz kell ehhez, sok pénz! Jelenleg újra csak én „keresek” a megszaporodott családra. Tizennégyezer forint gyest kapok. Összesen negyvenkétezer tartozásunk, hátralékunk van. Kérnék segítyt – meg is próbálok –, de nincs rá sok esély, hogy adnak, amíg nem fizetünk! Miből törleszthetnénk, miből?! Ennyi lóvé még a betevőre sem elegendő. Mi alig eszünk, mindent a gyerekek teszünk félre. Ördögi kör! Ha tudnék fizetni (persze, ehhez az is kéne, hogy István megint dolgozhasson, s ne csak alkalmilag!), akkor eladhatnánk ezt a házat, s elmehetnénk vidékre. Bárhová. Egy tanyára akár, ahol becsülettel fölnevelhetjük a kislányt, s a háztájiban megtermelhet-

nénk a betevőnket. Ott végre nem lenne múltunk, tiszta lappal, új emberként vágathatnánk bele egy szebb életbe. De Istvánt nem veszik fel sehová, ha meg igen, akkor (mint legutóbb is!) mondvacsinált ürügyekkel, igaztalan vádakkal ellehetetlenítik a munkahelyein... Hiába... Szegény embert még... De tudja úgy is! Most, hogy már lakhatunk valahol, még mindig elkelve a segítség. Ám a saját családomra se számíthatok! Pedig lett volna esélyünk falura költözni. De ez is csak terv maradt, mert a saját anyám önző módon inkább fizető bérletnek adta ki a „fölsleges” üresen álló szoba-konyháját, mint nekünk! A fiam maguk is nehezen boldogulnak, de őket szívesen látom, ha meglátogatnak. A többi rokonra meg fütyülök! Megleszünk nélkülkük!!! Egyszóval önzetlenül semmiféle segítségre se számíthatunk. A szomszédok följáánlanak néha egy kis fusi munkát; Istvánnak barkácsolást, javításokat, szerelést, nekem mosást, vasalást; s azt becsülettel meg is fizetik. Néha meg átjönnek, mert szeretik nagyon a kislányunkat, ilyenkor hoznak neki ezt-azt: gyümölcsöt, csokit.

Nagy ritkán kölcsönt is adnak, de inkább nem kérünk...

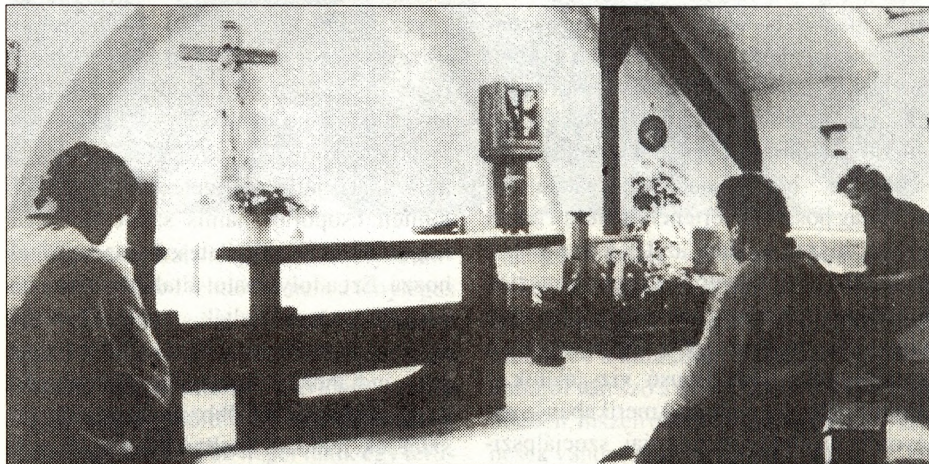
– Sajnos a barátaimra se túlzottan támaszkodhatunk – kap a gondolaton István. A börtönbeli cimborák többsége kikopott az életemből; vagy messze laknak, elérhetlenek, vagy én nem keresem a társaságot, hiszen tudom róluk, hogy belerángatnának valami disznóságba. De van olyan is, akivel már többször találkoztam és segített. Mellesleg nem járok sehová, se kocsmába, se szórakozni. Nincsenek igazi barátaim a szabadság éveiből. Szerintem az ismeret-ségek híján kevesebb az elhelyezkedési lehetőségem. De így, hogy itthon tartózkodom leginkább, a balhé is messze elkerül. Persze kimozdulnék én, ha lenne értelme. Szívesen dolgoznék már újra, ha nem egyébért, legalább azért, hogy megteremthessem a kislányunk jövőjét – tanulhasson, vihesse többre, mint mi!

– S ne is tudjon azokról a szörnyűségekről – teszi hozzá az asszony –, amiket kiálltunk!

Novák Béla Dénes és Novák Valentin

Konferencia

Az etnikai és vallási kisebbségek helyzetéről

Az Európa Tanács és az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága nemzetközi konferenciát rendezett Píliszentkereszten 1995. október 24–26. között. A konferencián 14 kelet-közép-európai és 5 nyugat-európai ország képviselői vettek részt. Ez a találkozó is része volt annak a sorozatnak, amelyet 1992-ben indítottunk el azzal a céllal, hogy intenzívebbé váljék az együttműködés a régió országai között.

A konferencia résztvevői melegen üdvözölték *Eric Harrimoes* urat, aki az Európa Tanács jogi főigazgatójaként ment nyugdíjba ez év májusában. Dr. Tari altábornagy úr – az igazságügy-miniszter nevében – magas kitüntetést adott át *Harrimoes* úrnak azért a tevékenységért, amely-

nek eredményeként Magyarország és néhány más kelet-közép-európai ország integrálódott az Európa Tanácsba.

A konferencia szakmai programjában érdekes előadásokat hallhattunk az Európa Tanács szakértőitől arról, miként kezelik a kisebbségi problémákat Nyugat-Európában. Izgalmas volt a hazai és a közép-európai előadók véleménye a cigányok börtönbeli helyzetéről, majd az utolsó napon az összes résztvevő beszámolt a kisebbségi probléma kezelésének esélyeiről az adott országban. *Björn Janson* úr, az Európa Tanács képviselője és a résztvevők magas színvonalúnak minősítették a találkozót mind a szakmai, mind a szabadidős programokat illetően.

Boros János

Cigányság és bűnözés

Amikor a 70-es évek közepén kutatni kezdtem a cigányság bűnözésének problémáit, magam is meglepődtem, hogy időnként milyen indulatokba, szélsőséges véleményekbe, „falakba” ütközöm. Naiv csodálkozásomat az is magyarázta, hogy a kriminológia történetében a különböző kisebbségek bűnözésének vizsgálata viszonylag hosszabb történelmi múltra tekint vissza, hiszen például az USA-ban már a századfordulót követő években elemezték a bevándorlók bűnözését. Az is több mint elgondolkodtató, hogy a 70-es években megélnék ilyen típusú vizsgálatok – mind Európában, mind Amerikában – nagyon is hasonló szociológiai, szociálpszichológiai összefüggéseket állapítottak meg a bűnözés ezen formájának okaiként. Úgy néz ki, hogy a kisebbségek magasabb volumenű és eltérő szerkezetű bűnözése a világ minden ilyen problémákkal küszködő országában nagyon is hasonló megjelenési formákkal, és az igencsak eltérő történelmi múlt, társadalmi berendezkedés, tradíciók stb. ellenére nagyon is hasonló okokkal rendelkezik.

Nemzetközi kitekintés

A kisebbségek bűnözése vizsgálatának lényegében három elméleti megközelítési módja, vizsgálati típusa ismeretes a nemzetközi szakirodalomban. Az első a *rasszizmus* fogalmával operál. Itt nemcsak

egy fogalomról, hanem egy társadalmi folyamatról is szó van. A társadalom – vagy egyes rétegei –, az emberek bizonyos különlegesen érzékelhető öröklött sajátosságokkal (bőrszín, hajszín stb.) rendelkeznek mint közös tulajdonsággal. Az elkülönítéshez még egy további szociálpszichológiai mozzanat is járul, nevezetesen: az így elkülönített csoportot hamis sztereotípiákkal ruházzák fel és előítéletesen viszonyulnak hozzá. Ezt a folyamatot általában olyan országokban tapasztalták, amelyekben ún. színes őslakosság van. Például USA (néger, indiánok), Ausztrália (őslakosok), vagy amelyekbe később vándoroltak be ún. színesek, például Hollandiába a maorik. Természetesen nem e kisebbségek bűnözését kutatók részéről jelentkezett ez a „hozzaállítás”, hanem a társadalom bizonyos csoportjai vagy döntő többsége részéről. Az ide sorolható kriminológiai vizsgálatok arról számolnak be, hogy a börtönökben ezen kisebbségeknek magasabb a száma, különösen a fiataloké, az átlagnál gyakrabban követnek el súlyos erőszakos bűncselekményeket. Sok vizsgálat arra is utal, hogy a „külső” társadalom jobban észleli az ilyen bűncselekményeket és szigorúbban ellenőrzi ezen csoportokat, így tehát a közölt statisztikai adatok „felfelé” torzítanak. Több vizsgálat eredménye utal arra, hogy a bűnözés kontrolljára hivatott szervezetekhez tartozók (pl. rendőrök) előítéletesek az ilyen csoportokkal szemben. Ma már klasszikus példaként idézik azt az

1954-es amerikai vizsgálatot, amely feltárta: a New York-i rendőrök nem a tényleges arányoknak, hanem a területükön élő néger lakosság arányában becsülték a néger származású letartóztatottak mértékét, amely mögött az az előítéletes attitűd húzódik meg, hogy minél több néger lakik egy területen, annál többen bűnöznek, tehát logikusan magasabb a letartóztatottak száma is.¹ Különösen kiélezett társadalmi szituációban ez a „társadalmi hozzáállás” ún. fajtzavargásokhoz vezet, amire legtipikusabb példa az 1992-es Los Angeles-i esemény.²

A probléma „második típusa” megközelítési módjáról, „kutatási típusáról” már részben szó volt. Amerikában a század első évtizedeiben behatóan vizsgálták az ún. bevándorlók bűnözését. Az egyszerű olvasó számára talán nem teljesen érthető, ez mennyiben más, mint az előző kategória. Két – nagyon is fontos, és a későbbiek megértése szempontjából lényeges – különbségre mindenképpen szükséges felhívni a figyelmet. Az egyik: itt nem őslakosokról, hanem későbbi időszakban letelepedés céljából az országba érkezett személyekről

van szó. A másik – és ez talán fontosabb –, itt sokszor kimondatlanul ugyan, de nem ún. „színesekről”, hanem „fehérekről” számoltak be a kutatások. Egészen más problémáról van szó a 60-as, 70-es évektől kezdődően, hiszen ekkortól alapvetően ún. színesek vándoroltak be az USA-ba.

Az előzőekben említett jelenségekkel kapcsolatban a kriminológiai vizsgálatok eredményei közül kettő külön figyelmet érdemel. Egyrészt több kutatás egyértelműen arra utal, hogy e csoportok bűnözését is „fokozott társadalmi figyelem”, azaz kontroll kísérte, vagyis az előítéletes attitűd nemcsak a „színes mivoltnak”, hanem amellet a „máshonnan jött mivoltnak” is szól. Másrészt: a bevándorló amerikaiak második generációjának bűnözése feltűnően „asszimilálódott” a tipikus (átlagos) amerikai bűnözéshez, aminek az a magyarázata, hogy az alapvetően (legalábbis gyökerében) észak-amerikai kultúra és a tipikus európai kultúra képes összeolvadni, eltérően más típusú kultúráktól. Nem azért, mert azok „alacsonyabb rendűek”, hanem azért, mert azok alapvetően (értékeikben) mások.

A harmadik típusú értelmezés, megközelítés, az ún. németországi vendégmunkások, bevándorlók problémáinak rövid áttekintése nélkül nem nagyon érthető.

A 60-as évektől kezdődően a volt NSZK-ban is viharos ütemben felgyorsult a külföldiek, elsősorban a vendégmunkások bevándorlása. Így például 1984-ben már 1,4 millió török és félmillió jugoszláv és olasz vendégmunkás élt az országban, akiknek 57%-a férfi volt.¹ Bár a nem német származásúak bűnözési gyakorisága a 80-as évek elején kb. kétszerese volt a németekének, de ez elsősorban statisztikai torzítás következménye, sőt végeztek olyan vizsgálatokat is, amelyek eredményei szerint a 18–50 év közötti munkavállaló külföldi férfiak bűnözése alacsonyabb, mint az ilyen korú német populációé. Igaz, egyes súlyos erőszakos bűncselekményeknél és az okirat- és pénzhamisításoknál, valamint a fiatalok között az átlagosnál jóval magasabb volt a vendégmunkások aránya. A fiatalok aránya a 80-as évek második felében még tovább növekedett.

A 80-as évek második felétől Németországban a nem ott született lakosság aránya ugrásszerűen tovább nőtt, másik három folyamat; a menekültügy, a Kelet-Európából történő ún. német származásúak bevándorlása és az illegális bevándorlás miatt. Kétségtelen, ezek a csoportok hasonló problémákkal küszködnek, mint a vendégmunkások, de a gondok mennyisége és súlyossága lényegesen – minőségileg – más. A megváltozott helyzetnek két nagyon lényeges következményéről feltétlenül szólni kell. Egyrészt: 1992-re a volt NSZK területén az összes gyanúsított 32%-a külföldi volt. Másrészt: általában a külföldiek számának növekedése jelentősen hozzájárult

ahhoz, hogy az idegengyűlöletből fakadó, sérelmükre elkövetett bűncselekmények száma jelentősen emelkedett.

Ha áttanulmányozzuk a kisebbségek bűnözésére vonatkozó nemzetközi szakirodalmat, lényegében négy olyan elméleti megközelítéssel találkozhatunk, amelyek magyarázzák – a mi megítélésünk szerint többé-kevésbé megalapozott módon – e sajátos bűnözési forma összefüggéseit. A korai – mármint a 20-as, 30-as évek – amerikai szakirodalma, elsősorban *Sellin*⁵ munkássága révén, a kultúrkonfliktus elméletének segítségével próbált a felmerült kérdésekre magyarázatot adni. Ennek tételei mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban széles körben ismertek, ezért bemutatásukat mellőzzük. Arra azonban utalni szeretnék, hogy a szakmai és a hétköznapi hiedelmekkel ellentétben a kulturális konfliktus elmélete nem csupán Amerikában hódított, hanem számos országban tudott népes szakembereket felsorakoztatni. Még 1970-ben is például *Shlomo Shoham* az izraeli bűnözés egyik alapvető magyarázatát a sokféle etnikai eredetű zsidóság kulturális konfliktusaiban látta.⁶ A 60-as, 70-es évek szakirodalmában, különösen Németországban és Franciaországban ezt az értelmezési lehetőséget nagyjából – de sosem teljes mértékben – elvetették. Bár nem kifejezetten e bűnözési forma magyarázatára, sokkal inkább a 20-as, 40-es évek amerikai fiatalkori ún. gang bűnözés értelmezésére keletkezett az ún. *szubkultúra-elmélet*, amelynek megállapításai szintén ismertek, ezért bemutatásukat mellőzzük. Az azonban szintén vitathatatlan, hogy számtalan kriminológiai vizsgálat utal – közvetlen vagy közvetett módon – arra, hogy az ilyen kisebbségek által lakott területeken – már csak az e rétegeket jellemző

hátrányos társadalmi helyzet szimptomái miatt is – a szubkultúrák, így a bűnöző szubkultúrák újra – sőt bővítetten – újratermelődtek. Minden országban, ahol kutatásokat folytattak az ilyen kisebbségek bűnözésével kapcsolatban, valamennyi vizsgálat e bűnözési forma alapvető okaként azt a társadalmi jelenséget jelöli meg, amit hátrányos társadalmi (vagy perem-) helyzetnek nevezünk.

E jelenség szimptomái nagyon is közismertek; alacsony iskolai végzettség, rossz jövedelmi mutatók, a foglalkoztatási rendszerben elfoglalt marginális pozíció (alkalmi és segédmunkások, munkanélküliek), túlszűfolt lakáskörülmények (szegregáció, gettósodás), a gyerekek magas száma, az egyéb kulturális mutatók alacsony színvonala. A nemzetközi kutatások interpretációja azonban egy alapvető kérdés megválaszolásával adós maradt. Miért kerültek ezek a kisebbségek ilyen társadalmi helyzetbe? Miért nem tudtak integrálódni a társadalomba?

Tudományelméleti szempontból a legmegalapozottabb két kérdést – személyes véleményem szerint – *Schneider* professzor fogalmazta meg, már a 80-as évek közepén. Ezek pedig: 1. Ha ezt az összefüggést mint alapvető determinációs tényezőt elfogadjuk, akkor mi a magyarázata annak, hogy az ilyen helyzetben lévők többsége mégsem követ el bűncselekményt? 2. Mi magyarázza azt, hogy Németországban (a volt NSZK-ban) a II. világháború utáni időszakban mind a németek, mind az oda áttelepítettek körében a rossz társadalmi körülmények, a bizonytalan jövőkép éppen nagyobb teljesítményre ösztönzött és nem eredményezte a bűnözés jelentősebb emelkedését? Többek között e kételyek miatt is számtalan szerző fordult „segítségül” a *la-*

bellington teóriához. Előtérbe került olyan társadalmi jelenségek vizsgálata, mint a kisebbségeket sújtó előítéletek, megbélyegző mechanizmusok. Világossá vált, hogy az a „társadalmi nyomás”, amely kirekeszti ezen csoportokat a „normális társadalmi lét” szférájából, azaz a tényleges társadalmi integráció lehetőségeiből, különösen a fiatalabb korosztályok tagjainál súlyos lelki és – ezáltal – beilleszkedési problémákat okozhat. Bár többen utaltak egy további összefüggésre is, de ennek igazi jelentősége valahogy „nem tudatosult” a nemzetközi tudományos gondolkodásban, nagyon is érthető okok miatt. A peremhelyzet, a társadalmi kirekesztett helyzet nagyon is kedvez a szubkultúrák kialakulásának, meglévő szubkultúrák újratermelődésének, sőt ezen csoportok esetében bővített formában történő újratermelődésének – olvashatjuk számtalan jeles szerzőnél.*

Miért nem figyelt oda „kellő módon, kellő érdeklődéssel” a nemzetközi gondolkodás, ennek képviselői, erre a problémára? Alapvetően – de nem kizárólagosan – ennek két oka van.

a, Sokan úgy gondolták és gondolják, hogy a szubkultúra-elméletet már meghaladta a fejlődés. Ez annyiban elfogadható, hogy „csupán” ezzel az összefüggéssel valóban nem magyarázható meg a bűnözés „nagyon is komplex” jelensége. De egyes szempontokból ez az összefüggés nagyon fontos, sőt figyelembevétele nélkülözhetetlen.

b, Éppen a labelling teória térhódítása, „népszerűvé válása” miatt sok kutató – bár nyilván észlelte a jelenséget – egyszerűen nem merte „nyomatékosan” megfogalmazni felismerését, mert attól félt, hogy az előítéletesség vádjával illetik.

A probléma lényege egy hétköznapi

példán keresztül teljesen érthető. Ha én egy valamennyire is elfogadott kutató vagyok és azt állítom, a négerek, indiánok, cigányok, maorik stb., tehát a kisebbségek körében bűnöző szubkultúrák termelődnek ki, sőt termelődnek bővített formában újjá, akkor engem számosan megvádolnak, hogy előítéletes vagyok – mint sokan mások – e csoportokkal szemben. A másik ilyen – „nem kellően érzékelt!” – összefüggés az, hogy az intézményrendszer anomáliái az ilyen csoportokkal szemben fokozott mértékben érvényesülnek, alapvetően – de nem kizárólagosan – három ok miatt. A társadalompolitika és az ennek részét képező szociálpolitika minden időszakban és társadalmi formációban az igazán „megcélzott” társadalmi (hátrányos helyzetű) csoportok vonatkozásában alacsony hatékonysággal érvényesült. Még kevésbé hatékonyan funkcionált olyan csoportok esetében, amelyekkel szemben előítéletek stb. működnek. Politológiai szempontból ráadásul az állami reagálás igazából nem is érdekelt abban, hogy mindezeken változtasson, hiszen a politikai pártok szempontjából e rétegek nem meghatározóak a szavazáskor. Nemcsak létszámuk miatt, hanem mert többségük az alsó réteghez tartozik, s e rétegek részvétele a választásokon elenyésző, nem jelentenek igazi „érdekcsoportot”.

Hazai kutatás

E nemzetközi felismerések tükrében érdemes ismét újragondolni azokat a kutatási eredményeket, amelyeket az általam vezetett kutatócsoport tárt fel a cigányság bűnözésének problémáival kapcsolatban. Bevezetőül nem árt megemlíteni, hogy a cigányságnak nemcsak a bűnözése, hanem egyéb társadalmi problémái is lényegében

ún. tabu témának számítottak az MSZMP 1961. június 20-án meghozott határozatáig. Ezt követően a médiában, elsősorban az írott sajtóban a legkülönbözőbb vélemények láttak napvilágot. A 70-es évek közepén az MTA és több minisztérium támogatásával lehetőség nyílt arra, hogy kutatás keretében megpróbáljunk válaszolni az alapvető – e problémával kapcsolatos – kérdésekre. A kutatómunka több mint tíz évig tartott. A kutatásnak választ kellett adnia a következőkre: Tényleg magasabb arányú és szerkezetileg eltérő a cigányság bűnözése? Ha ez igaz, akkor milyen történelmi, szociológiai, pszichológiai tényezők magyarázzák az eltéréseket?

A problémák megválaszolása szempontjából szerencsés, a cigányság szempontjából nem biztos, hogy az, de a magyar kriminálstatisztikai rendszer 1974 és 1989 között külön számon tartotta a cigányszármazású bűnelkövetőket. Ezeket az adatokat tanulmányoztuk és felhasználtuk. Mivel a statisztikai adatok „hiteltérdemlőségét” illetően kétségeink merültek fel, két országos vizsgálatot végeztünk, amelyek alapvető funkciója e bűnözési forma morfológiai sajátosságainak feltárása volt. Történelmi kutatásokat végeztünk továbbá annak feltárására, hogy a cigányság történelmi fejlődése mennyiben magyarázza a kutatás idején jellemző társadalmi helyzetét. Adalékul áttekintettük a cigányság bűnözésével kapcsolatos külföldi kutatási tapasztalatokat. Empirikus vizsgálatot végeztünk, hogy bebizonyítsuk, a cigányság bűnözését alapvetően réteghelyzetük determinálja. Végezetül folytattunk egy, a cigányságra vonatkozó előítéletekkel kapcsolatos vizsgálatot is.

Kutatási eredmények

A cigányság akkori helyzetének – de a mostaninak is – alapösszefüggése a cigányság sajátos történeti fejlődése, amelynek révén a második világháború utáni időszakban többségük a társadalom legsülő, leghátrányosabb helyzetű rétegeihez tartozott. A 70-es években helyzetük javult, de az évtized végén kb. 70-75%-uk még mindig e rétegekhez tartozott.

Mind a hivatalos statisztika adatai, mind az empirikus vizsgálat eredményei szerint a cigányság bűnözési gyakorisága kb. háromszor, a fiatalkorúaké kb. négyszer magasabb, mint az átlagpopuláció ilyen mutatója. Bűnözésük szerkezete is más, mivel az általuk elkövetett bűncselekmények kb. 50%-a erőszakos bűncselekmény. (Ennek aránya akkor az összébűnözésben – az elkövetői oldalt vizsgálva – 11-13% volt.) Az átlagnál magasabb a fiatalkorú és a női elkövetők aránya.

Az ilyen összehasonlítás azonban tudományos szempontból semmitmondó, mert az átlagpopuláció és a cigányság rétegösszetétele eltérő, azaz szociológiai értelemben nem egynemű sokaságokról van szó. Az összehasonlításnak akkor lenne értelme, ha a cigányság bűnözését egy olyan nem cigány populáció bűnözésével hasonlítanánk össze, amelynek rétegösszetétele ugyanolyan vagy hasonló, mint a cigányságé. Ezt statisztikai eszközökkel is végeztük és nem kaptunk lényeges eltéréseket, azaz a cigányság hátrányos helyzetének arányában vesz részt a bűnözésben. Ez a leglényegesebb összefüggés, vagy e bűnözési forma is rétegspecifikus. Az összefüggést empirikus módszerekkel is bizonyítottuk. Összeállítottunk két kb. 300 főből álló

csoportot. Az első cigány bűnelkövetők közül álló csoport volt, amelynek bűncselekményei, a visszaesők, a fiatalkorúak, a nemek közötti arányok reprezentálták az összes (országos) cigány bűnelkövető arányait. A kontrollcsoport két kritériumrendszerrel nem hagyhatott figyelmen kívül. Rétegműtatóinak (foglalkozás, iskolai végzettség, gyerekek száma, egy főre eső jövedelem, lakáshelyzet stb.) ugyanolyannak vagy nagyon hasonlóknak kellett lennie, mint a vizsgált cigány csoporté. Bűncselekményeik szerkezete, a visszaesők, fiatalkorúak, a nemek aránya, sőt körükben az egyéb deviáns viselkedések, így az alkoholisták, öngyilkossági kísérletet elkövetők, idegbetegség miatt már kezelték aránya is úgy kellett hogy alakuljon, mint a cigány csoport esetében. Van tehát két csoportunk, ahol a folyamat elején ugyanolyanok vagy hasonlóak a rétegműtatók, a folyamat végén pedig ugyanolyan volumenű és szerkezetű a deviáns viselkedés. A tudomány akkori – és mai – álláspontja szerint a két jelenségcsoport között a legfontosabb közvetítő az életmód, mint hármas tevékenységi rendszer. Ha a két csoport életmódszerkezete hasonló, akkor igaz az az összefüggés, hogy a deviancia volumenét és minőségét alapvetően (de közel sem kizárólagosan) a kemény társadalmi mutatók, az ún. rétegműtatók determinálják. Feltételezésünket a kutatás eredményei messzemenően igazolták, a két csoport életmódszerkezete kb. 90%-ban megegyezett.

A kutatás során megállapítottuk, hogy a cigány bűnelkövetők 25-30%-a olyan családokból származik, amelyek több dinasztia óta bűnöző életmódot folytattak, azaz a cigányság sajátos történeti fejlődése kitermelt egy bűnöző szubkulturális csoportot. Ugyanez más társadalmi csoportok eseté-

ben is megfigyelhető, csak a cigányok esetében – éppen a rasszjegyek miatt – sokkal feltűnőbb.

A cigányokkal szemben erős előítéletek élnek, tételeztük fel a kutatás elején. Ezért végeztünk egy reprezentatív, ezer személyt érintő felmérést annak tisztázására, vajon ténylegesen milyen előítéletek él-

nek a cigányokkal szemben. A kapott eredmények lehangolóak voltak. Csak jelzésként: az egyes intézmények (iskola, óvoda) működésének anomáliái a cigányokat sokkal súlyosabban érintik, mint más társadalmi csoportokat.

Tauber István

Jegyzetek

1. Idézi: Csepeli György. Bevezetés. In: Előítéletek és csoportközi viszonyok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Bp., 1980 16. o.

2. Gönczöl Katalin: Los Angeles tanulmányai. In: Félünk. Kiadja: A Fővárosi Önkormányzat Kisebbségi és Emberi Jogi Bizottsága. Bp. 1993 11–24. o.

3. Hans Joachim Schneider: Kriminologie. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 1987 303. o.

4. Bernhard Villmow: Gastarbeiterkriminalität. In: Kleines kriminologisches Wörterbuch. Hergestellt: Kaiser–Kemer–Sack–Schellhoss. 2. Auflage. Heidelberg 1986 129. o.

5. Thorsen Sellin: Culture Conflict and Crime, Social Science Research. New York, 1939

6. Shlomo Shoham: Research in Criminology in a Country of Social Change. Tel Aviv, 1970

7. Schneider: i. m. 305. o.

8. Villmow: i. m. 130. o.

9. A kutatás eredményeinek összefoglalását lásd: Tauber István: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés összefüggései, különös tekintettel egyes kisebbségi csoportokra. Tankönyvkiadó B., 1986.

Diszkrimináció nélkül

*A roma kisebbség
a magyar büntetés-végrehajtásban*

Számos okból különösen nehéz a cigányság börtönbeli helyzetét elemezni. Az első ezek közül az a történelmi gyökerű ambivalencia, amely e kérdést évtizedek óta övezi. A társadalomban élő előítéletes gondolkodás és az ezzel párhuzamosan létező, „hivatalos” eredetű problémahárítás következtében egyfajta eufemisztikus, kétértelmű kommunikáció jöhetett csak létre, amely sokszor inkább hátráltatta a párbeszédet, mintsem szolgálta volna. E kommunikációs görcsöt fokozta az attól való félelem, hogy a nézetek, vélemények, társadalmi csoportérdekek ütköztetése önmagában a faji diszkrimináció vádját vonhatja maga után.

Bármely etnikai tárgyú gondolkodás sarkalatos pontja az identitás, a csoport-hovatartozás. Adott esetben a cigányság kritériumának ügye. A kelet-közép-európai roma kisebbség helyzete sok szempontból merőben különbözik mind a nyugat-európai bevándorló kisebbségektől, mind az Európán belüli történelmi migráció vagy a nem etnikai alapon húzott határok alakította minoritásoktól. A csoporthoz való tartozás nem annyira egyéni döntéstől függ, mint mondjuk, a svájci olaszok körében, de sokkal inkább, mint például a hollandiai surinámiak, marokkóiak esetében.

A magyar büntetés-végrehajtás álláspontja szerint az tekinthető romának, aki annak vallja magát. Úgy véljük, se okunk, se jogunk nincs arra, hogy embereket a munkánkat érintő jogi, szakmai szempontokon túl kategorizáljunk.

A büntetés-végrehajtás jellegéből, jogi státusából, feladatából következik, de talán nem árt külön is hangsúlyozni, hogy nem csupán az alkotmány, de a testület működését szabályozó törvény is arra kötelez, hogy kerüljünk bármifajta hátrányos megkülönböztetést minden etnikai, vallási csoporttal, így a romákkal szemben is. Ugyanakkor a büntetés-végrehajtás a társadalom szerves részét képezi. A fogvatartottak – romák és nem romák – „magukkal hozzák” szociális hátterüket, értékrendjüket. Ez igaz a személyzetre is. Ezért nem elegendő, hogy a kisebbségi kérdést csupán jogi szempontból elemezzük és kezeljük, ha-

nem szükség van arra, hogy szociálpolitikai, társadalomtudományi tényeket, érveket is figyelembe vegyünk.

Először a roma fogvatartotti populáció néhány szociális és börtönbeli jellemzőjéről szólok, egy eddig nem publikált empirikus vizsgálat eredményei alapján. Másodszor azt a témát érinteném, hogy a személyzet, elsősorban az intézetek vezetői hogyan értékelik, érzékelik a cigányság, a nem cigány börtönnépesség és a személyzet együttélésének napi gondjait. Harmadszor arra térek ki, hogy a büntetés-végrehajtás vezetése milyen kisebbségi politikát alakított ki a múltban, és folytat a jelenben.

Ezerfős országos büntetés-végrehajtási mintán végzett felmérésünk* alapján a megkérdezettek 28 százaléka vallotta magát romának, 68,5 százalék nem romának és 3,5 százalék nem válaszolt a kérdésre.

Ez az adat két szempontból figyelemre méltó.

A közel 30 százalékos arány hatszorosa az országos 5 százalékos adatnak. Sőt, a mi adatunk szűkebb kritériumon, önbevalláson alapul, tehát nem öleli fel azokat, akiket nem roma környezete annak tart. Azt állítjuk tehát, hogy a börtönnépességben a cigányság legalább hatszorosan felülreprezentált.

A másik érdekes szempont – amelyről a későbbiekben részletesebben is szó lesz – az, hogy a személyzet (bizonyos értelemben a „nem roma környezet”) sokkal magasabbra becsüli a cigányság arányát a börtönökben. Ennek két, egyszerre érvényesülő oka lehet. Egyrészt az, hogy sokan, akik gyökereik, közösségük, családjuk alapján vallhatnák magukat romának, valamilyen oknál fogva nem teszik ezt. A másik lehetséges ok, hogy a személyzet érzékeli nagyobbban a cigányság hányadát a valóságosnál.

A fiatalkorúak között sokkal magasabb, közel kétharmad, a romák aránya. Általában elmondható, hogy a cigány fogvatartottak, ha nem is sokkal, de fiatalabbak, mint a nem roma populáció. Érdekes például, hogy a negyven évnél idősebb fogvatartottak kétharmada nem cigány. A nők között némileg (négy százalékkal) magasabb a magukat romának vallók aránya.

A cigánynépesség néhány demográfiai jellemzőjén túl a leggyakrabban az iskolai végzettség kerül elő, mint hátrányos helyzetet magyarázó tényező.

A fogvatartott népességen belül a nyolc osztályt el nem végzettek aránya kiugróan magas, a csak nyolc osztállyal rendelkezők aránya pedig *jelentősen* magasabb a romák körében. Szintén tanulságos, hogy a cigány fogvatartottaknak mindössze a fele rendelkezik szakmunkás-bizonyítvánnyal, ami pedig manapság a munkaerő-piaci érvényesülés minimumának tűnik.

Érdemes megvizsgálni, hogy a roma fogvatartottak iskolai végzettsége hogyan viszonyul a megfelelő szabad népességéhez. A Kemény István által végzett romakutatás mintájában a börtönben lévők iskolai végzettsége jóval magasabb mint a kinti átlag, ez azonban megtévesztő. A börtönben lévők sokkal fiatalabbak, és ha az összehasonlítást a kinti 25–29 éves korosztállyal végezzük el, akkor azt tapasztaljuk, hogy szinte azonos a végzettség szintje.

* Készítette Huszár László, az országos parancsnokság kutatásszervezési és nemzetközi kapcsolatok főosztályának főelőadója.

A manapság oly lényeges másik tényező a foglalkoztatás. A fogvatartotti népesség kb. egyharmada állította, hogy a bekerülése előtt munkanélküli volt. Ez az arány lehet némileg magasabb, mivel az alkalmi munkás érezhette úgy, hogy volt valami munkája, habár az nem tekinthető valós foglalkoztatásnak. A bekerülés előtti munkanélküliség tekintetében nincs jelentős különbség cigány és nem cigány csoport között. Talán az magyarázhatja ezt, hogy a romák nagyobb számban vesznek részt családi szervezésű, alkalmi, idény-jellegű, napszámos munkákban, ami miatt nem tekintik magukat munkanélkülieknek, noha valójában azok. Máskülönben nehezen lenne elképzelhető, hogy a végzettség szempontjából rosszabb munkaerő-piaci kondícióval rendelkező cigányság miért nincs kedvezőtlenebb helyzetben.

Különbség mutatkozott a jövőbeli lehetőségek megítélésében. A nem roma kérdezettek több mint fele úgy gondolja, hogy majd talál munkát a szabadulás után, amíg a romáknak csak 35 százalék. Valószínű, persze, hogy még ezek a remények is túlzottak.

A roma népességgel kapcsolatosan sokszor felmerül az erős családi, nagycsaládi, vérségi kötelékek szerepe. Bár erre vonatkozóan csak közvetett adatokkal rendelkezünk, azok alapján állíthatjuk, hogy a cigány börtönnépesség esetében is e kapcsolatok nagyobb szerepet játszanak, mint a nem cigány csoport esetében.

A romák majdnem kétharmadának van 18 év alatti gyermeke, míg a nem romák kevesebb mint felének. Az eltérés talán még markánsabb, ha figyelembe vesszük, hogy a romák között – mint említettük – jóval magasabb a családalapítás előtt álló fiatalkorúak és fiatal felnőttek aránya.

Hasonló eltérést tapasztaltunk a nagycsaládosok arányában is. A romák közül minden ötödiknek van három vagy annál több gyermeke, míg a nem cigányok közül csak minden tizediknek.

Érdekes, hogy amíg mindkét csoportnak körülbelül az egynegyede élt házasságban bekerülése előtt, az élettársi kapcsolat sokkal népszerűbb a romák körében: a cigány fogvatartottak több mint felének volt ilyen kapcsolata bekerülése előtt, amíg a nem cigányok ke-

vesebb mint egyharmadának. Megjegyzendő, hogy ez az együttélési forma sokkal instabillabbnak bizonyult mind a romák, mind a nem romák körében.

A család szorosabb jellegére utalhat az is, hogy négyszer annyi nem cigány volt elvált a bekerülése előtt.

Ellentétes hatást mutat viszont a gyermekkori neveltetés. Mindkét csoportban a közvélekedés becslésénél magasabb a mindkét vagy legalább az egyik szülő jelenléte (85 százaléka a hatévesnél fiatalabbak korcsoportjában). De a romák esetében alacsonyabb a kétszülő család neveltetés aránya. Ennek részben egyik oka, részben egyik következménye az állami gondozottság eltérő aránya. Megdöbbentő adat, hogy a roma fogvatartottak majdnégyszer annyian voltak állami gondozásban hatéves koruk előtt, és még 12–16 éves kor között is megmaradt a kétszeres szorzó. Ez azt jelenti, hogy ebben a korban minden hatodik roma és minden tizenkettedik nem roma volt állami gondozott.

A börtönben a kapcsolattartás egyik legfontosabb formája a látogatás. Talán meglepő, hogy a roma fogvatartottak között valamivel többen vannak azok, akiket egyáltalán nem látogatnak. Nem gondolnám, hogy ez a lazább kötődés, mint inkább a család rosszabb szociális helyzetének eredménye. Ezt támasztja alá az is, hogy a romák közül többen tartják fontosnak, hogy lakóhelyükhöz közeli intézetben legyenek fogva tartva, és inkább részesítik előnyben a hosszabb látogatást a gyakoribbal szemben.

A cigány fogvatartottak 60 százalékának volt már valamelyik családtagja börtönben, amíg a nem cigányok 25 százalékának. Ennek kriminológiai elemzése nem feladatunk, csak annyit kívánok megjegyezni, hogy igazolódni látszik az a feltételezés, hogy az érintett romacsaládok életében a börtön olyan tényező, amely a család életét, szociális helyzetét rendszeresen és tartósan befolyásolja.

A lakásviszonyok szintén jól jelezhetik a szociális helyzet minőségét. Erre utaló adatunk, hogy a roma fogvatartottak 35 százaléka lakott olyan lakásban, ahol hárman vagy többen jutottak egy lakószobára. Ez a nem cigányok esetében 17 százalék. Ugyancsak a szociális helyzetre és annak negatív következményeire utal, hogy a romák kisebb hányada tud fizetett ügyvédet fogadni. Ebből következően nagyobb hányaduk véli úgy, hogy az ügyvéd kellő lelkiismeretessége hiányában nem tudott elegendő alkalommal találkozni velük (sokszor csak a tárgyaláson), és általában is elégedetlenebbek az ügyvédek teljesítményével, mint a nem cigányok.

Vizsgálatunkból úgy tűnik, kevés a mérhető különbség, a börtönön belüli élettel, az elérték értékrendjével, attitűdjeivel kapcsolatban. Ez – az alkalmazott vizsgálati módszer korlátain túl – abból adódhat, hogy mind a büntető igazságszolgáltatás egész rendszere, mind a büntetés-végrehajtás ezen belül még mindig kiszűri a külső társadalomban zajló differenciálódást, mind az anyagi javak, mind az értékek, normák területén.

Egy, a cigányság büntetés-végrehajtáson belüli helyzetét firtató előadás igen egyoldalú lenne, ha csak a fogvatartottak véleményén alapuló adatbázist vennénk figyelembe. Nyilvánvaló, hogy a vizsgált csoport helyzete nagyban függ attól a kapcsolattól, amely a személyi állomány tagjaihoz fűzi. Hogyan látják az egyes büntetés-végrehajtási intézmények vezetői a romák helyzetét és viszonyát a többi fogvatartotthoz, illetve a személyi állományhoz?

TAPASZTALATCSERE

A választ adó intézetek parancsnokai 30 és 80 százalék közé becsülték intézményeinkben a romák arányát, a becslések átlaga 57 százalék volt. Természetesen becslésekről van szó, mivel a büntetés-végrehajtás semmilyen ilyen jellegű adatot nem tart nyilván.

Általános tapasztalat, hogy a roma etnikum és a vele kapcsolatos kérdések nem jelentenek gondot az intézetek életében. A parancsnokok döntéseiben nem játszik, nem játszhat szerepet a fogvatartott etnikai hovatartozása. A fegyelmi ügyek jellegében, súlyában és számában nem tapasztalnak különbséget cigány és nem cigány fogvatartottak között.

A nemzetközi, főként amerikai tapasztalatok azt mutatják, hogy a börtönön belüli valós etnikai problémák először területi elkülönülésként, szegregációként jelentkeznek. Ez a „gettósodás” klikk-képződéshez, az illegális belső gazdaság felosztásához, majd börtöngengék kialakulásához vezet. Szerencsére ilyen folyamatok nálunk nem tapasztalhatók. A büntetés-végrehajtás nem szorgalmazza etnikai alapon szerveződő zárkák létrejöttét, de adminisztratív eszközökkel nem is gátolja azok kialakulását. A kiegyensúlyozott zárkaközösségek nem jöhetnek létre kényszerből, így azok kialakításában a fogvatartottak igényeit is figyelembe vesszük. Ennek ellenére viszonylag ritkák a teljesen etnikai alapon szerveződött zárkák. Az intézetek vezetőinek egy része a tisztán roma zárkákat nehezebben kezelhetőnek tekinti a rend és a higiénia fenntartása szempontjából.

A közösségek kialakulásánál egyéb tényezők, mint az ismeretség, barátság, közös munkahely inkább játszanak szerepet, mint az etnikai rendezőelv. Szintén a szegregáció ellen hat, hogy a romatársadalom sem tekinthető homogénnek, az egyes csoportok egymástól mért társadalmi távolsága sokszor nagyobb, mint a cigányok és nem cigányok között.

Ha nem is elsődleges problémaként, de kétségtelenül előfordul konfliktus a roma és a nem roma fogvatartottak között. Ezek kiváltó oka sokszor nem is etnikai ellentét, hanem az összezártságból és egyéb hiányosságokból adódó frusztráció. Ilyen esetekben a külső társadalomból jól ismert előítéletes gondolkodás, sértettség kerül elő.

Csaknem egyöntetű vélemény – amely alátámasztja egyéb vizsgálatainkat –, hogy a roma fogvatartottak szociális helyzete átlagosan sokkal rosszabb, mint a nem cigány fogvatartottaké. Ezen az sem változtat, hogy a roma fogvatartottak között is kialakulóban van egy tehetősebb réteg. Ugyancsak érzékelhető az alacsonyabb iskolai végzettség, annak minden hátrányos következményével együtt. E konzekvenciák között a nehézkes kommunikáció, a beszűkült érdeklődés, a kulturált együttélés szabályai ismeretének hiánya jellemző.

Az intézet vezetőinek szintén általános tapasztalata, hogy a roma társadalom hagyományai, kultúrája, életszemlélete sokszor ellentétes a büntetés-végrehajtási intézet következményeivel. Ezek között leginkább az emocionális motiváltság, a kötöttségekkel, szabályozottsággal, a zártsággal szembeni alacsony tolerancia jelentkezik.

A büntetés-végrehajtás dolgozói nemcsak a szabálykövető magatartásban, hanem a jogtudatban is tapasztalnak különbségeket: a romák számára – mint minden más emberi csoport esetében – a saját közösség törvényei, szokásai az elsődlegesek, nem pedig azok, a büntetés-végrehajtás működését is meghatározó jogszabályok, melyekben a domináns (ha úgy tetszik, a magyar) kultúra értékrendje tükröződik.

Végezetül arról szólok, hogy a büntetés-végrehajtás vezetése hogyan értékeli a cigány-ság helyzetét és milyen lépéseket tett, illetve kíván tenni.

Mint azt már a bevezetőben említettem, szervezetünk működésének alapja a jogszabályok betartása és betartatása. Így a kisebbségi politikánk sem alapulhat máson, csak mindenfajta diszkrimináció elutasításán.

Mindemellett mind szűkebb térségünk, mind a világ más területeinek története és jelenlegi problémái azt bizonyítják, hogy minden társadalom multikulturális, különböző hagyományú, értékrendű csoportok összessége, melyek egyaránt szerves és egyformán fontos részét képezik a nemzetnek. A kultúrák egymásmellettiége gazdagabbá, értékesebbé, ellenállóbbá teszi a társadalom egészét. Ugyanakkor illúzió azt feltételezni, hogy ez a párhuzamos lét konfliktusoktól mentes lehet. Véleményünk szerint régióink azon közösségei, társadalmi számíthatnak túlélésre, amelyek e konfliktusokat hatékonyan és civilizáltan tudják kezelni.

A büntetés-végrehajtás már évtizedek óta próbálkozik különböző olyan megoldásokkal, programokkal, amelyek a roma kisebbséget célozták meg. Kapcsolatokat építettünk ki különböző roma kulturális, karitatív és egyéb szervezetekkel, amelyek aktivistái rendszeresen látogatták és látogatják intézeteinket. E szervezetek képviselőinek többsége hasznos szociális, érdekképviseleti és karitatív munkát végez a roma fogvatartottak körében.

A nemzetközi tapasztalatok azt mutatják, hogy szerencsés, ha a személyzet tagjai között is vannak az adott etnikai kisebbség képviselői. Az őri, felügyelői állomány soraiban vannak romák, ha számuk messze el marad is a fogvatartotti népesség etnikai arányaitól. Ennek oka nem a büntetés-végrehajtás személyzeti politikájában keresendő, hanem a roma jelentkezők hiányában. Néhány éve próbálkoztunk roma nevelők alkalmazásával, de akkor és ott ez a kísérlet nem hozott sikert.

A kaposvári Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola négy féléves posztgraduális romológus képzésén büntetés-végrehajtási dolgozók – elsősorban nevelők – is részt vesznek. Azt reméljük, hogy az itt szerzett kisebbségtudományi ismeretek hozzájárulhatnak a kultúrák említett különbségéből adódó problémák jobb megértéséhez a napi gyakorlatban.

Szándékunk, hogy lehetőség szerint olyan szakképzési programokat is hozzáférhetővé tegyünk, amelyek egyrészt eladhatók a külső munkaerőpiacon, másrészt nem idegenek a romák hagyományaitól. E tradicionális szakmák oktatása érdekében kapcsolatot tartunk fenn a regionális munkaerő-fejlesztési és képzési központokkal.

Sátoraljaújhelyen Cigány Népfőiskolát hoztunk létre, ami szintén azt a célt szolgálta, hogy csökkentse a romák iskolázottságban mutatkozó hátrányát. Az önkéntesen jelentkező roma fogvatartottak számára a büntetés-végrehajtás biztosítja a tanulás feltételeit ebben az oktatási formában.

Célunk tehát, hogy a jogszabályokban rögzített kötelességeinken túl a rendelkezésünkre álló szerény források és lehetőségek szabta határokon belül hozzájáruljunk a cigányság társadalmi hátrányainak csökkentéséhez. Ugyanakkor természetesen tudatában vagyunk, és bízunk abban, hogy ez a közvélemény számára is evidens, hogy ilyen volumenű társadalmi probléma megoldása nem hárulhat kizárólag a börtönrendszerre. Valós válaszok csak a civil társadalomban zajló változások tükröződéseként szülehetnek a büntetés-végrehajtásban.

Ellentmondások

Cigányok a romániai fegyházakban

A cigányok élete és viselkedése a nagyközönség számára csupán a cigányok életéről szóló regények, filmek vagy a szájhaigyomaly révén ismert, s csak kevésbé támaszkodik olyan szakirodalomra, amely létük egészét a maga teljességében tárgyalja. Sokan könnyedén tesznek elmarasztaló kijelentéseket erre a közösségre. Néha a cigányokról alkotott vélemény éppen a tények ismeretének hiánya miatt ölt fantasztikus és ellentmondásos formákat.

Ha egyes jogászok tagadják is egy kiterjedt cigány etnikum létezését, el kell ismerniük, hogy valamennyi közösség nyelve, s az egyének antropológiai jegyei a jelenlegi India egyik északi tartományának, Hindusztnának a lakóival közösek. Egyes cigány családok, főként a gitánok, szénfekete hajúak és az indiaiakhoz hasonló bőrszínűek.

Az alapnyelv, a *romana*, egyes változatokban *romani* vagy *romane*, a szanszkrittal és a hindusztnával rokon. Ezen a nyelven az önelnevezés, a „roms”, ami egy fajtánkbeli férfit jelent, egybecseng a hindusztnai „doms”-szal, amely nomádot jelent.

Tudásunk szerint a cigány törzsek Hindusztnában 3-4000 éven át laza törzsszövetséget alkottak, amely később a X–XIV. században, a mongol, majd muzulmán hódítás következtében szétszóródott a világban vagy ezen hordáktól űzve, vagy pedig saját sorsuk útját követve.

A perzsa források a X. századból jelzik áthaladásukat Irán területén. Európában Magyarország területén a XIV. században jelzik jelenlétüket, amikor Zsigmond király befogadólevelet ad ki részükre.

A levéltári adatok alapján a cigányság innen két ágra szakadva nyomult tovább Európába: az egyik ág északra, Skandinávia felé indult, a másik Nyugat-Európába ment. Békés „hódításuk” mérföldkövei: 1417 Hamburg, 1422 Róma, 1425 Spanyolország, 1428 Lengyelország, 1501 Oroszország, 1512 Svédország. Franciaországba érkezésüket 1419-ben jelzik, Brese tartományban, 1427 augusztusában először verik fel sátraikat Párizs falai alatt. Mivel a csehországi Zsigmond fejedelem védnökségeleivel érkeztek, s Csehországot Bohémiának nevezték, a francia nyelven „bohémok” néven ismerték meg őket. A cigányok párizsi tartózkodási adatait nagyon pontosan ismerjük egy „párizsi polgár naplójából”, amelyet a hagyomány szerint a Notre-Dame egyik kanonokja írt. A szerző feljegyzi, hogy a Saint-Denis negyedben megjelent cigányokat nem csavargóként, hanem a távoli országból jövő zarándokoknak kijáró misztikus dicsfénnel övezték.

A cigányok mind nomádok voltak, de mivel Európa egyes országaiban a nomád életmód bűnnek számított, a legtöbbször továbbvándorolni vagy pedig letelepedni kényszerültek. Így történt ez Spanyolországban és Romániában is.

Románia területén 1385-ben Dan Vajda adománylevelében jelzik először a cigányok jelenlétét, aki egy kolostornak 540 cigányhajlékot adott. Ettől a dátumtól kezdve számos dokumentum foglalkozik a cigányok által elkövetett kihágásokkal, illetve az általuk művelt mesterségekkel.

A cigányok európai fogadtatásával kap-

csolatban meg kell jegyeznünk, hogy az első évszázadban a bevándorló cigányságot nagy szimpátia kísérte. A pozitív megkülönböztetés tovább élt a letelepedőkkel kapcsolatban, nagy becsben maradtak a cigány üst-készítők, kovácsok, a zenészek, táncosok és kézművesek, kiknek tehetségét és tudását misztikus csodálat lengte körül.

Ám ez a boldog állapot nem tartott túl sokáig. A cigányok ugyanis a befogadó közösségek viselkedésének csak néhány elemét vették át, csak a számukra kedvező részeket, ugyanakkor visszautasították az asszimilációt. Hagyományos életmódjukkal a céhekbe tömörült kereskedőket és mesterembereket, miként az egyház képviselőit is ellenállásra készítették, mivel jövőjéről a cigányságot ezért mindenféle valós és valótlán vádakkal illették, a céhbéliek hagyományos foglalkozásaik feladására kényszerítették őket (aranyművesség, kovácsmesterség), s ezért a megélhetési lehetőségeiktől megfosztott cigányok valóban nagy számban kényszerültek lopásra, tolvajlásra. Ebből a korszakból származik „mester-tolvaj” hírük.

A reneszánsz korabeli fejedelmek kemény törvényeket hoztak ellenük, amelyeket csak az enyhített, hogy sok hűbérúr védelmébe vette egyes csoportjaikat. A törvény kegyetlensége érdekes módon nem az egyént, hanem az etnikai csoportot sújtotta. Franciaországban gályarabság, Spanyolországban halál várt a cigányokra. I. Napóleon például száműzni akarta valamennyit.

A XIX. század elején a cigányság megítélése a liberálisabb politika révén megváltozott. Az asszimilációs nyomás enyhült, a letelepedési törvények kevésbé voltak brutálisak. Franciaországban például a vándorlás egyre nehezebb lett az adminisztratív megszorítások miatt, de többé nem tiltották azt.

A hitlerista népirtás után, amikor 200 ezer cigány vált az önkény áldozatává, a cigányok erőteljesebben léptek fel jogaik védelmében. A volt kommunista országokban 1945 után cigányvédelmi egyesületek alakultak, 1950 után pedig megjelentek a cigány nacionalizmus intézményei is. 1950-ben Párizsban így alakult meg a „Romák nacionalista mozgalma”, 1971-ben pedig Londonban a „Gitánok nacionalista mozgalma”, amely az „Up Rome” („Kelj fel, cigány”) jelszót tűzte zászlajára. Cigány missziók, s állandó küldöttségek jöttek létre az egyes országok kormányai, az Európa Tanács és az UNESCO mellett.

Kelet-Európában a letelepedést szigorú feltételrendszerrel kívánták megvalósítani. A „társadalmi paraziták” jelszavával gazdasági megszorítás, erőszakos letelepítési politika párosult. De vajon az eredmény igazolja-e ezeket a célokat? Kétlem, mivel a jelenlegi bűnözés éppen a szabadság megfosztásából ered. A szabadságvágy a cigányok vérében van.

Romániában a cigányok szervezkedése a cigány etnikum helykeresését igazolja. 1993 áprilisában Calinic I. Popp Serboianu achimandrita javaslatára létrejött a Romániai Cigányok Általános Egyesülete. A szervezet megalakulása céljából az egyházi méltóság a „Junimea Muzicala” elnevezésű, s jogi személyként bejegyzett cigányprímások szövetségének vezetőségéhez fordult. (Ilfov Megyei Bíróság 1927/18-as döntése.)

Az egyesület programját a „Románia minden cigányához” röplaptartalmazza. A fő pontok: újság kiadása; a felnőttek beiskoláztatása; könyvtár; iskolai múzeumok és nemzeti cigánymúzeum; egészségügyi tanácsadás; előadások; zene, hagyományos énekek gyűjtése; műhelyek létesítése a sajátos cigánymesterségek fejlesztésére; vándoriskolák alapítása a nomád cigányoknak; koncert-

termek, filmszínházak, kultúrotthonok cigány művészeknek; a szegény gyermekek tankönyvekkel, ruhával és élelemmel való segítése. Lazareanu úr, a Junimea Muzicala vezetője, egy ideig együttműködött az Általános Egyesülettel, de később az a gyanú ébredt benne, hogy Calinic Serboianu archimandrita hittérítési céllal karolta fel a cigányságot.

1934-ben a két szervezet egyesült Romák Általános Szövetsége néven, amely elvben vállalta az előző szervezetek programjait, kulturális és nevelő céljait. 1941-ig működött a szervezet, amikor más szervezetekkel együtt ezt is betiltották. 1945 augusztusában indulhatott újra a szövetség tevékenysége. Előző programpontjai mellé az Erdélyből deportált cigányok kártalanítása és segélyezése, s a frontharcos cigányok földhöz juttatása került új célként.

A szövetség azonban hamar elhalt, csupán 1989 decembere után vált újra lehetővé, hogy a romániai cigányok szervezetekbe tömörüljenek, s elkezdjék a harcot eszményeik megvalósításáért, azért, hogy Romániában a cigányt megbecsült honpolgárnak tekintsék.

E történelmi visszatekintést nem zárhatom le a romániai cigányok immár említett, 1993-as áprilisi felhívásának kivonatos idézése nélkül: „*A románok vendégszerető földjén élve évszázadok óta, ezt a földet úgy szeretjük, mint tulajdon testünket és a lelkünket. A román nemzetségéből, vagy a cigányokéból, ahogy minket mások neveznek, sohasem került ki hazaáruló, sohasem szőttünk összeesküvést valamely állami hatóság ellen és nem bratyztunk le a román nemzet ellenségeivel. Mi is meghoztuk vérdíjazatunkat... jeles embereket adtunk, akiket a történelem hálával említ és – lehetőségeink szerint – teljesítjük kötelezettségeinket. Ennek ellenére egyetlen nemzet sincs jobban megalázva, számkivetve és figyelemre sem méltatva, mint a mi cigány nemzetünk...*”

Az 1992-es romániai népszámlálás adatai szerint Romániában 678 ezer cigány nemzetiségű él. Ám ezzel az adattal kapcsolatban illik tudni, hogy a nemzetiség megállapítása véleménynyilvánítás alapján történt, úgy, ahogyan azt a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Keretegyezménye is kimondja a harmadik szakaszban: „minden kisebbséghez tartozó személy joga, hogy szabadon válassza meg, akarja-e, hogy e nemzetiséghez tartozónak tekintsék”.

Az a kijelentés, hogy e szám nem tekinthető valósnak, két megfontolásra épül: az első az, hogy a cigányok köztudottan igyekeznek hasonulni a többséghez, s a többséghez tartozónak vallják magukat akkor is, ha megtartják ősi szokásaik jelentős részét; a második pedig személyes tapasztalat. 1995. szeptember 30-án a Románia börtöneiben levő mintegy 7500 cigány antropológiai jellegzetességű és viselkedésű egyénből mindössze 2889 vallotta magát ezen etnikumhoz tartozónak.

A cigányok Románia minden megyéjében megtalálhatók, váltakozó arányszámokban: 0,3% Tulcsa megye és a Duna-delta, 0,3% Szucsáva és Jászvásár észak-moldvai megyékben, 1,6% a havasalföldi Jalomica és Dimbovica megyékben, 2,2% az erdélyi Fehér és Brassó, 3,3% Maros megyében.

Általában a cigányok kompakt kisközségekben élnek a városok szegélyén vagy a városokba vezető főutak menti falvakban. Így települtek a Buzau városi Simileasca, a Ploiesti városi Mimiu, a krajovai Fata Lunci-i negyedekbe, vagy a Tandarei községhez tartozó Strachina, vagy az Aramasesti községhez tartozó Barbulesti falvakba. (Mindkét község Jalomica megyében található.)

Romániában a cigányok javarészt mesterségi alapon elkülönült közösségeket alkotnak. Vegyük sorra őket!

1. *Telepes cigányok.* (Tigani de Vatra-

tűzhellyel rendelkezők.) Az ország minden részén megtalálhatók. Beilleszkedtek a társadalomba, legnagyobb részük dolgozik, a mezőgazdaságban vagy szakmunkásként. Zömük elvégzett legalább 3-4 osztályt. Alacsony a kulturális szintjük, de él bennük a vágy, hogy elérjék a környezetükben élők életnívóját. Ezen belül vannak alcsoportok, mint például a cigánykovácsok. A történelmi idők folyamán kikristályosodott réteg, amely arra építi az életét, hogy a lét alapját munkával megteremtse. A réteg az egykori patkókovácsok leszármazottaiból áll, akik valaha szinte uralták a román falvakban ezt a mesterséget. 1962 után ez a gazdasági rend összeomlott a kollektivizálással s a lovak levágásával, a túlélők zömmel az új építőtelepeken betonvasszerelőként találtak új mesterséget. E réteg elhagyta a hagyományos cigány öltözetet, s a többség öltözködési modorához idomult.

Kőműves cigányok. Többnyire rokonsági alapon szervezett munkacsapatokból verbuválódtak. Életmódjukat megőrizték falusi építőbrigádok formájában éppúgy, mint az állami építőtelepeken. Többségük jó szakember. Házaik rivalizálnak megrendelőik házaival.

Hegedűs cigányok. A cigányság egyik legfejlettebb, legműveltebb rétege. Minden városban van 2-3 család, melyből zenészek és kiváló prímások kerülnek ki. Közösségük erősen szocializált, egységes, és rangot, megbecsülést vívott ki a nem cigányok között. Együttélési problémáik nincsenek.

Üzérkedő cigányok. A 70-es, 80-as évek hiánygazdasága hozta őket létre, s látta el munkával a nagyobb városokban, ahol a feketepiacok korlátlan uraivá nőttek. Mozgékonyan, évről évre változtatták területeiket, módszereiket. A mindenkori szükségletet és a hiányt alaposan kiaknázták. 1989 előtt az állami termelésből külön-

féle úton megszerzett árukat értékesítették újra uzsoraáron, 1990-től úgy Nyugatra, mint a Közel-Kelet piacaira elsőként utaztak ki, s hamarosan a legmozgékonyabb kereskedőréteggé váltak. E rétegben nagyszámú a fiatal.

2. *Medvetáncoltató cigányok.* (Tigánii ursari.) A második világháborúig nomád életmódot folytattak, a törzsihez hasonló társadalmi szervezetben. A második világháború utáni Romániában, amikor a határzár miatt a vándorlás szinte lehetetlenné vált, a medvetáncoltató cigányok életmódja megváltozott. Legtöbbjüket letelepedésre kényszerítették, s mesterségtanulásra szorították. Ez sokuknak elviselhetetlen volt, teljesen szétesett a régi kapcsolatrendszerük, s új nem született.

3. *Sátoros cigányok.* (Tigánii satrari, „laieti”). Nomád, félnomád életmódon élnek. Sátoros szekereiket a főutak mentén, falvak szélén állítják fel, de nem maradnak sokáig egy helyben, mivel kiváltják a helyi lakosság és a közigazgatás nemtetszését.

Vályogvető cigányok. (Tigánii caramidari.) A sátoros cigányok közül valók. Régen a falvakban tevékenykedtek, amikor az építőanyag beszerzése nehéz volt, de volt a környéken vályogvetésre vagy téglágetetésre alkalmas agyag. Bár építőanyagot gyártottak ezek a cigányok maguknak ritkán építettek, mivel munkájuk addig tartott, amíg volt megrendelés. Addig vermeteket ástak az agyagfalban, s abban laktak.

Kanalas cigányok. (Tigánii lingurari.) Fafaragással foglalkoznak, s fakanalakat, orsót, guzsalyt, nyújtótáblát, lapítót faragnak, majd vándorkezeskedőként eladják. A cigányvilágban zárt közösséget alkotnak, békés természetűek. Visszahúzó életmódban élnek, nem zajosak, nem agresszívak italozás közben sem, a nők a férfiakkal együtt dolgoznak, ritkán jut idejük a pihenésre.

Ezüstműves cigányok. (Tiganii argintarii.) Ékszerkészítéssel foglalkoznak, gyűrű, jegygyűrű, karperec készül egyes kezükben, gyakran a bábész néző szeme láttára. Csoportjuk megosztott. Egyik részük félnomád életmódot folytat, sátoroscigányként, a másik csoport a nagyobb településeken szélén alkalmazkodik a letelepedett életmódhoz. Egyesek közülük modern eszközökkel divatdizájnert készítenek.

Kokalár cigányok. (Tiganii Cocalari.) A cigányok legaljának tekintett csoport, törzsi rendben élő páriák. Jellegetességük, hogy nincs semmilyen állandó mesterségük; nincsenek hagyományaik, szertartásaik; alkoholos állapotban rettenetesen erőszakosak.

Üstös cigányok. (Tiganii Caldarari.) Félnomád életmódot élnek, a sátoros cigányok közül váltak ki. Házaikban csak télen laknak, tavasszal felkerekednek, ekhós szekerekkel az országot járják, s a falvakban rézüstöket készítenek, főként pálinkafőzésre alkalmasakat, de egyéb vasedényeket is. Néha javítanak is ilyen edényeket. A hegyi falvakban még ma is nagy becsben állnak.

A cigányok többsége a román nyelvet beszéli. Egyik csoport magyarul beszél, egy másik pedig törökül.

A cigányok vallása 91,5 százalékban ortodox; 3-4 százalékra római katolikus, Erdélyben; kisebb a reformátusok száma Brassó, Szatmár, Kolozs, Kovászna és Hargita megyékben; megoszlik a neoprotestánsok, a baptisták és a pünkösdisták között. A forradalom után szabaddá vált a Jehova Tanúi és a Hetednap Adventisták szektája. Ezeknek is van kevés követője a cigányok körében.

Konstanca és Tulcsa megyékben 1140 muzulmán cigány él. 1995. szeptember 30-án Románia fegyházaiban 2889, magát cigánynak valló személy volt, ami a 46 456

bebörtönzött 6,22 százaléka. Gyakorlatilag minden fegyházban vannak cigányok, számuk azonban változó, az adott megye nemzetiségi összetétele függvényében.

A cigányok által elkövetett bűncselekmények megfelelnek azoknak a társadalmi normáknak, amelyek áthágását ez az etnikum csak könnyű vétségnek véli, vagy egyáltalán nem tartja bűnnek. Így a büntetést töltők 51,65 százalékuk lopott, 18,48 százalékuk rablótámadást hajtott végre, 10,03 százalékuk gyilkolt, 4,88 százalék nemi erőszakot követett el, 1,32 százalékuk ütlegett.

Jogi szempontból 85,44 százalék bűnöző, 10,25 százalékuk kiskorú, s átnevelő központban tölti büntetését, 4,41 százalékuk kihágást követett el.

A felmérés idején a fegyintézetekben a cigányok nemzetiségi összetétele: 91,27 százalék román, 39 százalék magyar, 0,54 török, 0,06 százalék ukrán, 0,05 százalék tatár, 0,06 százalék német, 0,02 százalék szerb, 0,1 százalék más nemzetiségű.

A büntetés időtartama szerinti megoszlásban: 9,41 százalék egy év alatti, 23,85 százalék 1-2 éves, 40,25 százalék 2-5 éves büntetést tölt. Az 5-10 éves büntetést töltők részaránya 18,93 a 10-15 évest 3,39 százalék, a 15-20 évet 3,38 százalék, a 20 év feletti 0,79 százalék.

A börtönbe került cigányok szociológiai adataiból alapvetően két negatívum tűnik elő, amit általában eme etnikum szemére vetnek. Az egyik az iskolai végzettség alacsony színvonala: 22,7 százalék analfabéta, 34,6 százalék van elemi iskolai végzettsége (4 osztály), 39,2 százalék végzett gimnáziumot (8 osztály), 2,5 százalék szakiskolát is, 0,9 százalék pedig középsiskolát. (12 osztály.) A másik a zavaros családi háttér, a sok gyerek: 44,7 százalékuk vadházasságban él, 37 százalékuk kettőnél többgyermekes család, 13,4 százalékuknál 4-nél több gyermek.

A származási hely alapján a börtönbe került cigányok 61,9 százaléka falusi, életkor szerinti megoszlásban a legreprerzentatívabb a 22–30 éves korosztály, 49,8 százalékkal.

Jellemző, hogy a cigányok 86,4 százalékanak nincs semmilyen mestersége. A 13,6 százaléknál szakmailag képzett cigány között azonban – ez is jellemző –, nincs egyetlen nő sem.

A börtönrendről elmondhatjuk, hogy nincs adminisztratív megkülönböztetés etnikai szempontból, így a cigányok a többi etnikummal azonos bánásmódban részesülnek. A cigányokat nem különíti el a börtönök vezetése, inkább arra ügyel, hogy a cigányokat a büntetés fajtája szerint ossza el különféle részlegekre, mivel a tapasztalat azt mutatja, hogy a cigányok elkülönítése csak növeli a börtönben az egymás közötti konfliktusokat éppúgy, mint a cigányok és a felügyelők között.

A cigányok tapasztalataink szerint jobban viselik a börtönt, mint más etnikumbeliek, emiatt a fegyházak nevelő hatása gyenge. Az ok igen egyszerű: a mai román börtönviszonyok az étkeztetés, a lakás, a ruházkodás, a kulturális élet szempontjából sokkal jobbak, mint az az életkörnyezet, amelyből a cigányok jönnek. A bebörtönzöttek idült betegségeinek ingyenes és folyamatos gyógykezelése pedig olyan luxus, amit a cigányok többsége a börtön falain kívül nem engedhet meg magának.

A cigányok börtöntűréséhez az is hozzátartozik, hogy általában más etnikumoknál jobban elviselik a szűk térben való összezártságot, minimális higiéniai igényeik vannak (ami néha nem csekély konfliktusforrás a börtönben az igényesebbek számára). Ezzel szemben nehezen viselnek el bármiféle szabadságkorlátozást, újabb megszorítást.

A cigányok gyakran intéznek el „rég

számadásokat”, törlesztenek régi „adósságokat” a börtön falai között, ezért nagyon oda kell figyelni arra, amikor a cigány egy másik részlegre kéri áthelyezését. Zömmel a cigányok közül kerülnek ki az öncsonkítók is, akik bármire képesek fogvatartási módjuk megváltoztatása érdekében.

1990 óta új problémát jelentenek az illegális utakon hirtelen újjagzaggá vált cigányok. Ezek belső és külső segítséggel hihetetlen kényelmet teremtenek maguknak a börtönben, kivonják magukat a munka alól, az ágy rendbetételétől a mosásig mindent megvásárolnak. Sajnos legújabbban a fogvatartók megkönyékezése sem ritka, hiszen egyre kevesebben képesek ellenállni a korrupciós pénzek csábításainak.

Nem kívánom azt a látszatot kelteni, hogy a cigánykérdés egyike a román fegyházak legfontosabb kérdéseinek, hiszen, amint jeleztem, mindössze 6 százalékát képezik csupán a romániai fegyházak népességének. A bemutatott jelenségek, bár más etnikum esetében is előfordulnak, mégis jellemzőek a cigányságra. Véleményünk szerint, ha a cigányság számára biztosítanák a nevelést, a kultúrát és a becsületes megélhetés lehetőségét, akkor a cigányság sok kérdése megszűnne. Ám mindez sajnos meghaladja a büntetés-végrehajtás adminisztrációjának kompetenciáját.

Amit megtehetünk ezen népcsoport társadalmi rehabilitációjáért, az a következő: Iskolai tanulmányok: évente mintegy 100 rab végzi el az elemi iskola négy osztályát. Ezek 85 százaléka cigány. A speciális analfabétaoktatásban a cigányok részaránya még nagyobb. A 8 osztályos általános iskolai oktatásban is nagy a cigányok részaránya.

A mesterségtanulásban igyekszünk a cigányok hagyományos orientációját figyelembe venni.

A kulturális tevékenységekben meg-

próbáljuk a cigány gyermekekben felébreszteni a vágyat hagyományos zenéjük magas fokú elsajátítására.

A rendszeres munkára nevelésben segítségünkre van a törvénykezés, mely folyamatos jó teljesítmény esetén a börtönbüntetés csökkentését irányozza elő.

A vallásos és erkölcsi nevelés pozitív hatása az utóbbi években erőteljesen jelentkezik. Ha a nevelési munka a cigányok hagyományos értékvilága irányában orientált, amiben központi helyet foglal el a család (függetlenül a házasság intézményszerű voltától), a zene, a természet imádata, akkor jó eredmények érhetők el, hiszen a tapasztalat szerint a cigányok nagyon fogékonyak a vallási élményre.

A cigányok sajátos gondokat is okoznak a fegyházak igazgatóságainak. Ezek főleg a nevelési és kulturális hiányosságokból, néha a cigányok kiszámíthatatlan, lobbanékony természetéből erednek. A legtöbbször nagy ellenállást fejtenek ki a fegyházakban, ha termelő tevékenységre fogják őket. Nem tesznek eleget a személyes tisztaság elemi követelményeinek, és

ez a zárkában gyakran feszültségehez vezet. Kivételt képeznek ebben az újjazdagok, akik már belekóstoltak a luxúsiéletbe.

Ha egy cellába több cigány kerül, akkor rövidesen összefognak a maguk választotta vezér körül, s igyekeznek befolyásolni a többi foglyot. Amilyen csendes egy magányos cigány, ha egyedül vagy kisebbségben van, olyan agresszív és erőszakos lesz, ha maga körül tudja a csapat vezérét és társai erejét.

A cigány elítéltek 75 százaléka visszaeső bűnöző, legalább egyszer már járt a börtönben, így jól elsajátítja a börtönviselkedés formális és informális szabályait, így aztán körükből kerül ki a legtöbb szimuláns és bajkeverő, aki látszatra mindig rendes és szabálytisztelő, s ezzel becsaphatja a tapasztalatlan foglárát, aki nem is sejtja, hogy ez a „rendes fiú” a felbujtó.

Mindezek ismeretében úgy vélem, hogy bár a cigánykérdés továbbra is nyitott, de megoldható, ám megoldása elképzelhetetlen nemzeti és nemzetközi összefogás nélkül.

Ioan Chis

Felhasznált szakirodalom

1. Principles of criminology, J. B. Lipincott, Philadelphia, VII. kiadás, 1960 (rom. ford.)

2. **Schroeder, J.:** Gypsy Crime in America, New Centurian, 1983

3. **Cociuba, I.:** Actualitati si tendinte ale fenomenului infractional in rindul tiganilor in mediul rural. (Bűnözési irányzatok és újdonságok a falusi környezetbeli cigányok körében.)

4. **Zamfir, E. és C.:** Tiganii – intre ignorare si ingrijorare. Ed. Alternative, 1993 (Cigányok az elhanyagolás és a szorongás között.)

5. **Dr. Amza, T.:** Tiganii – o lume a

contrastelor. Ed. Giorgiana, 1994 (Cigányok – az ellentétek világa)

6. **Gheorghe, N.:** Integrearea multiculturala a romilor prin programe de dezvoltare comunitara la nivel local si regional. (A cigányok multikulturális beilleszkedése helyi és regionális közösségi fejlesztési programok segítségével.)

7. Studiu referitor la conduita in societate a tiganilor, Procuratura locala, Sibiu, 1977 (Tanulmány a cigányok társadalmi viselkedéséről. Nagyszabenyi Ügyészség)

8. **Tomasevici-Dyuric-Zamusovic:** Gypsies of the World. Flint River Press, 1989

Börtönhatás

Visszaeső elítéltek kérdőíves vizsgálata

A személyiség szerepe a bűnözői viselkedés létrejöttében ma már aligha vitatható. Kevésbé eldöntött kérdés azonban ugyanezen tényezők jelentősége az ismételt vagy visszaeső bűnelkövetői magatartás esetében. Korábbi vizsgálatunkban számos személyiségjegyet találtunk, amelyek különböző mértékben jellemezték az elítéltek elítélésük száma szerint szétválasztott csoportjait. Ezek alapján valószínű, hogy vannak olyan tényezők a bűnöző személyiségén belül, amelyek valamilyen irányban megváltoznak az elítélések számának növekedésével, míg vannak olyanok, amelyekre ez semmilyen, esetleg csak minimális hatást gyakorol. A harmadik csoportot azok a személyiségjegyek alkotják, amelyek szabálytalan módon változnak: eleinte például jelentősen csökkennek, azután erőteljesen növekednek, és ezek a változások igazából nem értelmezhetőek.

Az első két csoport érdekes igazán számunkra, ha a bűnözést csökkenteni szeretnénk. Reszocializációs programunk összeállításánál ugyanis elengedhetetlen a visszaesést előidéző és a visszaesés szempontjából indifferens személyiségvonások ismerete.

Vizsgálatunkban a két elítélés közötti időt nem mértük, tudjuk azonban, hogy ez az időszak két részre bontható: az első a bűncselekményt követő, börtönben eltöltött időszak, a második pedig a szabadulást követően az újabb letartóztatásig szabadlábon töltött idő. Felmerül a kérdés, vajon a börtönben eltöltött időszak milyen hatással van a visszaesés szempontjából releváns személyiségformálódásra, más szóval a börtönben eltöltött idő befolyásolja-e és ha igen, milyen irányban és mértékben az elítéltek személyiségét, kognitív rendszerét, szociálpszichológiai működését.

Kutatásunkban azt vizsgáltuk meg, hogy a börtön mennyire segíti vagy gátolja a kedvezőtlen személyiségváltozás létrejöttét, amely egyéb szituatív tényezők hatására elvezethet az újabb bűncselekmény elkövetéséhez. Vagyis hogy a börtöntényezők hatásának mekkora *predikciós értéke* van a visszaesés szempontjából.

A problémakör szakirodalmának áttekintése azt mutatja, hogy az Egyesült Államok-

ban már az 1920-as években olyan kutatásokat végeztek, amelyekben a visszaesés megjósolásában felhasználták önálló mutatóként a börtönnek az elítélre gyakorolt hatását. Az amerikai prognóziskutatás a börtönből próbaidőre, becsületszóra történő elbocsátás jogintézményéből fejlődött ki. Az amerikai büntetőjogi rendszerben nagy szerepet tölt be a meg nem határozott időre szóló szabadságvesztés, ahol csupán a büntetési tétel alsó és felső határát határozzák meg, így a viselkedés prognózisának felállításával döntenek a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében (Middendorf, 1967) Érthető, hogy ez fellendítette a prognóziskutatásokat, amelyek metodikailag két csoportra oszthatók: az első csoportba tartozik a *Burgess* és *Glueck* által kidolgozott módszer, amely a személyek előéletéből gyűjt objektív tényezőket a prognózistáblázatokhoz.

A második csoportban a hangsúly a dinamikus jellegű tényezőkön van, amelyeket a vizsgált személy aktuális magatartásából és nézeteiből pszichológiai tesztek segítségével állapítanak meg. A két módszert alkalmazzák összekapcsolva is.

Az első ilyen vizsgálatot *Warner* végezte 1923-ban. Ennek következtetése az volt, hogy a börtönbeli életről gyűjtött információk nincsenek összefüggésben az újabb bűnelkövetéssel. *Burgess* (1928) 21 tételből álló prognózistáblázatot állított össze – amelyet sok bírálat ért –, predikációs tényezőként a büntetőintézetben elkövetett *fegyelmi vétségek minőségét* és *számát* is alkalmazta. *Glueck* (1930) statisztikai módszerrel 7 faktort alakított ki, ezek közül egy a büntetőintézetben elkövetett bűncselekmények gyakoriságát mutatta.

Laune (1936), a dinamikus tényezőkön alapuló módszer megalkotója, sajátos kérdőív-szerkesztésű technikát alkalmazott. Módszerében abból indult ki, hogy a szabadon bocsátott személy magatartása döntő mértékben a pszichológiai tényezőktől függ, ezt pedig nagymértékben befolyásolták a büntetőintézetben szerzett tapasztalatok. *Ohlin* és *Duncan* (1949) a prognosztikus módszerek hatékonyságának vizsgálata során olyan módszert dolgozott ki, amely az elítéltek börtönbeli speciális kezelésükre adott reagálásának kedvező vagy kedvezőtlen volta alapján prognosztizált. *Frey* (1951) prognózisrendszerében az intézetben tartózkodás ideje alatt tanúsított magatartás magas pontszámot kapott. *Schmur* (1949) vizsgálatában pozitív korrelációt tapasztalt a börtönbeli fegyelmi vétségek és a visszaesés között. Azt az eredményt kapta, hogy a börtönbeli maladaptív viselkedés növekedésével arányban nő a szabadulás utáni kriminális aktivitás aránya. *Meywerk* (1958), *Barnes*, *Teeters* (1951), *Rohden* (1953), *Morris* (1951) a büntetőintézetben tanúsított pozitív viselkedés alapján történő predikció kudarcáról számolnak be tanulmányaikban.

Glaser és *Stratton* (1961) kétféle mérési módszert alkalmazott a személyiségre gyakorolt börtönhatások vizsgálatakor. Az első a szekvenciális mérés, ekkor a börtönbüntetés különböző szakaszaiban végezték a vizsgálatokat, pl. az elején, a közepén és a végén. Vizsgálatukban az elítélteknek a bírói ítélettel szembeni attitűdjét mérték a három időpontban. Az eredmény az volt, hogy a büntetés elején és végén pozitívabb, a közepén negatívabb az elítéltek attitűdje a bírói ítélettel szemben. Ezt az eltérő referenciacsoportok hatásával magyarázták. Hasonló eredményt kapott *Wheeler* 1958-ban. *Farrington* és *Nuttal* (1985) azt találták, hogy a börtön mérete nem, a túlzásúfolság viszont hatással van a

visszaesésre, ugyanakkor negatív korrelációt kaptak a túlzásfűlttség és a bebörtönzés hatékonysága között.

A másik mérési technika az ún. „*ex post facto*” összehasonlítás. Ezzel összevetették a börtönbeli és a szabadulás utáni magatartást. A börtönbeli magatartás mutatójaként a fegyelmi vétségek számát alkalmazták. Valószínűleg emiatt nem találták kellően eredményesnek a módszert, a börtönbe kerülés előtti adatok ugyanis megbízhatóbb predikciót eredményeztek.

Ward (1968) a különféle, már jól bevált skálákból – Burgess, Glueck –, matematikai statisztikai módszerek segítségével állította össze metódusát. Ezt összehasonlította a börtönszemélyzet által adott prognózisokkal, amelynek eredménye az volt, hogy saját skálája szignifikánsan pontosabb predikciót ad, mint a börtönbeli viselkedés alapján készített becslések.

Dean és Duggan (1969) tanulmányukban a sikertelen feltételes szabadságra bocsátás – visszaesés – indikátoraként nagy figyelmet szenteltek a kriminális személyekkel való identifikációnak és a kriminális értékorientációnak, amit a börtönélet során tanulmányoztak.

Ezeket a prognózismódszereket rengeteg bíráló érte, az ellenőrző vizsgálatok a predikció megbízhatóságát megkérdőjelezték, sőt voltak, akik azt állították, hogy a prognosztáblázatokban kimutatott különbségek nem tükröznék mást, csupán a próbára bocsátott visszaeső és nem visszaeső személyek alapszemélyiségének és társadalmi jellegzetességeinek eleve fennálló különbségét (Monachesi, 1950).

E kutatások mindenestre ráirányították a figyelmet a börtönben eltöltött időszakra a visszaesést illető fontosságára. Bár kezdetben csak olyan „durva” mutatókat alkalmaztak, mint a börtönbüntetés alatt elkövetett fegyelemsértések, illetve bűncselekmények száma, így nem csoda, hogy az eredmények ellentmondóak voltak. A későbbiekben a dinamikus tényezőkkel operáló módszerek alkalmazói már figyelembe vettek olyan viselkedésszabályozó tényezőket – mint az érzelmi faktor, a bírói ítélettel szembeni beállítottság, az értékorientáció stb. –, amelyek segítségével a büntetés-végrehajtási intézet fizikai és szociális hatásainak jóval finomabb és pontosabb mérése vált lehetővé.

Mindezen kutatási módszerek és eredmények – pozitívumaikkal és hiányosságaikkal együtt – segítségünkre voltak vizsgálatunk hipotézisének felállításában. A büntetés-végrehajtási intézetbe – mint totális intézménybe – bekerülő személy, speciális, a szabad élettől jelentősen különböző fizikai környezetbe kerül, ahol szükségleteinek kielégítését korlátozzák. Nemcsak fizikai környezete különbözik a kintitől, hanem szociális környezete is, az a szociális közeg, amelyben börtönbüntetése alatt élnie kell, amely életét és viselkedését a börtönszemélyzet által meghatározott magatartási kódex mellett – vagy ellenére – szabályozza. Egy tanulási folyamatról van szó, amelyben az elítélt elsajátítja a hivatalos és nem hivatalos szabályokhoz és normákhoz való alkalmazkodás képességét. Mindez a már említett sajátos szociális közegben történik, amelybe az egyén egy idő után „beépül”, viselkedésével, nézeteivel társai között valamilyen pozíciót érdemel ki. Feltételezésünk az, hogy ezek a tényezők – a depriváció, a börtönszocializáció és az informális státusz – külön-külön és együtt is meghatározzák a személy viselkedését, nemcsak a büntetés-vég-

rehajtási intézetben, hanem szabadulás után is, vagyis, hogy ezek az egymással összefüggésben levő tényezők fontos szerepet játszanak a visszaesésben oly módon, hogy a kriminális vagy proszociális értékorientáció függvényében segítik vagy megnehezítik az újabb bűncselekmény elkövetését.

Vizsgálati minta

Hipotézisünk igazolására 100 férfi elítéltet vizsgáltunk meg 3 büntetés-végrehajtási intézetben, melyek közül kettő szigorú rezsimű, ún. fegyház, a harmadik pedig ezekhez képest nyitottabb mezőgazdasági börtön volt. Átlagéletkoruk 31 év, háromnegyed részük 8 általánost végzett, 47 százalékuk erőszakos, 53 százalékuk pedig nem erőszakos bűnelkövető volt. A 100 férfi közül 39 1–3 bűncselekményt, 37 4–5 bűncselekményt, 24 pedig 6–9 bűncselekményt követett el bűnözői pályafutása során.

A vizsgálat módszereként kérdőívet készítettünk a depriváció és a börtönszocializáció mérésére, az informális státusz vizsgálatára pontozóskálákat alkalmaztunk, melyeket a vizsgált személyeken kívül kitöltött a nevelőtiszt, a munkáltató és a vizsgált személy két elítélttársa. E három módszer ismertetését szükségesnek tartjuk, mivel ebben a vizsgálatban alkalmaztuk először.

Kérdőív

Gresham Sykes (1958) a börtönéletnek öt olyan jellemző vonását határozta meg – ezek nagyjából minden börtönre jellemzőek, csak különbözőképpen –, amelyek az elítéltekre rendkívül pregnáns és komplex pszichológiai hatást gyakorolnak, és ezekre a deprivációkra adott reakciók alapvető jelentőségűek a börtönélet szempontjából.

Az öt depriváció a következő: *a szabadság hiánya; a kényelem és szolgáltatások hiánya; heteroszexuális kapcsolatoktól való megfosztottság; az autonómia korlátozása; a biztonságérzet hiánya.*

A szabadság elvesztése a legnyilvánvalóbb deprivációja a börtönéletnek. Hatása kettős: egyrészt az elzárás a mozgástér és a családi és baráti kapcsolatok korlátozásával jár, másrészt a státuszdegradálás az elítéltek önértékelését, énképét negatívan befolyásolja.

A kényelem és a szolgáltatások hiányát az elítéltek elszegényedésként élik meg, ez önértékelésüket tovább rombolja.

A heteroszexuális kapcsolatoktól való megfosztottság – mely a börtönélet egyik igen súlyos problémája – az elítéltek énképének egyik lényeges elemét, a férfiasságot kérdőjelezi meg. A depriváció csökkentésének egyik bevált módszere – főleg agresszív bűnözőknél – az erőszakos módon létesített homoszexuális kapcsolat.

Az autonómia korlátozása azt jelenti, hogy a börtönszemélyzet az elítéltek viselkedésének túlszabályozásával felmenti őket a mindennapi megszokott döntések alól, az elítéltek nem rendelkeznek kompetenciával saját sorsának irányításában. Ez szintén énképváltozáshoz vezethet.

A biztonság hiánya abban nyilvánul meg, hogy az elítéltet társai bármikor megtámadhatják szexuális kielégülés, kizsákmányolás, vagy akár az illető magasabb státuszának el-

nyerése céljából, másrészt a támadások próbára teszik alkalmasságát, hogy meg tudja védeni magát a támadóval szemben. Ezt a képességét saját maga és mások is értékelik majd, ez az értékelés tehát veszélyezteti az önmagáról alkotott korábbi elképzelését, énképét, amelyet még a szabad életben alakított ki.

Ezek a G. Sykes által leírt deprivációk a fizikai kényelmetlenségen túl tehát negatívan hatnak az elítéltek énképzésére, azt sugallják az illetők számára, hogy nem becsületesek, sikertelenek, nem férfiasak, dependensek, alkalmatlanok, inkompetensek.

A deprivációk mérésére kérdőívet készítettünk, minden depriváció erősségét ötfokú skálán mértük.

Donald Clemmer (1940) prizonizációnak nevezte el azt a szocializációs folyamatot, amely magába foglalja egyrészt a büntetés-végrehajtási intézet rendjéhez való alkalmazkodást, a bentlakó kultúra elsajátítását, a bentlakó kultúra értékeinek, normáinak, dogmáinak megtanulását. A prizonizáció fogalma azóta polgárjogot nyert a börtönnel kapcsolatos kutatások szakirodalmában, azonban jelentése az idők során módosult, jelenleg is különféle értelemben használatos. E miatt a bizonytalanság miatt jelen munkában a Clemmer által leírt jelenség megjelölésére a börtönszocializáció fogalmát alkalmazzuk.

Már Clemmer idézett munkájában kapcsolatot talált a prizonizáció és a visszaesés esélye között. Ezt *Wheeler* (1961) kutatása is megerősíteni látszott, a fogságtartam növekedésével csökkent konformitást tapasztalt a börtönszeméllyzettel szemben. Megállapította, hogy a szubkulturális integráció csökkenti a konformitást, illetve két egymást kizáró jelenségről van szó. *Glaser és Stratton* (1964) kimutatták, hogy a kriminális orientáció és a börtönkódexhez való lojalitás mértéke a börtönben eltöltött idővel növekszik, bár függ az életkortól is, a fiatalabb foglyok könnyebben integrálódnak az informális csoportokba. Pozitív korrelációt kaptak a kriminális hajlam, a börtönszocializáltság és az előzőleg elkövetett bűncselekmények (az előzőleg letöltött börtönbüntetések) száma között.

Ezek a kutatások összefüggést bizonyítottak a börtönszocializáció és a börtönben töltött idő, a visszaesés, a börtönszeméllyzethez való konformitás és a szubkulturális integráció között.

Börtönszocializációs kérdőívünk megkonstruálásakor a börtönélet kritikus helyzetére igyekeztünk rákérdezni, azt akartuk megtudni, hogy a vizsgált személy egy ilyen helyzetben milyen viselkedést tanúsítana. Természetesen az illető börtönbüntetése során jó néhányszor került – kerülhetett – hasonló helyzetbe, tehát kérdéseink nem képzeletbeli helyzetekre utaló elképzelt viselkedésmódokra vonatkoztak, hanem a börtönélet valóságos szituációiban több alkalommal tanúsított viselkedésükre.

A kérdésekre adandó válaszlehetőségek 3-5 fokúak voltak, ezek közül 1 (vagy 2) a szubkulturális értékeknek és normáknak felelt meg, 1 semleges, 1 (vagy 2) pedig a formális szabályoknak megfelelő viselkedést tükrözte. A kérdőív készítésekor a *Harbordt* (1967) által megfogalmazott börtönértékeket vettük figyelembe. Ezek a következők: *összetartás és szolidaritás; hatalom, függetlenség; nyugalom; férfiaság; fogolytárs kímélése; lojalitás, segítőkészség; individualitás és személyiség.*

A végleges kérdőívben 15 kérdés maradt – azokat a kérdéseket, amelyekre az adott válaszok nem mutattak megfelelő szóródást, vagy nem korreláltak az összpontszámmal, ki-

hagytuk –, ezek a Harbordt-féle börtönértékek közül négygel (szolidaritás, hatalom, férfiasság és lojalitás) való azonosulás mértékét mutatják.

Vizsgálatunkban nem volt módunk az egész börtönszocializációs (tanulási) folyamatot vizsgálni, ezért a börtönszocializáltságot az informális börtönértékekkel és normákkal való azonosulás mértékével jellemeztük.

Az informális státusz mérése

Már említettük, hogy az elítéltek börtönön belüli élete sajátos szociális térben zajlik. Ez a szociális közeg egyrészt formálisan strukturált, másrészt létezik egy más elvek szerint szerveződött, pontosabb hierarchia, amelyet az elítéltek informális struktúrájának nevezünk. Az informális struktúra a formálistól jelentősen eltérő célok, érték és normarendszerek hordozója, mely tagjai viselkedését szigorúan meghatározza (Harbordt 1967, Kosewsky 1975).

Az informális rendszer létrejöttét egyes kutatók (Sykes 1958, Goffmann 1961, Tittle 1964 stb.) adaptív válasznak tekintik a börtönélet deprivációira, míg mások (Thomas 1970, Thomas és Forster 1972, Thomas és Zingraff 1976) a bebörtönzés előtti tapasztalatoknak és a szocializációnak tulajdonítanak döntő jelentőséget.

Az informális struktúra hierarchikusan épül fel, alá- és fölérendeltségi viszonyokkal. Clemmer (1940) rétegeket és osztályokat vélt kimutatni a rabok társadalmában. A hierarchia magasabb státuszai az elítélteknek több szabadságot, a javakból és privilégiumokból nagyobb részesedést, valamint saját maguk és társaik sorsának alakításában szélesebb körű kompetenciát tesznek lehetővé, vagyis segítik a depriváció csökkenését és a pozitívabb önértékelést.

Az informális státusz felbecsülésére készített kérdőívünkön a szociális státusz négy komponensét (tekintély, megbecsülés, tisztelet, népszerűség) 9 fokú skálán – a már ismertett módon – lepontoztattuk minden vizsgált személy esetében 5 személlyel: önmaga, a nevelőtiszt, a munkavezető, két elítélttárs. Ugyanaz az öt személy véleményezte, hogy az illető a szociális rangsorban hol helyezkedik el a zárkában, a munkahelyen és a börtönön belüli baráti körében.

Vizsgálatunk hipotézisét előzőleg már általánosan megfogalmaztuk, azonban a három tényező – a depriváció, a börtönszocializáció, és az informális státusz – vizsgálatakor az általános hipotézist kissé konkretizálva feltételeztünk bizonyos szabályszerűséget az eredmények alakulásában.

A depriváció esetében arra számítottunk, hogy a többszörös visszaesők könnyebben elviselik a különféle megfosztottságokat, mint az 1–3 bűncselekményt elkövetettek, mert a többszöri és hosszabb tartamú szabadságvesztések alatt megtanulták azokat a módszereket, melyek segítségével a depriváció kellemetlen érzése csökkenthető, míg az egyszeres, háromszoros elkövetők a külső és belső élet kontrasztja miatt relatíve erősebbnek érzik a megfosztottságot.

I. TÁBLÁZAT

	1-3	4-5	6-9	együtt
D 1. E \bar{x}	4.46	4.04	4.45	4.25
s	0.77	0.92	0.52	0.82
NE \bar{x}	4.53	4.85	4.46	4.60
s	0.64	0.36	0.77	0.63
D 2. E \bar{x}	3.61	3.73	4.45	3.87
s	1.12	1.01	0.68	1.01
NE \bar{x}	4.07	3.64	4.00	3.94
s	0.74	1.33	1.00	0.98
D 3. E \bar{x}	4.15	4.08	4.09	4.10
s	1.86	1.04	1.22	1.06
NE \bar{x}	4.30	4.28	4.15	4.26
s	9.78	0.99	1.06	0.90
D 4. E \bar{x}	3.30	3.39	3.63	3.42
s	1.18	1.07	0.80	1.03
NE \bar{x}	3.23	3.71	4.15	3.58
s	1.03	0.99	0.89	1.04
D 5. E \bar{x}	3.38	2.52	2.45	2.74
s	1.50	1.16	1.12	1.29
NE \bar{x}	2.53	2.35	2.92	2.58
s	1.24	1.08	1.25	1.20
DEPR E \bar{x}	18.92	17.78	19.09	18.40
s	3.27	3.19	1.81	2.96
NE \bar{x}	18.69	18.85	19.69	18.97
s	3.35	3.26	1.90	2.84

* \bar{x} = átlag; s= szorzó; E= erőszakos elkövető; NE= nem erőszakos elkövető

Hipotézisünk nem – vagy csak részben – igazolódott be, az általános depriváltság (DEPR) tekintetében hipotézisünkkel ellentétes eredményt kaptunk. A többszörös visszaesők magasabb pontszámot értek el, mint az első, második, harmadik büntetések – és az egyes deprivációk analizisekor a tízből csupán három esetben tapasztaltunk az elítélések számával egyenes arányban növekvő pontszámokat.

Az egyes deprivációk analizise – ha csak a két szélső csoport (I. és III.) eredményét hasonlítottuk össze – részben alátámasztani látszik hipotézisünket, ugyanis a többszörös visszaesők tíz esetből hatszor értek el alacsonyabb pontszámot, mint az 1–3 büntetettek, vagyis az esetek háromötöd részében kevésbé depriválnak vallották magukat, mint a kevesebbszer elítélt társaik (hasonló tendenciát mutat a deprivációk rangsora is).

Az erőszakos és nem erőszakos bűnelkövetőknél egyaránt a többszörös visszaesők könnyebben viselték el a szabadság és a heteroszexualitás deprivációját, és nehezebben autonómiájuk korlátozását, mint az első, második, harmadik bűnelkövetők. Ennek oka az lehet, hogy a többszörös elkövetők ismételt börtönbüntetésük alatt elsajátították azokat a technikákat, amelyekkel ezek a deprivációk csökkenthetők – esetleg semlegesíthetők –, míg az autonómia esetében arról lehet szó, hogy ezek a személyek idősebbek, tapasztal-

tabbak, börtönszocializáltabbak (e két utóbbit a 2.2 pontban látjuk), saját szabályaik szerint szeretnek viselkedni és másokat irányítani, ezért érzékenyebben reagálnak kompetenciájuk megnyírbálására.

A biztonság deprivációja ellentétesen alakul az erőszakos és nem erőszakos elítéltek-nél. Előzőeknél csökken, az utóbbiaknál erősödik az elítélések számának növekedésével. Ennek magyarázata az lehet, hogy az erőszakos bűnöző számára kisebb problémát jelent az, hogy pozícióját erőszakos eszközökkel kell megvédenie, mint hasonló státuszú nem erőszakos társainak.

A börtönszocializációs kérdőív eredményeivel kapcsolatos elvárásunk az volt, hogy a többszörös visszaesők magasabb pontszámot adnak a kérdőíven, mint a kevesebbszer elítélt személyek, vagyis hogy az elítélések számának növekedésével a börtönszocializált-ság mértéke is növekszik.

A kérdőíven elért összpontszámot a BSZOC mutatója adja, melynek eredményei:

II. TÁBLÁZAT

	1-3	4-5	6-9	együtt
E \bar{x}	34.84	43.78	43.72	41.29
s	6.21	10.97	10.00	10.28
NE \bar{x}	44.34	47.92	47.84	46.70
s	9.61	9.67	8.01	10.62

Hipotézisünk megint csak részben igazolódott be, egyenes, szabályos összefüggést nem találtunk a visszaesés és a börtönszocializáció között; azt mondhatjuk, hogy a börtönszocializáció – az esetek többségében – a 4-5. börtönbüntetés alkalmával lezárul, a folyamat befejeződik, a börtönszocializált-ság mértéke a további börtönbüntetések alatt stagnál, esetleg minimálisan csökkenhet.

Az elítéltek informális státuszba sorolásával kapcsolatos feltételezésünk az volt, hogy a többszörös visszaesők magasabb informális státuszba kerülnek, mint az első, második, harmadik elkövetők, vagyis a szociális státuszt mérő kérdőívünkön magasabb pontszámokat kapnak, mint a kevesebbszer elítélt személyek. (Lásd a III. táblázaton a következő oldalon.)

Az erőszakos bűnelkövetőknel hipotézisünk beigazolódott, a többszörös visszaesők magasabb informális státuszba kerültek, mint az első, második, harmadik bűnelkövetők. A nem erőszakos elkövetők esetében ez a törvényszerűség nem érvényesül. Az erőszakos személyek tekintélyt, tiszteletet vívnak ki maguknak, de nem túlságosan népszerűek.

Kutatásunkban a börtöntényező hatását vizsgáltuk az újabb bűncselekmény elkövetésének – a visszaesésnek – létrejöttében. Azt vizsgáltuk meg, hogy a börtöntényező közül melyek azok, amelyek olyan változást hoznak létre az elítéltek személyiségében, kognitív struktúráiban, szociális interakcióik rendszerében, amely a visszaesést segíti vagy nehezíti. Feltételezésünk az volt, hogy a börtönélet általunk kiválasztott három lényeges tényezője, a depriváció, a börtönszocializáció és az informális státusz nemcsak a büntetés-végrehajtási

III. TÁBLÁZAT

Tekintély		1-3	4-5	6-9	egvűtt
E	\bar{x}	4.61	5.12	5.40	5.04
	s	0.54	0.83	0.91	0.81
NE	\bar{x}	4.93	5.21	4.67	4.94
	s	0.61	0.82	0.60	0.77
Megbecsültség					
E	\bar{x}	4.75	5.32	5.32	5.16
	s	0.58	0.74	0.75	0.62
NE	\bar{x}	5.16	5.15	5.49	5.24
	s	0.42	0.61	0.68	0.57
Tisztelet		1-4	4-5	6-9	egvűtt
E	\bar{x}	4.76	5.14	5.23	5.06
	s	0.42	0.57	0.68	0.76
NE	\bar{x}	5.06	4.90	5.13	5.04
	s	0.62	0.58	0.61	0.62
Népszerűség					
E	\bar{x}	4.33	5.00	4.89	4.79
	s	0.41	0.53	0.48	0.42
NE	\bar{x}	4.94	4.97	4.81	4.92
	s	0.46	0.52	0.63	0.67

Az öt pontozó személy által adott pontszámokat átlagoltuk.

intézetben határozza meg az elítéltek viselkedését, hanem különféle áttételeken keresztül befolyásolja a szabad életben tanúsított viselkedést, nevezetesen azt, hogy az illető személy újra bűncselekményt követ-e el, vagy pedig beilleszkedik a társadalomba.

Egy régebbi vizsgálatunkban (Boros, 1979) leírtuk a három tényező összefüggését. A bebörtönzés deprivációi létrehozzák – illetve megerősítik – az informális csoportokat, amelyek sajátos érték- és normarendszerrel, valamint szociális hierarchiával rendelkeznek. Az informális csoportba való integrálódás a börtönértékek és -normák elsajátításának – vagyis a börtönszocializációnak – az eredménye. Az informális csoportba tartozás – magas börtönszocializáltság – különösen a magasabb státuszokban csökkenti a deprivációkat és azok egyéb hatásait. Ezért azt feltételeztük, hogy a többszörös visszaesők, akik kívülről is a börtönértékekhez hasonló értékrenddel jönnek be a börtönbe, igen rövid időn belül börtönszocializálódnak, emiatt – és még egyéb tényezők miatt, pl. erőszak használata – magasabb pozíciókba kerülnek a hierarchiában és így deprivációjuk is csökken. Az első, második, harmadik elkövetők kintől a prosoциálishoz közelebb álló értékeket hoznak be, ezért börtönszocializációjuk is lassabban megy végbe, és így pozíciójuk nem túlságosan magas a szociális struktúrában, a depriváltságot is erősebbnek érzik.

Azt vártuk, hogy a három kialakított csoportban – I-es (1–3 büntetettek), II-es (4–5 büntetettek), III-as (6–9 büntetett elkövetett személyek) – az elkövetett bűncselekmények, illetve a letöltött szabadságvesztés-büntetések számának növekedésével egyenes arányban (szabályosan) csökken a depriváltság érzése, nő a börtönszocializáltság és emelkedik az informális státusz.

Ezek a hipotéziseink nem teljesen igazolódtak be, már csak azért sem, mert az esetek legnagyobb részében nem kaptunk szignifikáns különbségeket, ezért az eredményeket csak tendenciaszerűen értelmezhetjük.

A börtöndeprivációnál az általános depriváltság (DEPR) tekintetében a várttal ellentétes eredményt kaptunk, viszont a többszörös visszaesők az ötből három deprivációs mutatóban is alacsonyabb pontszámot adtak az elítélt személyeknél.

A börtönszocializáció esetében is csak részben igazolódtott be hipotézisünk, azt kaptuk eredményül, hogy a börtönszocializáció folyamata a 4-5. börtönbüntetés alkalmával lezárul, a további börtönbüntetések alatt a börtönszocializáltság mértéke stagnál vagy enyhén csökken.

Az informális státusszal kapcsolatos várakozásunk az erőszakos elkövetők esetében igazolódtott be, maradéktalanul – a többszörös elkövetők magasabb státuszba kerülnek, mint az 1–3-szor elítéltek – a nem erőszakos csoportban ez a törvényszerűség nem érvényesül.

Ezek az eredmények – bár hipotézisünket nem teljesen igazolták – azt sugallják, hogy a feltételezésünket módosítanunk kell a börtöntényezők visszaesésre gyakorolt hatásáról, azonban e módosítás az elképzelés lényegét nem érinti, legfeljebb részleteiben változtatja meg, árnyaltabbá teszi.

Azt mondhatjuk, hogy a börtönszocializáltság, az informális csoportintegráció és a depriváció-csökkenés olyan változást hoz létre a személyek érték- és normarendszerében, amely megkönnyíti az újabb bűncselekmény elkövetését.

Boros János

Jegyzetek

- 1. Barnes, Teeters:** *New Horizons in Criminology*, New York, 1951.
- 2. Boros J.:** Kőműves szakmunkásképző tanfolyam pszichológiai hatásvizsgálata, IM-kiadvány, 1978.
- 3. Boros J.:** Agresszivitás a börtönben, IM-kiadvány, 1979.
- 4. Boros J.:** Az erőszak és a szociális státusz összefüggése a börtönbüntetésüket töltő visszaeső elítéltek esetében, MPT V. Országos Tudományos Konferenciájának kiadványa, 1981.
- 5. Boros J.:** *Visszaeső elítéltek komplex vizsgálata*, Budapest, 1985.
- 6. Bruce A., Harno A., Burgess E., Landesco J.:** *Parole and the indeterminate sentence*, Springfield, Illinois, 1928., Glueck S., Glueck E.: *500 criminal careers*, New York, Alfred A. Knopf., 1930.
- 7. Clemmer D.:** *The Prison Community*, New York, 1940.
- Dean, Duggan:** *Interaction and Parole prediction* *British Journal of Criminology*, 1969/9, 366–376.
- 8. Farrington D., Nuttal C.:** *Prison size, overcrowding, prison violence and recidivism*. In: *Prison violence in America*, Anderson Publishing Co., Cincinnati, Ohio, 1985.
- 9. Feld, B.:** *Neutralizing Inmate Violence* Ballinger, Cambridge, Mass, 1977.

10. **Frey:** *Der Frühkriminelle Rück alls-
verbrecher*, Basel, 1951.
11. **Glaser, Stratton:** *Measuring Inmate
Change in Prison in: Cressey The Prison*,
New York, 1961.
12. **Glaser, D:** *Effectiveness of a Prison
and Parola System*, New York, 1964.
13. **Goffmann, E:** *On the Characteristic
of Total Institutions: The Inmate World, In:
The Prison*, New York, 1961.
14. **Harbordt:** *Die Subkultur des Ge-
fängnisses*, Enke, Stuttgart, 1967.
15. **Kosewsky:** *Analyse psychosociale
de la situation carcerale question de recrimi-
nalization des condamnés*, Varsó, 1975.
16. **Laune, F.:** *Predicting criminality*,
Chicago, 1936.
17. **Meyrwerk:** *Beitrag zur Bestim-
mung der Sozialen Prognose an Rückfall-
verbrechern Monatschrift für Kriminologie
und Strafredits reform*, 1958., 439. p.
18. **Middendorf, W.:** *A kriminológiai
prognózis, elméletben és gyakorlatban*, Her-
mann Luchterhand, Berlin, 1967.
19. **Monachesi, E.:** *American studies in
the prediction of recidivison. Journal of Crim.
Law and Criminol.*, 41/3 268–290., 1950.
20. **Morris:** *The Habitual Criminal*, Lon-
don, 1951.
21. **Ohlin L., Duncan O.:** *The Efficiency
of prediction in oriminology, Amer J. Socio-
logy* 54. 441–451., 1959.
22. **Polsky H.:** *Cottage sic.*, New York,
Wiley, 1962.
23. **Rohden:** *Gibs es nuverbesserliche
Verbrecher Monatschrift für Kriminologie*,
1953., 87.
24. **Schnur, A.:** 1949., *Proson conduct
and Recidivism, Journal of Criminal Law and
Criminology*, 1949., 40, 36–42.
25. **Ykes, G.:** *The Society of Captives*,
Princeton, 1958.
26. **Thomas:** *Toward a more inclusive
model of the inmate contraculture, Crimino-
logy*, 1970. (november), 251–263.
27. **Thomas, Forster:** *Prisonisation in
the Inmate Contra–Culture Social Problems*,
19 247–267., 1972.
28. **Thomas, Zingraff:** *Organizational
Structure as a determinant of Prisonisation*,
Pacific Sociological Review 1976., 19,
98–116.
29. **Tittle, Tittle:** *Social organization of
prisoners an empirical test, Social Forces*, 43,
216–221, 1964.
30. **Toch:** *Police, Prisons and the Prob-
lem of Violence*, Rockville, Maryland, 1977.
31. **Ward:** *The comparative efficieny of
differeing techniques of predection scaling.*
*Australian and Zew Zealand Journal of Crim-
inology*, 1968., Vol. 1. no. 2.
32. **Warner S. B.:** *Factors Determining
Parole from the Massachussets Reforma-
tory, Journal of Crim. Law and Criminal*, 14,
127–207, 1923.
33. **Wheeler:** *Social Organization in Cor-
rectional Community*, Washington, Univer-
sity, 1958.
34. **Wheeler, S.:** *Role conflict in Cor-
rectional Communities in: Cressey The Pri-
son*, New York, 1961.

Fény és árnyék

Beszélgetés Zöldi Dénes

bv. törzszászlóssal

Fény és árnyék együttállása jellemezte Zöldi Dénes bv. törzszászlós két legutóbbi útját a fővárosban. Október 23-án – Göncz Árpád köztársasági elnök távollétében – dr. Vastagh Pál igazságügy-minisztertől vehette át a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztjét. Ez volt a fény napja. Néhány nap elteltével a honvédkórház főorvosa megmutatta az ötvenegy éves férfi gerincéről készült röntgenfelvételeket és csak annyit mondott: Nem tudunk magán segíteni. Zöldi Dénes előtt hirtelen elsötétült a világ...

Jellegzetes bévés betegség, vigasztalják a kollégái, hiszen közülük is többen ismerik a millió tűszúráshoz hasonló fájdalmat egy-egy mozdulatnál. A lábra is kihát a csigolyák beteg láncfűzére. Jó néhány munkatárs kénytelen idő előtt nyugdíjaztatni magát az állóképesség csökkenése miatt. Zöldi Dénest azonban becsületében bántják az ismétlődő betegállományok. Nem szereti, ha mások dolgoznak helyette.

Nosztalgikus, változó hangulatban lévő emberrel beszélgettem a kecskeméti intézetben. Félig itt van még, félig már az ismeretlen szabadságban. Betegsége és kiűntetése jó alkalom életének végiggondolására. Hányszor, de hányszor magyarázta a tévúton veszteglőknek az egyedül járható út erkölcsét, a becsület, a munka és őszinteség hármasságát. Pedig kicsoda keserűség szunnyad emlékezetében.

– Negyvennégyben születtem, anyám szerencsétlenül választott férjet. Apám

mulatós, jópofa ember volt társaságban, de annál komiszabb a családjához. Dzsentrí tempók éltek benne. Félrenevelték, elkényeztették. Két bátyját dolgoztatta az apja, őt kímélte. Elnézte jó külseje, intelligenciája, társasági sikerei büvöletében a vendég-lői kimaradásokat.

Az úri fiú már az első házasságában megbukott. Feleségét ütlegette, a pénzt két kézzel szórta, ivott, dorbézolt. Két fia, Jani és Laci, mostohabátyáim születése nem változtatta meg féktelen természetét. Első felesége halálát követően esett a választása anyámra. Egy csodálatos erdőben laktunk Nagykovács határában. Apámnál rabiátusabb erdőőr nem élt a környéken. Napokra bement a városba dorbézolni, befogatta a lovakat, ihaj-csuhaj, neki a kalandnak. Súlyosbította a helyzetünket, hogy vadászfegyvere volt. Részegen azzal lövöldözött, visszaélt a hatalmával úton-útfélen. Emlekszem egy nyomorúságos családra, akik

nyúlvevő szedegetéséből, seprűkötésből tengődtek: hát nem megbüntette őket?!

Apám olyan ember volt, hogy a tulajdon lova a mellébe harapott, úgy utálta. A mellénye megvédte. Mi, fiúk, sokszor aludtunk az istállóban, a hamis ló minket elviselt, apámat nem. Jó pszichológus volt. Már mint a ló.

Amikor anyám meghallotta a közeledő puskapufogatást, máris menekültünk Felsőjárásra. A kisvasút mellett állt nagyanyám békés háza. De ott sem mertünk megmaradni. Lóháton apánk káromkodva értünk ügetett.

Az egyéves öcsikének talán kedvezett a fátum, hogy meg sem ismerte e szomorú világot. Jóízűt nevetett, a falat almát a tüdejére nyelte és meghalt, mint a mesebeli ártatlanka.

Az erdő varázslata, anyám tűrő jósága nevelt. Bekötött szemmel is tudtuk, merre a fácánfészek, hol költ ki a rigó. Aztán vége lett az idillnek.

– *Miért?*

– Apám két idősebb bátyámat elüldöztet az erdészháztól. Veszett szokásainak híre ment, felettesei menesztették, az erdőtől meg kellett válni. Egy kertés házikóba hurcolkodtunk, az erdőséltől egy kilométernyire, Tázerdőn. Innentől sorozatossá vált anyám verése. Apám eladta a lovakat, a földet, pedig a 14 hold föld biztosította volna a megélhetésünket. A jószág ára a torkán csúszott le. Már az elméje is kezdett megbomlani. Minket, gyerekeket szalmavirágok gyűjtésére ösztökölt. Ha a gyümölcsösben rajtakapott egy fűrt szőlő vagy körte majszolásán, szabályszerűen elátkozott. Akkor már se gyerek, se feleség abszolút nem érdekelte. Egyszer, lehettem vagy nyolc éves, édesanyám elébem jött az iskolába. „Gyere, fiam, apád tetőpontján

van, a fejszét emelgeti rám”, fogott kézen. Szegény gyúrta a tésztát, apám nyakonvágta közben, hátulról. Később mesélte csak el: menekülésünkkor az járt az eszében, hogy a vonat elé veti magát velem együtt. Nem is fogtam fel, hogy a halál leleselkedett rám.

Az elmenekülők Nyársapátin kötöttek ki, rokonoknál. 1952–55 között Jani bácsiéknál, a mostohatestvémmel húzták meg magukat.

– Nyolcéves koromtól anyám egyedül nevelt, saját munkaerejéből, apám egyetlen fillér gyermektartást sem adott. Anyám három órákor kelt, négykor vitte a teherautó Nagykőrös hangácsi részére gödröt ásni a facsemetéknek. Este tízre ért haza a kimerítő célgazdasági robotból. Elszegényedve, egy szekrényel, egy ággyal jöttünk el. A ruházkodásért a nyarakat végig kellett dolgoznom. Tizennyolc pár aratónak hordtam a vizet.

– *Ötvenes évek. Éhség, nyomor. Szégyellem megkérdezni, a választ tudva, éhezett-e?*

– Igen – bólint rá rezzenetlen arccal. – Esőben kellett bögre tejért őriznem a gazda tehenét, álló napon át. Szóltak a hatóságok, hogy szüntesse be.

Ötvenötben átkerültek Csemőbe. Mint-ha az erdőben laktak volna újra, gyönyörű gyümölcsös vette körül otthonukat. A mama az állami gazdaságban dolgozott napszámoként. A csemői gazdaságban került munka a kamasznak is. A mama szerette volna továbbtanulásra biztatni a fiát, de a keserves anyagi körülményeket mérlegelve a fiatalember az ezüstkalászos tanfolyamot választotta. Tizenhat évesen a gyümölcsösben látjuk, ahol fát metsz, az éppen akkor forgalomba kerülő nagy hatású permezőszereket alkalmazza. 1964-ben mező-

gazdasági technikumba iratkozik. Fél év után otthagyja az iskolapadot, képtelen munka mellett tanulni. A modern gépek nagy hatással vannak rá, levizsgázik traktorvezetésből, bevonulásáig traktoros. Nyári csúcspannában 24 órát zötykölődött a masinán. Két-háromszáz mázsa gabonát mozgattak meg: a rakodó túlterhelését képtelen elnézni, besegít. Barátai a túlhajtott fizikai munkától sorra meghalnak.

Ilyen körülmények között érthető: Zöldi Dénes felnéz az egyenruhára, a nem földiken megszokott rokonság tagjaira. A két mostohabáty ugyanis tűzoltóként könnyebben keresi a kenyerét.

Később a tűzoltó-egyenruha bévésre cserélődik előbb János, majd Ferenc bátyján. Nagykőrösön költségvetési gondok miatt felszámolták az állami tűzoltóságot, önkéntest vezettek be.

A hatvanas évek elején vagyunk. A leszerező eldönti: a büntetés-végrehajtáshoz megy dolgozni, holott sokan próbálják erről lebeszélni, a kulturálatlan, nehéz börtönviszonyokra hivatkozva.

– Hogyan történt a váltás? Elbeszélése alapján ifjúsága nem éppen rózsás körülményei szívós, szorgalmas emberré neveltek. Az ilyentől nem szívesen válnak meg a munkaadók.

– Ez történt velem is. Először, leszerezésem évében, nem volt hely a kecskeméti börtönben sem 1966-ban, sem 1967-ben. Visszamentem a gazdaságba. Majd hirtelen meghalt az egyik bévés. „Dénes, ír gyorsan önéletrajzot”, biztatott a bátyám, „nem leszel traktoros, hanem engem fogsz helyettesíteni”, ajánlotta fel ezzel egy időben a közvetlen főnököm, aki nagyon megszeretett. Arany életem lett, raktárkezelő, gépjármű-irányítási, áruszállítási feladatokat kaptam. A többi fizikai munkás kollé-

gából ez ellenszenvet váltott ki, azt mondták, ez kivételezés. Mindezt nehezen viseltem el. A főnök túlzott bizalma lelkifurdalással töltött el. Tudta nélkül adtam be az önéletrajzom a büntetés-végrehajtáshoz.

– Becsapta?

– Úgy gondoltam, ha nem sikerül, miért szóljak, ha bejön, megmagyarázom. Az utóbbi történet. Rosszul esett Farkas József gépcsoport-vezetőnek, hogy máshová jelentkeztem. „Ne haragudjon”, kérleltem, „rossz szemmel nézik kedvező helyzetem. Teljes becsületességgel, részrehajlás nélkül akarok élni. Vonz az egyenruhás pálya.” Megértette. Barátságban váltunk el.

Zöldi Dénes 1968 áprilisában örként öltötte fel az egyenruhát, a 150 fős, ám akkoriban 400-450 csíkos ruhájú rabot befogadó kecskeméti börtönben. Peches volt. Öt hónapig volt őr, eközben két elítélt megszökött.

– Huszonnégy órás szolgálatrendszerben alkalmaztak – meséli. – Fegyveres örként hol a garázstetőn, bódében strázsáltam, hol a három szalagrendszerben dolgozó konfekcióüzemhez osztottak be. Harminchatan voltak egy zárkában, emeletes vaságyakon szorongtak az elítéltek. Hatvan-hetvenen vonultak egy műszakban.

– Férfiak mind?

– Igen. Kevés nőt, nyolcat-tízet gyűjtöttek be mindössze a megye területéről lopás, üzletszerű kéjelgés, kkm miatt. A konyhán foglalkoztatták őket, majd Kalocsán nyertek elhelyezést. A nők pettyesnek hívták a törzsőrmestert, viszonzásul tréfás megszólításukért. Nekem humorizálni nem volt kedvem. A legborzasztóbb konfekcióban ellenőrizni. Az első szökést nem kifogtam? Számomra a legmegdöbbentőbb a váratlan esemény bekövetkezése mellett az volt, hogy a 23 évet bévében töltött idős kollé-

gámnak is földbe gyökerezett a lába, alig tudott intézkedni. Két kisportolt fickóban feltört a szabadságvágy. Ruhapakolás közben kifigyelték, hogy a cserép alatt az eső kimosza a nádpadló szövetét. A tmk-ból jó előre kicsempészett reszelővel leszakították a tetőrészt, ott léptek meg. Kék munkaruhákat gyártottak, az se volt probléma, mi-be öltözzenek át a csíkosból.

– *Mit érzett, amikor két rabot keresett a művezető, és nem voltak sehol?*

– Olyan pánikot, mint addigi életemben soha. Öt perc telhetett el mindössze. Beszoltam az őrszobára: blokkírozzák az épületet, nehogy tovább mehessenek. Az őrpáncsnok kiszaladt az udvarra, szénézett, hogyan történhetett a szökés... A tető mindent elárult. Magasították is utána, hogy ez többé ne fordulhasson elő. Mint új őrnek, a fogam is vacogott, milyen kis dologból milyen nagy probléma lesz.

Zöldi Dénes később tudta meg, hogy a szökevényeknek az volt a tervük, ha az őr megzavarja másodpercre kidolgozott tervüket, azonnal leütik. A viszontlátás már békésen történt. Kéz-lábbilincsben, fogdán töltötték az időt. Pár nap múlva ugyanis megtalálták őket, Kiskőrös nádasaiban.

– *Találkozott velük később, Kecskemét utcáin?*

– Az egyikőjüket láttam futó pillanatra a Rákóczi úton. A másikat soha többé...

Öthónapi örködés után a fiatalembert betették a költre. Szakmai nyelven kulcsosnak nevezik, a zárkaajtót nyitó-záró, az elítéltek orvosi, nevelői, étkeztetési, levelezési problémáinak légkörében élő bévést.

– *Milyen volt ez a légkör a hatvanas évek végén?*

– A külvilágtól való totális elzártságban éltünk. A fogvatartottak havonta egy levelet írhattak, 40 sor terjedelemben. A beszé-

lőn rács mellett, az elítélt mögött álltam. Hátrattett kézzel – szólt az előírt testtartás. Ha nem magyarul beszélt az elítélt, kötelességem volt figyelmeztetni, hogy halljam, amit mond. A sötétzárkánál, a szigorú fenytéseknél még elviselhetlenebbnek tűnt a személyzetnek a széntüzelésű kályhák rendszere. Elképesztő, milyen kevés szenet adtak hónapról hónapra meghatározott mennyiségben. Egy négyszemélyes zárkának 1 kilogramm 25 deka szén jutott egy napra. A legnagyobb zárka kapott 13 kilót.

Nemcsak a zárkák lakói piszkálták őket, a kitett salakos kannák sora is érzékelte a bent füstölgő nyomorúságot. Az időnként elcsendesedő, hallgatásba boruló épület is árulkodott sok mindentről: a hátsó udvaron állt az akasztófa, jött a hóhér Pestről, pontosabban három komor, civilruhás személy érkezett.

– Három halálraítéltünk is volt – az emlékezés súlyától egyszerre elkomorul Zöldi Dénes arca –, az arrogáns, kukoricalopás-kor a mezőőrt agyonverő Tóth Jóska miatt többször kellett ellenőriznünk a zárkát. A hangnemre érzékenyek a cigányok. Ha nem foglalkoztunk velük, vagy lekezelő hangsúlyt véltek kicsengeni szavainkból, keresték, kutatták az őr bosszantásának módját. A Bocskár nevű halálraítélt – aki motorkerékpárt döntött a meggyilkolt éjjeliőrre, úgy gyújtotta fel – abszolút szemtelen volt. „Tán nagyágyút keres, nincs más dolga a felügyelő úrnak?”, förmedt rám.

1969-ben a csemői gazdaság hajdani traktorosának végig kellett néznie a felesége fejébe százas szöget verő Tercsényi felakasztását. Egy Morvai Ferenc nevezetű elítélttel pedig a siralomházban kellett megosztania élete utolsó óráit.

– *A siralomházat romantika övezi. Szerencsére ma már csak a fogalom létezik. Mi*

igaz e kétes romantikából, az utolsó kívánságok teljesítéséből?

– A kijelölt szobában semmi sem volt, csak egy matrac, arra heveredhetett le a halálraítélt. Felváltva őrizte két személy. Morvai Ferenc egy német állampolgárt fojtott meg nadrágszíjjal, majd a feleségét megerőszakolta Kiskőrös soltvadkertjében. Ő például annyira nyugodt volt, hogy nekiült sakkozni. Huszonhét év körüli, cinikus ember volt. A dolog pikantériája, hogy Morvai már megjárta börtönünket, kisebb súlyú bűncselekménnyel. Elmebetegnek tette magát, zárkatársai szórakoztatására korommal kente be az arcát, az ágyak alatt bujkált. Egy évvel szabadlábra kerülése után gyilkolt. A halálraítéltek ételt nem, inkább cigarettát kértek utolsó kívánságul. Az általános tapasztalat szerint éjjel még elviselik a síralomházat, ám éjjel után megroggyannak, arcuk szabályosan megöregszik, ahogy közeledik a végzetes óra, már csak az öntartásra koncentrálnak.

A rabot előző nap a saját ruhájába öltöztették: csikosban senkit sem vezettek bitófa elé. Ott szemére került a szomorú legendájú fehér kendő. A rossz emlékekről nem szívesen beszél Zöldi Dénes. A közvéleményt ma annyira izgató halálbüntetésről mérvadó a meglátása.

– Helyeslené a halálbüntetés visszaállítását?

– Nem. Visszatartó hatásként azonban nagyobb ítéleteket el tudnék képzelni. Egy adott, többször visszatérő bűncselekmény elkövetőjére jogilag, pszichológiailag, orvosilag nagyobb figyelmet kell fordítani. Ha a kormos képpel ugrándozó Morvait például akkor pszichológus elé viszik, talán nem ránt le az árokba és nem fojt meg egy külföldit. Amiért – cserébe – elvették az ő életét is.

Két nevelő nyugdíjaztatását követően 1972-ben Zöldi Dénest főfelügyelőséggel bízták meg. Ekkor ismerkedik meg feleségével, aki a parancsnok titkárnőjének a barátnője volt. Hetvenháromban esküdtek. Az ifjú asszony is próbálkozott a börtönrel, beöltözött a földszinten női örnök, ám az éjszakázást nem bírta. Próbaidőn belül leszerelt, s inkább a Centrum Áruház békésebb, polgári légkörét választotta munkahelyül. Két lányuk született, Bernadett és Andrea. A fiatal férjre a nehezedő pálya nagy belső próbái vártak. A főfelügyelőt 1984-ben őrparancsnoknak nevezik ki. A technika modernizálásával a hét örnök más, de nem könnyebb a feladatköre.

– Nálunk lazítás elképzelhetetlen. Ide mindig józanul, megfontoltan kell bejönni, átgondoltan végezni a napi munkát. Több jó örkollégától kellett italozás miatt megválnom. Az állandó stresszt, a nehogy történjen már valami belső feszültségét az én korombeliek már nehezen tudják elviselni.

– Nem sértődött meg azon, hogy – főiskolája nem lévén – 1992-ben konyhavezetőnek nevezték ki?

– Nem, imádok főzni otthon is. Egyéb-ként jól látom, hogy a személyi állomány-nak egyre nehezebb a dolga.

– Miért?

– Lépten-nyomon bekerülnek a személyi állományt lenéző, náluk jóval magasabb anyagi színvonalon élő személyek. Nehezen tudom lenyelni a tisztességtelen főlényt, a pökhendiséget. „Maga sehol sincs anyagilag”, mondta az örnök egy nagyképu sikkasztó. Az újmódi bűnelkövető, a pénzbehajtó sem kellemes vendég. Amikor uj-jain tele ékszerrel dobja elénk a Marlborót távoztában: „Ezt itt hagyom maguknak, úgy sincs pénzük jobb cigarettára.” Érzé-kenységem szenved a társadalom gátlástá-

lanul gazdagodó, kétes elemeitől, miközben a másik oldalon tisztességes embereket éhhalál fenyeget. Nem egy hajléktalan például az orvos jelenlétében halt meg szívinfarktuszban.

– *A börtönbe jönnek meghalni?*

– Több esetben megtörtént, hogy a szabálysértés miatt behozott hajléktalannak nálunk ütött az utolsó órája. A kukákból esznek, ha pénzhez jutnak, elisszák. A legyöngült emberroncsnak szinte megváltás a börtön, valóságos szanatórium. Megmenti a hidegtől. Volt, aki büszkén járt ki a mi fedelünk alól a városba takarítani.

– *Mit tervez, hogyan képzeli a jövőt?*

Tudom, egész életében szeretett dolgozni, s

nem ismert lehetetlent. Mire ez a cikk megjelenik, már túl lesz az utolsó felülvizsgálaton...

– A lányom, Bernadett élelmiszer-diszkontjában fogok tevékenykedni, ha tudok. Hobbim nincs, kertem sincs. Imádom a feleségemmel sütő- és főzőversenyt rendezni a konyhában. Apró örömeiket talán még hoz nekem a sors, ha már e betegséggel kell élnem. Mondtam az előljárómnak: aki a büntetés-végrehajtásnál huszonöt évet eltöltött és egészségileg nem rokkant meg, az előtt megemelem a kalapom...

Pardi Anna

Nemzetközi kapcsolatok

Vendégeink

A bajor igazságügyi minisztérium két munkatársa és a strasbourgi bv. iskola vezetője 1995. május 29–31. között tárgyalásokat folytatott Magyarországon a magyar–bajor kooperáció keretében.

Friedrich Lösel, az Európai Igazságügyi Pszichológiai Társaság elnöke 1995. június 1–2-án tartózkodott Magyarországon. Látogatásának célja az 1995. augusztus 30.–szeptember 2. között megrendezett konferencia előkészítése volt.

Grzegorz Ciecierski, a lengyel igazságügyi minisztérium államtitkára 1995. június 8-án meglátogatta a Budapesti Fegyház és Börtönt.

A *Gerasdorfi Fiatalokorúak Intézete* szakszervezeti bizottságának 60 fős delegációja 1995. június 9-én meglátogatta Tökölön a Fiatalokorúak Büntetés-végrehajtási Intézetét.

Dan Sterian vezetésével 1995. június 19–23. között háromfős román delegáció tett tapasztalatsere-látogatást Magyarországon, egyúttal áttekintették a két testület további együttműködésének lehetőségeit.

Kai Randrup 1995. június 30.–július 2. között az 1996-ban megrendezendő EPEA-konferencia előkészítése tárgyában látogatott Magyarországra.

Paul Cook kaliforniai börtönfelügyelő 1995. szeptember 4-én meglátogatta az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetet.

A „44 BLUE” amerikai filmes társaság három tagja 1995. szeptember 7-én dokumentumfilmet készített a Budapesti Fegyház és Börtönben.

1995. október 11–13. között a Strasbourgi Bv. Kiképző Központ 10 fős csoportja lőversenyen vett részt Állampusztán.

Konferenciák

1995. augusztus 30.–szeptember 2. között *Jog és pszichológia* címmel Budapesten tartotta nemzetközi konferenciáját az Európai Igazságügyi Pszichológiai Társaság.

A Szegedi Fegyház és Börtön 110 éves és az Átmeneti Intézet 10 éves évfordulója alkalmából 1995. szeptember 26–27-én konferenciát rendeztek Szegeden a hosszú tartamú szabadságvesztés-büntetés elméleti és gyakorlati kérdéseiről.

1995. október 24–27. között az Európa Tanáccsal közösen nemzetközi konferenciát rendeztünk Piliszentkereszten *Az etnikai és vallási kisebbségek helyzete a börtönben* címmel.

Magyar delegációk külföldön

1995. június 10–16. között a balti államok által Tallinnban szervezett konferencián *dr. Ju-hász Miklós* és *dr. Horváth Judit* vett részt.

RÖVIDEN

1995. július 18–21. között a brit kriminológiai konferencián *Huszár László* vett részt.

1995. augusztus 21–26. között *Radnay József* az Európa Tanács THEMIS-programja keretében tanulmányúton vett részt Svédországban.

1995. augusztus 21–27. között *dr. Konkoly Csaba* vezetésével 4 fős delegáció tanulmányozta a svéd büntetés-végrehajtást.

1995. szeptember 3–17. között *Hevényi Attila, Halmágyi Gyula* és *Deák Ferenc* tapasztalatcsere-látogatáson vett részt Finnországban.

1995. szeptember 17–24. között *Tüske János* vezetésével 15 fős delegáció járt Svájcban.

1995. szeptember 25–29. között *dr. Estók József* vezetésével 6 fős delegáció tanulmányozta a bajor büntetés-végrehajtást.

Az 1995. október 1–4. között megrendezett EPEA-konferencián *dr. Csetnek László* vett részt.

1995. október 1–5. között *dr. Tari Ferenc* vezetésével 4 fős delegáció tett tapasztalatcsere-látogatást Csehországban.

1995. október 8–12. között *Frank Tibor* vezetésével 5 fős delegáció járt a németországi Laufen-Lebenau-i Fiatalkorúak Bv. Intézetében.

1995. október 9–13. között *dr. Erdődi Orsolya* vezetésével 4 fős delegáció látogatta meg az aichachi női börtönt.

1995. október 18–22. között a METOREX INTERNATIONAL OF SECURITY PRODUCTS meghívására Finnországban tapasztalatcsere-látogatáson vett részt *Fenyves Ernő* és *Kiss Béla*.

1995. november 7–9. között *dr. Golts Mátyás* vezetésével jártak kollégáink a szlovák büntetés-végrehajtás biztonsági szolgálatánál.

1995. november 7–9. között a Rendőrtiszti Főiskola bv. szak III. évfolyam nappali tagozatos hallgatói a tanmenet keretében látogatást tettek a kassai bv. intézetben.

1995. november 9–10-én a Nagyváradon megrendezett nemzetközi konferencián *dr. Tari Ferenc* vezetésével 4 fős magyar delegáció vett részt.

1995. november 6–11. között a Svájci Szövetségi Igazságügyi és Rendőrhivatal által szervezett gyakorlatorientált büntetés-végrehajtási szemináriumon 4 fő vett részt.

1995. november 14-én a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön 9 fős delegációja kapcsolatfelvétel céljából látogatást tett a steini (Ausztria) bv. intézetben.

1995. november 16–17-én Seefeldben (Ausztria) megrendezett kábítószeres anketon *dr. Papp B. János* vett részt.

Az 1995. november 14–18. között Strasbourgban a bv. személyzettel foglalkozó munkabizottság soron következő ülésén *dr. Cserné Bakos Erzsébet* és *dr. Boros János* vett részt.

A szlovák büntetés-végrehajtással kötött megállapodási szerződés keretében 1995. július 11–14. között 3 fős delegáció tanulmányozta a szlovák bv. gazdálkodási rendszerét.

A szlovák–magyar, illetve a lengyel–magyar kapcsolatok jegyében folyamatos az együttműködés, amelynek keretében a 2-3 és 4 fős delegációk kölcsönösen tanulmányozták az adott ország büntetés-végrehajtását.

Új jogszabályok és belső rendelkezések

Törvények

Az 1995. évi LXXXIII. törvény a Magyar Köztársaság nemzeti jelképeinek és a Magyar Köztársaságra utaló elnevezésnek a használatáról szól. Az átmeneti rendelkezések között szerepel, hogy a Magyar Köztársaság címerét a középületekről a műszaki és pénzügyi lehetőségek szerint a legrövidebb időn belül el kell távolítani, annak megtörténteig pedig le kell fedni. A műemléki védelem alatt álló épületeknél az eredeti építési korhoz tartozó címert kell visszaállítani.

Az 1995. évi LXXXVI. törvény a népesség egy része személyi, családi és lakásviszonyainak 1996. évi összeírásáról rendelkezett. E szerint a Magyar Köztársaság területén 1996. március 31. és 1996. április 1. közötti éjféli állapot alapulvételével végzik az összeírást, amely 1996. április 1-től 21-ig tart.

A kormány rendeletei

A 102/1995. (VIII. 25.) Korm. rendelet a keresőképtelenség és keresőképesség orvosi elbírálásáról és annak ellenőrzéséről állapított meg új szabályokat 1995. szeptember 2-i hatállyal. A Korm. rendelet 15. §-a szerint a fegyveres erők és rendvédelmi szervek, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és a belügyminiszter irányítása alá tartozó szervek egészségügyi szolgálatai a keresőképesség elbírálását és ellenőrzését az illetékes miniszter által szabályozott külön eljárási rendben végzik.

A közoktatás szervezésével és irányításával kapcsolatos egyes átmeneti szabályokról szóló 1995. évi LXXXV. törvény felhatalmazása alapján került kiadásra a 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet, mely a Nemzeti alaptantervet tartalmazza.

Rendeletek

A 12/1995. (VIII. 18.) BM-rendelet a vállalkozás keretében végzett személy- és vagyónvédelmi, valamint a magánnyomozói tevékenység végzéséhez szükséges szakképzésről szól.

A 15/1995. (X. 20.) BM-rendelet a bünyügyi nyilvántartásról szóló 5/1979. (X. 14.) BM-rendeletet módosította.

A 18/1995. (IX. 15.) IM-rendelet a Cégnylvántartási és Céginformációs Szolgálat működéséről, valamint a cégekre vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról rendelkezett. A rendelet szerint az Igazságügyi Minisztérium szervezeti egységeként létrehozott Cégnylvántartási és Céginformációs Szolgálat működésének célja a cégbíróságokon nyilvántartott nyilvános cégdatok hozzáférhetőségének, illetve az adatszolgáltatás gyorsítá-

sának megteremtése. A Szolgáltatnál rendelkezésre álló cégszolgálatok megegyeznek a cégbíróságokon számítógépen rögzített adatokkal, azonban a Szolgáltat céginformációt tartalmazó okirata nem közhiteles. Így, ha a felhasználónak a cégszolgálatokat közokirati formában kell igazolnia, úgy azokat csak az illetékes cégbíróságnál szerezheti be.

Intézkedések

A 0251/1995. (IK Bv. Mell. 8.) OP-intézkedés a pótköltségvetés alapján módosította a bv. intézetek által külső szervek részére végzett tevékenységek bevételeinek elszámolásáról szóló 0132/1995. (IK Bv. Mell. 3.) OP-intézkedést.

A 0253/1995. (IK Bv. Mell. 8.) OP-intézkedés a közalkalmazottak részarányos teljesítmény-elismerés kifizetéséről intézkedett.

A 0254/1995. (IK Bv. Mell. 8.) OP-intézkedés az 1995/96. tanévre felvett hallgatói állomány juttatásának rendjéről, szabályozásáról szól.

A 0255/1995. (IK Bv. Mell.) OP-intézkedés a bv. állományába tartozó gépjárművek üzemeltetéséről, igénybevételéről rendelkezett – az 5/1994. (VI. 14.) IM-rendelet felhatalmazása alapján. Az intézkedés hatályon kívül helyezte a már többször módosított 1983-as „szakutasítást”.

A 0256/1995. (IK Bv. Mell. 8.) OP-intézkedés a bv. közúti gépjárműveinek üzemanyaggal történő ellátását és üzemanyag elszámolását szabályozta újra, 1995. október 15-i hatállyal.

A 0257/1995. (IK Bv. Mell. 8.) OP-intézkedés a bv. tulajdonában lévő gépjárművek üzemeltetési normáit módosította.

A 0259/1995. (IK Bv. Mell. 9.) OP-intézkedés az előzetesen letartóztatottak, a pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés, közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztést töltők, valamint az elkövetők választójoga gyakorlásának biztosítására került kiadásra az 1995. november 19-i kisebbségi önkormányzati és időközi polgármesteri választásra.

A 0260/1995. (IK Bv. Mell. 9.) OP-intézkedés az idegenrendészeti őrizet bv. intézetben történő végrehajtásáról intézkedett az 1/1995. (I. 6.) IM-rendelet felhatalmazása alapján. Eszerint az őrizetek őrzését, felügyeletét és ellenőrzését a sajátos elhelyezési és intézkedési szabályok figyelembevételével kell megszervezni. Az intézkedés mellékleteként került kiadásra: az őrizetes kötelességeinek és jogainak felsorolása, az őrizetes birtokában tartható tárgyak köre, az őrizetes adatainak nyilvántartására szolgáló nyomtatványok. Az idegenrendészeti őrizet bv. intézetben történő végrehajtására vonatkozóan az országos rendőrfőkapitány, a BM Határőrség országos parancsnoka és a bv. országos parancsnoka együttműködési megállapodást írtak alá.

A 0153/1995. (IK Bv. Mell. 9.) OPh-intézkedés a közúti járművezetők egészségi alkalmosságának elbírálását végző orvosok kijelöléséről szóló 0151/1994. (IK Bv. Mell. 6.) OPáh-intézkedést módosította.

Elismerések

A nemzeti ünnep alkalmából eredményes munkája elismeréséül Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke kinevezte büntetés-végrehajtási

altábornaggyá

dr. Tari Ferenc *bv. vezérőrnagyot*, az IM büntetés-végrehajtás országos parancsnokát,

Magyar Köztársaság Érdemrend

Kiskeresztje

kitüntetését adományozta *Piskor István* *bv. ezredesnek*, a Vas Megyei Büntetés- végrehajtási Intézet parancsnokának,

Magyar Köztársaság

Ezüst Érdemkereszt

kitüntetését adományozta *Zöldi Dénes* *bv. törzsszázadosnak*, a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadó-jának.

Az igazságügy-miniszter

Tauffer Emil-díjat

adományozott *dr. Mészáros József ny. bv. ezredesnek*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság jogi főosztálya jogtanácsosának, soron kívül előléptette

ezredessé

dr. Csemeky László *bv. alezredest*, a Rendőrtiszi Főiskola büntetés-végrehajtási tanszék tanszékvezető-helyettesét, *Szécsi István* *bv. alezredest*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság büntetés-végrehajtási védelmi főosztály főosztály-vezetőjét, a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett

arany

fokozatát adományozta *dr. Rissai Nándor* *bv. ezredesnek*, a Váci Fegyház és Börtön parancsnokának, *Kiss Béla* *bv. alezredesnek*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos parancsnokság biztonsági főosztály főelőadó-jának, *Kövecss Árpád* *bv. alezredesnek*, a Vas Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet biztonsági osztályvezető-jének, *Módos Tamás* *bv. alezredesnek*, a Rendőrtiszi Főiskola büntetés-végrehajtási tanszék adjunktusának, *Molnár Gyula* *bv. alezredesnek*, az ORFK Oktatási és Képző Központ büntetés-végrehajtási szakcsoport tanárának, *Szabó Miklós* *bv. alezredesnek*, az IM Büntetés-végrehajtás Tiszhelyettesképző Iskola főtanárának, *Tóth Miklós* *bv. alezredesnek*, a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet nevelő-jének, *Kostyál Károly* *bv. őrnagynak*, az Alföldi Bútorgyártó Kft. osztályvezető-jének, *Rákóczi Julianna* *bv. őrnagynak*, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete nevelő-jének, *Untener József* *bv. őrnagynak*, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön nevelő-jének, *dr. Dörgő Gyuláné* *bv. századosnak*, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete gazdasági vezető-jének, *Kalics Béláné* *bv. törzsszázadosnak*, a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadó-jának, *Varga Imre* *bv. törzsszázadosnak*, a Büntetés-végrehajtás Központi Ellátó Intézet őrségügyeletesének,

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett

ezüst

fokozatát adományozta *Csóri Lajos bv. őrnagynak*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság biztonsági főosztálya főelőadójának, *Jakab Sándor bv. őrnagynak*, a Kalocsai Fegyház és Börtön vezető nevelőjének, *Tamás Zoltánné bv. őrnagynak*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság közgazdasági főosztály főelőadójának, *Váradi András bv. őrnagynak*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet főelőadójának, *Csomós Márta bv. századosnak*, a Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet gazdasági vezetőjének, *Nagy István bv. századosnak*, a Baracska Országos Büntetés-végrehajtási Intézet osztályvezető helyettesének, *Máthé Frigyes bv. főtörzsszászlósnak*, a Vas Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet gazdasági osztályvezető helyettesének, *Molnár Inre bv. főtörzsszászlósnak*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet mb. őrparancsnokának, *Orlovsky Árpád bv. főtörzsszászlósnak*, az Alföldi Bútorgyártó Kft. raktárvezetőjének, *Borsodi Zoltán bv. törzsszászlósnak*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet őrségügyeletésének, *Győri Józsefné bv. törzsszászlósnak*, a Bv. Központi Kórház előadójának, *Kotolácsi János bv. törzsszászlósnak*, a Komárom-Esztergom Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet őreinek, *Pauer István bv. törzsszászlósnak*, a Zala Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadójának, *Szarka János bv. törzsszászlósnak*, a Sátoraljaújhelyi Fegyház és Börtön fegyvermesterének, *Szuroviák Istvánné bv. törzsszászlósnak*, a Komárom-Esztergom Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadójának, *Hegedűs István bv. zászlósnak*, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön őreinek, *Kovács István bv. zászlósnak*, a Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet rak-

tárosának, *Molnár Gábor bv. zászlósnak*, a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet gépjárművezetőjének, *Pénzes Lászlóné bv. zászlósnak*, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet előadójának, *Porkoláb Inre bv. zászlósnak*, az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet őreinek, *Rabóczy János bv. zászlósnak*, a Váci Fegyház és Börtön őreinek, *dr. Szakács Károlyné bv. zászlósnak*, az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság központi ügykezelési iroda főelőadójának, *Veres József bv. zászlósnak*, a Sopronkőhidai Fegyház és Börtön felügyelőjének, *Bezdi Antal bv. főtörzsszörmesternek*, a Vas Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet gépjárművezetőjének, *Bordán Gábor bv. főtörzsszörmesternek*, a Büntetés-végrehajtás Központi Ellátó Intézet gépjárművezetőjének, *Kovács János bv. főtörzsszörmesternek*, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete felügyelőjének, *Kőrösi Sándor bv. főtörzsszörmesternek*, a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete őreinek, *Szente Józsefné bv. főtörzsszörmesternek*, a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet őreinek, *Tamás János bv. főtörzsszörmesternek*, a Kalocsai Fegyház és Börtön őreinek, *Boszkovics Jánosné közalkalmazottnak*, a Somogy Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet ügykezelőjének, a Büntetés-végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett

bronz

fokozatát adományozta *Bali László bv. törzsszászlósnak*, a Budapesti Fegyház és Börtön mb. őrparancsnokának, *dr. Kárpáti Gáborné bv. törzsszászlósnak*, a Budapesti Fegyház és Börtön előadójának, *Mérész Andrásné bv. zászlósnak*, a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet vezető ápolójának.

Események

Lőverseny

Szeptember 21-én a Márianosztrai Fegyház és Börtön melletti lőtéren tartották a büntetés-végrehajtás hagyományos országos löbajnokságát. Ebben az évben 39 háromfős csapat nevezett. A versenyzők első alkalommal három löfegyvernemben mérték össze tudásukat. A pisztoly és a géppisztoly mellett az MC-9-es, 9 milliméteres golyópuskával is megmutathatták, mit tudnak.

A céltáblák kiértékelése után az alábbi eredmények születtek. (13 lövésből a legjobb 10-et vették figyelembe.) Pisztoly egyéniben első lett 100 (!) köréységgel Márton János törzszászlós, géppisztoly egyéniben szintén ő 94 köréységgel. MC-9-es puskában 99-cel Tóth Imre zászlós. Csapatversenyben, pisztolyban első a Fővárosi Bv. Intézet, géppisztolyban a Központi Ellátó Intézet, MC-9-es puskában a Kalocsai Fegyház és Börtön. Összetett egyéniben 287 köréységgel lett első Márton János törzszászlós, csapatban pedig a Fővárosi Bv. Intézet.

Jogásznap

November 9–10–11-én háromnapos rendezvény volt Szegeden. Képünkön a magyar jogászok 8. vándorgyűlésének résztvevői a szegedi Nemzeti Színházban.

Közalkalmazotti tanács

A közalkalmazotti törvény előírásai szerint létrejött közalkalmazotti tanácsok elnökei és képviselői 1995. szeptember 27-én az országos parancsnokság tanácstermében megválasztották a bv. központi közalkalmazotti tanács héttagú elnökségét. Tagjai: Antal Ferenc (Állampuszta), Eperjesi Györgyné (Kalocsa), Maróti László (Nagyfa), dr. Palotás Miklós (Szeged), Szabó Gyuláné (Igal), Turbók Attila (BVOP), Vigh Péterné (Tököl). Az elnökség zárt ülésen dr. Palotás Miklóst választotta elnökének.

Kilencven éve

Börtönügyi Kongresszus Budapesten

Az 1841-ben, Olaszországban elindított börtönügyi kongresszusok sorából származik, magyarok számára, az 1905-ösnek van kiemelkedő jelentősége, mivel azt az ülést Budapesten tartották. Fővárosunk azóta nem adott helyt ilyen méretű nemzetközi rendezvénynek, ahol kizárólag börtönüggyel és büntéstanival problémákkal foglalkoztak. (Mai mércével ehhez hasonlóknak talán az 1993-as Kriminológiai Világkongresszus tekinthető.)

A 335 küldöttből 181 volt külföldi, akik 28 államot képviseltek. Nem teljes felsorolást adva itt voltak az Egyesült Államokból, megjelentek a franciák, olaszok, németek, angolok, hollandok, románok, valamennyi skandináv állam, a szerbek, de még a japánok is. A kongresszus mind tudományos, mind gyakorlati szempontból jelentős eredményeket hozott. Négy osztályban (szekcióban), 16 témakörben folytak a viták, megbeszélések. A szekcióvitákat öt nyilvános előadás előzte meg, ahol megismerhető volt a hazai és a külföldi börtönügy aktuális helyzete. A magyar beszámolót *Földes Béla* tartotta.

A korabeli hazai szakírók hangot adtak azon véleményüknek, hogy a kongresszuson kifejtett és megfogalmazott „kívánságok” olyanok, amelyek megragadják a törvényhozók figyelmét, továbbá az ott elhangzott megoldásokat a hazai szakemberek is mielőbb alkalmazni fogják. A kongresszus véleményező és tanácsadó jellegéből adódott, hogy határozatait az egyes államok törvényhozóinak figyelmébe ajánlották. Javasolták a pénzbüntetés gyakoribb alkalmazását, az esküdtzék (a laikus elem!) kiterjesztését, bár éppen ez utóbbi kérdésben a kongresszus nem érezte magát határozathozatalra hivatottnak, ezért csak óha-

ját fejezte ki, hogy kapjon nagyobb szerepet a polgárok közvetlen részvétele az igazságszolgáltatásban. Állást foglaltak az elítéltek erkölcsi osztályozásában, kifejtve, hogy a legromlottabbakat, továbbá a serdületlen ifjakat teljesen különítsék el a többi elítélttől. A kongresszus külön intézet létrehozását javasolta a korlátozott beszámíthatóságú egyéneknek, és egy másikat a megrogzott alkoholistáknak. Részletes javaslatot tettek az elítéltek szabad levegőn való foglalkoztatására. Állást foglaltak abban is, hogy a vizsgálati foglyok nem kényszeríthetők munkavégzésre. Abból a tényből kiindulva, hogy a bűncselekmények felét ittas állapotban, zömmel szombat estétől hétfőn reggelig követik el, javasolták, hogy az említett időtartamban korlátozzák az alkohol árusítását.

A budapesti tanácskozás a börtönügy fejlesztése tekintetében jelentős eredményeket hozott, különösen a fiatalkorúakkal kapcsolatban. Külön szakosztály foglalkozott e kérdéssel, ahol megfogalmazták, hogy a börtönbüntetést úgy kell végrehajtani, mint az ún. javítóintézetekben, másrészt javaslatot tettek az elhagyott, támasz nélküli gyermekek megmentésére, hangsúlyozva e kérdésben az állam felelősségét.

A fiatalkorúak „ügyét” a legégetőbb napi kérdésnek tekintették és az észak-amerikai példát ajánlották követendő példának, tehát különeljárást, különbírósgot, különintézetet.

A kongresszus tagjai meglátogatták a „kőbányai” gyűjtőfogházat, valamint a rákospalotai leány- és a kassai fiú javító-nevelő intézetet, és lássanak csodát, valamennyi külföldit meglepték a modern intézetek.

Az időszerű Finkey

Dr. FINKEY FERENC

1870-1949

EMLÉKKÖNYV

Kiadás: SÁROSPATAKON, 1995-1996

Születése után 125 évvel emlékezünk Finkey Ferencre, s tesszük ezt azért, mert a maga idején kimagaslót alkotott a mai kor mércéjével is, és így számunkra, a ma emberének is van mondanivalója. Nehéz lenne eldönteni, hogy e kiváló tudós a büntetőjog tudományának mely ágát művelte a legeredményesebben. Több kiadást megért anyagi és eljárásjogi tankönyvét évtizedekig használták. 1908-ban az Akadémia levelező tagjává választásakor (1929-ben rendes, 1940-ben tiszteleti tag) Wlassics Gyula és Balogh Jenő többek között a következőkkel ajánlotta: „*Ez idő szerint Finkey az egyetlen az élő magyar büntetőjogászok közt, aki az anyagi és alaki büntetőjog egész rendszerét, valamint a börtönügyet és a büntetési rendszert önálló nagyobb munkákban kimerítően feldolgozta. Mindkét terjedelmes tankönyve igen becses és igen használt tankönyvünk, és ezek szigorú tudományos mérték szerint mérve is alapos, lelkiismeretes, több tekintetben önálló ítélő tehetségre valló dolgozatok... Tudományos egyénisége teljes biztosítékot nyújt afelől, hogyha a tekintetes Akadémia őt eddigi érdemeinek elismeréséül tagjai sorába felveszi, ez a kitüntetés csak arra fogja buzdítani, hogy még évtizedeken át lankadatlanul dolgozzék.*”¹

Ez utóbbi jóslat pontosan bevált, hiszen felsorolni is nehéz lenne azt a számos önálló munkát, cikket, dolgozatot mellyel gazdagította a jogtudományt.

Maga erről 1940-ben megjelent Szemelvények ... című munkája bevezetőjében így ír: „*Nem álthatom magam azzal, hogy irodalmi dolgozataim maradandó nyomot fognak hagyni a magyar büntető tudományban, de megnyugtat önérzetem és keblem szent nyugalma, hogy a jóakarát és igyekvés megvolt bennem szaktudományom nagy kérdéseinek megértésére, az általam helyesnek ítélt felfogás védelmére és a felismert igazságok terjesztésére. Annyit talán sikerült elérni, hogy ... egy-két évtizedig szolgálatot tehettem a jogászfjúságnak és a gyakorlati büntetőjogászainknak.*”²

Bár 1949-ben bekövetkezett haláláról egyetlen jogi szaklap sem emlékezett meg, alkotásai nem sokáig túrték az „agyonhallgatást”.

Finkey sokoldalú tevékenységében jelentős helyet kapott büntetőjogi tanulmányainak harmadik csoportjaként a büntetés- és a büntetés-végrehajtási jog. Érdeklődése már tanári működése kezdetén jelentkezett. Bejárva Európát és az Egyesült Államokat, tanulmá-

nyozta az adott országok büntetés-végrehajtását. Tapasztalatait több tanulmányban foglalta össze.³

Több munkájában részletesen és igen szemléletesen elemzi a börtönügy, a büntetés-végrehajtás hazai és nemzetközi fejlődését. Eközben a lehető legteljesebben dolgozza fel a szakirodalmat, és élvezetes stílusban – a tudományos igényességből nem engedve – úgy ismereti a fogalmakat, hogy azt „a büntetőjoggal közvetlenül nem foglalkozó jogászok és a művelt laikusok, kik a börtönügy iránt érdeklődnek, is megértik”.⁴

A modern börtön, a szabadságvesztés fogalmának megteremtését Howardnak tulajdonítja, ami a kényszermunka, a fenytő és javítóházak, a fogság és a várfogság intézményéből születik meg a XVIII. század utolsó negyedében. Eszerint „a szabadságvesztés-büntetés munkakényszerrel összekötött, de az elítélt erkölcsi javítását célzó letartóztatás, az elkövetett bűncselekmény súlyához mért s a bírói ítéletben előre meghatározott tartalmú letartóztatás”.⁵ Ezek szerint a börtön fogalma magába foglalja a munkakényszer gondolatát, a javítás eszméjét és az osztályozást (differenciálást).

Munkáinak történeti, „leíró” részeivel is rámutat olyan összefüggésekre, melyek a bünnözéssel, a bűnös emberrel való foglalkozással, a bűnmegelőzéssel kapcsolatos felvilágosult nézeteit is tükrözik. Így mutat rá pl. arra a nagyjelentőségű tényre, hogy Hollandiában az amszterdami Tuchhuis-ok felállítása – a büntettek kezelésének felkarolása – mellett, ezzel párhuzamosan létesítik az árvaházakat, a szegény- és betegházakat, és ekkor létesítik az első kórházakat is.

A szabadságvesztés-büntetés kialakulását az emberiség eszméje diadalának tekintete. A szabadságvesztés-büntetés kialakulását a magyar büntetőjogban A büntetéstani problémák című műve 99–117. oldalai között elemzi „lebilincselően”. Szinte minden e tárgyban írt mű megemlíti a szempici fenytőház létesítését, de csak Finkey ismerteti azt a történeti apropót, melynek eredménye a Helytartó Tanács 1763. évi közrendelete a fenytőházak felállításáról. Nevezetesen Bihar megye törvényszéke 10 évi közmunkára ítélte egy asszonyt, akit – az udvari haditanács jelentéséből derül ki – nem tudtak elhelyezni, mert Magyarországon nem volt fenytőház. Győri Ferenc tanácsos ezért indítványozta a közrendelet kiadását, hogy az „eszelsöket” és a „semmirevaló és minden intelmet megvető egyéneket” legyen hol elhelyezni. A megyék nemigen lelkendeztek az ötletért, ezt megdudhatjuk Vajna Károly Hazai régi büntetések című könyvéből (I. 14. o.), 29 megye helyesli, 31 elodázza az ügyet, 8 pedig kifejezetten ellenzi, és a megoldást halálbüntetések gyakoribb alkalmazásában látja.

Érdemes újra és újra leírni azokat a neveket is, akik a börtönügy reformjéért irodalmi alkotásaikban küzdöttek, így Bölöni Farkas, Kölcsey Ferenc, Eötvös József, Szemere Bertalan, Szakács Mária. Ezt teszi Finkey is.

A börtönügyi reform fellángolása az 1800-as években sem következett be (lásd 1843. évi büntetőjogi javaslatok sorsa), de ebben az időben épültek az első megyei fogházak. Közülük is kiemelkedő a ma is működő balassagyarmati intézet, melyről Finkey 1930-ban azt írja, hogy „a Bentham-féle panoptikus rendszerben elhelyezett 168 magánzárkával épült fel, s abban az időben (1843) mint az eszményi börtön legtökéletesebb mintáját magasztalták. Sajnos a tapasztalat csakhamar bebizonyította az épület célszerűtlenségét, a belső szellőztetés lehetetlenségét. Az intézet ma is fennáll.”⁶

A börtönügy mint tudomány

Finkey nemcsak a büntető jogkövetkezményekkel foglalkozó hazai szakirodalom igen jelentős művelője, hanem az a tudós, aki a magyar büntetés-végrehajtás tudományos megalapozását végezte el, és rakta le a magyar börtönügyi tudomány alapjait. Büntetés-tani problémák című munkája még ma is a magyar börtönügyi, büntetés-tani irodalom egyik legszínvonalasabb összefoglalása. Azért is jelentős ez, mert míg a század elején a börtönügy és a büntetés-végrehajtási jog a tudományos érdeklődés előterében állt, addig a 20-as 30-as években szinte csak Finkey munkássága jelentette e tárgy elméleti művelését.

„A börtönügyi tudomány első megjelenésében csakis a szabadságvesztés-büntetés rendszereivel, végrehajtási módozataival és ennek részletkérdéseivel foglalkozott.”⁷

Finkey a börtönügyi tudományt már nem egyszerűen a szabadságvesztés tudományának tekintette. Felfogása szerint a börtönügy a büntetőjog tudományának az az önálló ága, mely általában a büntetési eszközökkel, főleg azonban a szabadságvesztés-büntetésekkel, az ezekhez hasonló, vagy ezekkel összefüggésben álló letartóztatási, vagy büntetőpolitikai megelőző intézetekkel, illetőleg a büntetési és megelőzési eszközök szervezetével, végrehajtási módozataival foglalkozik.⁸

Úgy véli, hogy a börtönügyi tudomány kiegészítő része az anyagi és alaki büntetőjog tudománynak. *„Az anyagainak annyiban, amennyiben a büntetési eszközök, a büntetési és börtönrendszer részleteit, a büntetési és megelőzési intézetek berendezését, szervezetét, a dogmatikus büntetőjog és a Btk.-k rendszerint nem tárgyalják. Az alaki jogot, a bűnvádi eljárást pedig annyiban egészíti ki, amennyiben a büntetőeljárás utolsó szakát, a büntetések végrehajtását, teljes részletességgel a bűnvádi perrendtartások szintén nem tartalmazzák. A börtönügyi tudomány pedig éppen a büntetési rendszer és a büntetések végrehajtásának részleteivel s a megelőző intézkedésekkel ismert meg, tehát tulajdonképpen betetőzi az anyagi és alaki büntetőjogi tudományt.”⁹*

Finkey elvitathatatlan érdeme annak a felismerésnek a tudatos hirdetése, hogy a büntetés vagy intézkedés csak akkor lehet eredményes, ha a végrehajtás megfelelően funkcionál. Vállalta *Deák Ferencnek* a múlt században folytatott börtönügyi viták során hirdetett nézetét, hogy hiába az anyagi jog tudományos művelése, a büntetés céljáról vallott teóriák kidolgozása és hirdetése, a kiszabás elveinek kidolgozása, ha mindeme elképzelések megbuknak a diszfunkcionális végrehajtáson.

Finkey a börtönügyet nem humanitárius, hanem igazságszolgáltatási és büntetőpolitikai kérdésnek tekintette. Több írásában kifejti, hogy a gyakorlati élet *„az állami rend fenntartása, a kriminalitás leküzdése szempontjából nem az a fontos, hogy a vádlott cselekményét »eshetőleg« vagy »alternatív« szándékú cselekménynek, »anyagi« vagy »eszmei« bűnhalmazatoknak kell-e jogászai műnyelven minősíteni, hanem az, hogy milyen módon hajtjuk végre a büntetettek zömére kimért szabadságvesztés-büntetést.”¹⁰*

Hogy mennyire aktuális Finkeynek a büntetés-végrehajtási tudomány (jog) önállóságát hirdetni, és annak érdekében érvelni, azt jól illusztrálja, hogy Földvári 1970-ben még azt írja, hogy *„a büntetés-végrehajtást még nem mindenki tekinti a büntetőjog külön ágá-*

nak. A büntetés-végrehajtás annyira speciális szakma, annak elvei és szabályai oly fontosak és olyan anyagot képeznek, hogy a büntetőeljárásnak ez az ága ma teljes joggal követheti magának az önállóságot.”¹¹

Nagy Ferenc szerint is elhanyagolt a büntetés-végrehajtási jog, ami „a tudomány mostohagyermekének tekinthető hazánkban”.¹² Valószínű azonban, hogy Európa más országaiban sem sokkal rózsásabb a helyzet, hiszen a Büntetés-végrehajtási Főigazgatók 11. Konferenciája 1995 májusában első helyen fogalmazta meg a tanácskozás konklúziójában, hogy „A növekvő bűnözés tükrében nem elegendő további jogszabályokat hozni, illetve a rendőrség felderítési kapacitását növelni. Bármely koherens politikának számításba kell vennie a büntetés-végrehajtást mint a büntető igazságszolgáltatás utolsó láncszemét. A börtönpolitika a büntetőpolitika integráns részét kell hogy képezze. E lényegi megfontolást mindig szem előtt kell tartani.”

Finkey vallja, hogy a börtönügy kifejllesztése, önálló tudománnyá emelése és felvirágoztatása részben a „tudomány”, azok művelőinek érdeme, de rendkívül fontosnak tartja a börtönügyi kongresszusokat is. Az első kongresszusokat Olaszországban tartották (1841, 42, 43-ban) és már ezeken részt vettek más szervezetek képviselői is. Mégsem tekintik ezeket az irodalom nemzetközi rendezvényeknek. Az első nemzetközi börtönügyi kongresszust Frankfurtban tartották 1846-ban. 1847 (Brüsszel), 1857 (ismét Frankfurt) volt a folytatás, de úgy tűnt, hogy hosszabb időre megszakad az ilyen jellegű tanácskozás. Valószínűleg közrejátszott ebben az is, hogy számos országban különböző börtönügyi szakegyesületek jöttek létre és ezek szerveztek különböző összejöveteleket. Olaszország, Németország, Svájc és az Egyesült Államok járt az élen ezek létrehozásában.

A londoni kongresszust egy hosszabb sorozat követte: 1878 Stockholm, majd 1885 Róma, 1890 Szentpétervár, 1895 Párizs, 1900 Brüsszel, 1905 Budapest, 1910 Washington, 1915 és 1920 között a háború miatt szüneteltek az ülések, de 1925-től London, Prága 1930, Berlin 1935 a sorrend. (1995-ben Kairóban ülésezett a kongresszus.) E kongresszusok jelentősége kettős. Egyrészt tájékoztatást kapott a világ az egyes államok börtönügyéről statisztikák, jelentések, vélemények formájában, másrészt a tudományos viták jeleztek a börtönügy fejlődésének irányát és a legújabb reformkérdéseket is.

A kongresszusok közül külön figyelmet érdemel az 1905-ben Budapesten tartott tanácskozás, melynek „külső fényét” jelzi, hogy József főherceg nyitotta meg a király nevében.

E kongresszus legnagyobb szakmai eredményének Finkey „a fiatalok büntetettével szemben követendő eljárás és elbánás tekintetében hozott határozatát, illetőleg kívánóságát tekinti”.¹³ (A fiatalok külön bíróságának, ill. külön fiatalok fogházának szükségességéről foglaltak állást.)

Ebben a témában maga is szerepelt a kongresszuson. A fiatalok fogházának szervezése tárgyában tartott előadásának nagy visszhangja volt, és több ország képviselője teljes egészében magáévá tette azt.

Finkeynél mindig az ember volt a központban, de különösen a fiatalok büntetésének megmentésének, helyes útra terelésének (javításának) volt a híve. E nézeteit már egy 1901-ben megjelent írása tükrözi (A fiatalok büntetésének megmentésének revízió-

ja, Budapest, 1901), de később is több tanulmányában foglalkozik a fiatalok büntetéseivel. (Fiatalok büntetése és a modern törvényhozás, Budapest, 1909).

Finkey az 1904-ben kiadott „*A börtönügy jelen állapota és reformkérdései c. munkájáról*” is – ahogy bevezetesként írja – *e kongresszusra figyelemmel jelentette meg. Nem titkoltan azt remélte, hogy a hazai börtönügyünk, de az egész büntetőjogunk a kongresszus hatására jelentősen fejlődni fog.* „Késztelen – írja –, hogy börtönügyünk összes hiányait, bajait az alatt a rövid másfél év alatt, ami még a kongresszus összeüléséig hátravan, teljesen eltüntetni nem lehet..., de ha most annyi halogatás után végre komolyan és határozottan megkezdjük a börtönügyi reformot, reméljük, hogy a megkezdett úton addig nem is fogunk megállni, míg azt teljesen be nem fejeztük.”¹⁴

Sokat tesz azért is, hogy mind a szakma, mind a „közvélemény” megismerje a börtönöket.

A börtönügynek mint tudománynak önálló egyetemi tanszéket legelőször Olaszország állított 1882-ben, Rómában. A börtönügyi kongresszusok közül pedig az 1890-es szentpéterváriak volt központi témája. Ezen a kongresszuson javasolták az államoknak, hogy a leendő jogalkalmazók, gyakorló ügyvédek, ügyészek, bírók képzésére a börtönügyet az egyetemeken, jogi akadémiákon külön tantárgyként oktassák, és a joghallgatók mint leendő gyakorlati jogászok évente legalább egy börtönt megtekintethessenek. „*E javaslat jogosságára és szükségességére kézzelfogható* – mondja Finkey. – *Ma a jogi oktató célja a gyakorlati élet számára képzett jogászokat, bírákat, ügyészeket, ügyvédeket nevelni, egy olyan fontos jogágban, mint a börtönügy, mindenesetre alapos elméleti ismereteket kell szerezniük, az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazásának megértésére pedig legcélravezetőbb, s elengedhetetlen tanügyi eszköz egy fegyház, fogház és egy javítóintézet megismerése.*”¹⁵

Megdöbbenőnek tartja, hogy gyakorló jogászok nem hallottak beható fejtegetést a rabmunka részleteiről, az élelmezésről, egészségügyről vagy a börtönépítészeletről. Az pedig egyenesen „túrheterodox”, hogy mint ügyész egy fogház felügyelőjévé lesz úgy, hogy modern intézetet látott volna.

A börtönügyi tudomány jogtudományi jellege mellett foglal állást, ami legalább olyan fontos és jelentékeny tudomány, mint akár az anyagi büntetőjog vagy az eljárásjog. Ezt a felfogást követi sok más hazai szerző Finkeyt idézve, köztük *Hacker Ervin* 1918-ban megjelent könyvében.¹⁶ Finkey szerint a börtönügyi tudománynak gyakorlati célja és jelentősége is van, módszere is gyakorlatias, sőt a büntetőjog három ága között a leggyakorlatiasabb, kísérletekkel igazolhatja tanításait, követelményeit.

Finkey pontosan tisztában volt azzal, hogy korszakalkotó tevékenységet végez a „börtönügy” területén. „*Kérdés nélkül mondhatom* – írja az Emlékképek és élmények életem derűs napjai című kötetben –, *hogy a büntetőjog ezen ágának (büntetés-végrehajtás) önállóítását. külön előadását én harcoltam ki. A büntetőjog tudományos feldolgozói, az egyetemi tanárok túlnyomó többsége beírta a büntetőjogi fogalmak skolasztikus elemzésével. Nem vették észre és nem méltatták figyelmükre azt a tényt, hogy mindez papíros bölcsesség.*”

Bizony elég sokat kellett várni, amíg a büntetés-végrehajtási jog egyetemi diszciplína rangjára emelkedett és a jogi szakvizsga tárgya lett. Finkey fáradozása mára érett be.

Nem igazán lenne elégedett Finkey ma sem a kodifikáció helyzetével. Egész életében arra törekedett, azon munkálkodott, hogy a börtönügy „kodifikált” legyen. Úgy gondolta, hogy ennek hiányában a börtön rendezetlen marad, ez pedig veszélyes a büntető igazságszolgáltatásra, de magára a társadalomra is. *„A büntetőjogi kodifikáció addig nincs befejezve, míg a büntetőjognak eme leggyakorlatibb részéről rendszeres elvi alapon nyugvó és részletes törvény nem hozatik.”*¹⁷ Az, hogy a büntetés-végrehajtási jog külön kódexbe foglalása késett, annak Finkey szerint az az egyszerű magyarázata, hogy amíg a büntetési rendszer a halál és a testi büntetések változataiból áll, ezek végrehajtásának sokszor borzalmas részleteit nem tartották szükségesnek törvénybe foglalni. A szabadságvesztés-büntetés elterjedésével azonban szükségessé vált a börtönügy rendszerének és részletkérdéseinek törvényi szabályozása.

Bár 1904-ben még a szabályozás indokaként azt is megemlíti, hogy az esetleges börtönigazgató önkény is szükségessé teszi a kodifikációt, mert a bíró által helytelenül kiszabott büntetést enyhíti a humánus végrehajtás, de a helytelen végrehajtás nem tehető jóvá. Az is tény, hogy nem a szabályozás „mindenhatóságában” bízunk, hiszen pontosan tudja, mint minden emberi intézménynek, így a börtönnek a sikere is elsősorban az azt alkalmazó, illetve végrehajtó egyéneknek múlik. A törvény feladata lenne a sablonos végrehajtás megakadályozása és a jó eredmény biztosítása.

1930-ban az akadémiai székfoglaló értekezésében világosan fogalmaz: a külön börtönügyi nevű szabadságvesztés-büntetések igazi tartalmát és célját világosan és határozottan állapítsa meg a törvény, hogy aztán a végrehajtó hatóságok és közegek ehhez tudják tartani magukat és igyekezzenek az elítélteket ebben a törvényes keretben kezelni, illetve nevelni.¹⁸

1943-ban arról ír, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása nem kellő színvonalúnak az az oka, hogy hiányzik a törvényi szabályozás. Törvénynek kellene leszögezni *„a szabadságvesztés-büntetésnek és a szabadság elvonásával járó biztonsági intézkedésnek a célját, azok vezérelveit, szabatosan állapítsa meg a rabnevelés és a rabgondozás rendszerét, s mint ezek utolsó mozzanatát, a letartóztató intézetekből kibocsátott elítéltek utógondozását, ezeknek a szabad társadalomban való megnyugtató elhelyezését.”*¹⁹

Ebben az időben a kodifikációt az is sürgeti, hogy a büntetési joganyag rendeletek tömegéből áll (*Szóllósi Oszkár A magyar börtönügy* című kézikönyvében 30 oldalon sorolja fel az 1871 óta kiadott büntetés-végrehajtási rendeleteket). Kétségtelen, hogy az ebben való eligazodás nem lehetett könnyű a szakembereknek.

Már az előzőekben utaltam rá, hogy a két világháború között, ha csökkenő számban is, de születtek még a börtönüggyel foglalkozó könyvek. A már idézett Hacker Ervin és Szóllósi Oszkár mellett *Gedeon Emil* és *Karay Pál* munkássága is említésre méltó (*Gedeon: A szabadságvesztés végrehajtásának reformkérdései és az ebből folyó büntetőrendszer*, Sopron, 1926, *Karay: Rabmunka*, 1927).

Finkey gondolkodásának mélysége, európai látóköre, irodalmi tevékenysége a hazai, európai és az amerikai börtönrendszerek ismerete kiemelte őt kortársai közül. *Büntetés-tani problémák* című munkája a magyar börtönügyi, büntetés-tani irodalom korának leg-színvonalasabb összefoglalása. Fogalmi köre és meghatározásai ma is világosak és kor-

szerűek. Külföldön szerzett tapasztalatait higgadt, bölcs kritikával, saját viszonyaink, saját jogi felfogásunk szerint értékeli. Finkey e munkáját a büntetőjog harmadik ága tankönyvének tekinti, jogosan, hiszen itt foglalja össze a büntetés-végrehajtás összes kérdésére vonatkozó joganyagot tudományos rendszerben. Itt fejt ki a bűnelkövetés általános megelőzésére szolgáló követelményeket, vagyis a bűnügyi politika alapvető kérdéseit.

Könyvében foglalkozik a büntetés-végrehajtás „mai” vezérelveivel, részletesen elemzi az egyes büntetési nemeket, így a halálbüntetést, a szabadságvesztés-büntetéseket, a pénzbüntetést és az úgynevezett erkölcsi büntetéseket. Elemzi a biztonsági és javító intézkedéseket, bemutatja a dologház és a szigorított dologház jelentőségét. Külön fejezetben szól a javító iskolákról és a fiatalokúak fogházáról, valamint a patronage ügyről. Végül, mint már jeleztem, behatóan foglalkozik az általános megelőzési problémákkal.

A büntetés-végrehajtás vezérelveinek a törvényességet, az emberiséget és az egyéniesítést tekinti. E vezérelvek *„az egész büntetési rendszernek az összes büntetési eszközöknek és biztonsági intézkedéseknek a szabályozásánál irányadóul és zsinórmértékül tekintendők”*.²⁰ A büntetési eszközöket, a büntetés-végrehajtásnál felmerülő elvi problémákat ezen eszmékre figyelemmel kell megoldani.

A törvényesség elvét axiómának tekinti – helyesen – a büntetés-végrehajtás területén is. Ez olyan – írja –, mint az anyagi jogban a nullum crimen és a nulla poena sine lege tétel. A hatóságok, így a büntetés-végrehajtás működése sohasem lehet önkényes, nem tetszés szerint, hanem a törvény értelmében járhatnak el. Ez a büntetés-végrehajtásnál azért is fontos, mert a különleges körülményeknek megfelelő különleges elbánás, a rendes szabályoktól való eltérés könnyen vezetheti önkényeskedéshez a börtönügyi tisztviselőket. Erre figyelemmel tartja rendkívül fontosnak Finkey, hogy a végrehajtási szervek pontosan ismerjék az egyes büntetési nemek foganatosításánál a törvényben meghatározott és elérni kívánt célt, az ehhez rendelt törvényes eszközöket és végrehajtási módokat. Ehhez pedig az kell, hogy a büntetés-végrehajtásra vonatkozó jogszabályok határozzák meg a büntetés tartalmát és célját.

Finkey büntetési elmélete az ún. közvetítő irányzathoz csatlakozik, ahol a megtorlást fenntartja mint elméleti célt (vagyis a büntetésnek csak tartalma a megtorlás), reális célként azonban a társadalom védelmét, a megelőzést, a büntetésnek jogvédelmi jelentőségét hangsúlyozza. Ez utóbbi (társadalom védelem) állhat elrettentésben, javításban, ártalmatlanná tételben, nevelésben, attól függően, hogy a büntetettek milyen csoportjáról van szó. •

Finkey szerint a büntetés tartalmán a *„büntetés alapeszméit, a fogalomban összefoglalt belső ismérveket, a büntetés lényeges vonásait kell érteni”*.²¹ A büntetés célja pedig az egész büntetési rendszernek a gyakorlati rendeltetését, az azok által elérni kívánt állami és társadalmi feladatot jelenti. (A cél és a tartalom megkülönböztetése azonban nem jelenti azt, hogy ezek egymástól különálló fogalmak.) A tartalom és a cél mellett megkülönbözteti a büntetésnek, mint minden jogi fogalomnak az alakját, a külső megjelenési formáját is. Így eljut arra az eredményre, hogy a megtorlásban a büntetésnek csak a rendes jogi alakját lássa, emellett annak tartalmát: a fenytést és a felemelést, s mindkettő mellett a büntetés általános és különös céljait világosan megkülönbözteti.

„A büntetés ősidőktől fogva, mióta és ahol jogilag rendezett társadalmi életet élnek az

emberek, mindig a megtorlás alakjában jelenik meg. Büntetést csak valamely elkövetett bűncselekmény miatt, mint annak jogi következményét szabják ki. Így a megtorlás gondolatát kiirtani, a büntetés fogalmától elválasztani sehogyan nem lehet. Túlzás azonban ezt tekinteni a büntetés tartalmának vagy céljának. A büntetés fogalmilag, jogi formáját tekintve ténylegesen megtorlás, viszonzása az elkövetett bűncselekménynek, de tartalma több és mélyebb gondolatot foglal magába, mint a megtorlás.”²²

A megtorlás csak a büntetés által okozott külső rosszat, a jogsértést, annak mennyiségét nézi, s ennek a visszafizetése, ellenszolgáltatása akar lenni. A büntetés tartalma ennél lényegesen differenciáltabb és jelentősebb mértékben erkölcsi elemeket is magába foglal (bűnhődés, lelki megtisztulás). A büntetés tartalmában egyenlően fontos a fenytető és a fel-emelő elem; a büntetés akkor tökéletes, ha egyensúlyban van benne a *sujtolás* és a megbánásra készítés, a szigor és az emberiség. A büntetés semmi esetre sem lehet kegyetlen, nem alázhatja meg az elítélt személyiségét, nem nélkülözheti a humanizmust. „Az a büntetés, amely csak sújt, csak fájdalommal okoz, amely megsemmisíti, tönkreteszi az elítéltet, nem tökéletes büntetés.”²³

A büntetés célja alatt a büntetés tartalmának a gyakorlati megvalósítását, valósággá tételét érti. Ebben is a közvetítő felfogást követi és elveti a klasszikus és neoklasszikus felfogást, amely a megtorlást hirdeti az egyedüli büntetési célnak, s tiltakozik minden különös cél kitzúzése ellen, s legfeljebb az általános megelőzést ismeri el mint a büntetés természetes célját. De nem fogadja el Finkey azt a felfogást sem, hogy a büntetés célja egyedül a jogvédelem, a társadalmi rend és a biztonság fenntartása.

A büntetés céljánál megkülönbözteti az általános és a különös célt. Általános cél alatt a minden büntetési eszközre érvényes célokat érti, amelyeket a törvényhozás, az ítélkező bíróság és a végrehajtó hatóságok és közegek valamely büntetési eszköz felállítása, illetve kiszabása és alkalmazása által elérni akar. Emellett azonban léteznek a különös célok is, melyeket a különböző büntetési eszközökkel külön-külön kell elérni.

Az általános célok:

- a) Visszatartás a bűn elkövetésétől.
- b) Az elkövetett törvénysértésért elégtétel szolgáltatása az államnak és az okozott sértésért a sértetteknek.
- c) A büntetett nevelése, erkölcsösítő hatás az elítélltre.

A büntetés különös célja:

- a) A halálbüntetésnél az ártalmatlanná tétel.
- b) A szabadságvesztés alkalmazásánál cél a helyes viselkedésre intés, figyelmeztetés, továbbá a jellemformálás, a jellem átalakítása, fejlesztése, illetve testi, értelmi és erkölcsi edzés.
- c) A pénzbüntetésnél és a közjogi jogosultságok időleges elvonásánál a helyesebb viselkedésre figyelmeztetés.

Az elítéltek különböző osztályai szerint a következő különös célokat határozza meg:

- a) A romlatlan erkölcsű elítéltekre nézve az intés, a helyesebb viselkedésre figyelmeztetés.
- b) A hibás jellemű, erkölcsi romlás útján lévőkre nézve az akarat jó irányba való nevelése, a jellem átalakítása, az ún. erkölcsi javítás.

c) A megrogzított hivatásos büntetésekre nézve a testi, értelmi, erkölcsi edzés. Az ilyen büntetésekkal szemben a büntetésen felül, esetleg azt helyettesítőleg alkalmazott biztosító intézkedés közvetlen célja az ártalmatlanná tétel, az újabb bűnelkövetésben való lehető megakadályozás, másodlagosan azonban itt is a nevelés (a munkára, szorgalomra edzés).

d) A fiatalok bűnelkövetőkkel szemben a büntetést képviselő, vagy helyettesítő intézkedések célja mindig a javító, helyesen alakító nevelés. A fiatalok számára alkalmazott szabadságvesztés büntetés-végrehajtási célja is mindig a nevelés, a jellem helyes irányú alakítása.²⁴

A legfontosabb tanulság szerinte, hogy a büntetésben óvakodnunk kell a jelszavak kultuszától, azok túlhajtásától. Az egyetlen jelző rendszerint egyoldalúságra, ferde eredményre vezet.

Finkey vallja, hogy a cél és a tartalom megkülönböztetése nem azt jelenti, azok egymástól különálló fogalmak lennének. *„A cél nem egyéb, mint a tartalom folyamánya, annak mintegy gyakorlati érvényesülése. A tartalom a fogalom magva, a cél pedig a szétszedett tartalom. A kettő összefoglalva adja a dolog lényegét.”*²⁵

Finkey munkáiban foglalkozik a nevelhetőség „nevelhetetlenség” kérdésével is. E kérdésben az indeterminizmus álláspontját vallja. Abból indul ki, hogy az ember jelleme és egyénisége nem adott a születésnél, ezért a jellem változtathatatlanságának elméletét visszautasítja. Nem fogadja el Kant, Spencer, Lombroso, Garofalo vagy Liszt kijelentéseit. Az igazságos középutat „járva” szerinte a jellem alakítható, formálható, és ez globálisan értendő, mint az elítéltekre általánosan alkalmazható elv. Ez alól is vannak kivételek, de ez ne tántorítson el bennünket a helyes elvi alapokról – írja. *„Sohasem szabad még a bűnözésben nevelkedett, romlott erkölcsű egyénnel szemben sem feladni a reményt, hogy őket is a rendszeres testi, értelmi és erkölcsi edzés útján jobb emberekké, szorgalmas, munkaszerető, rendes emberekké tudjuk kifaragni.”*²⁶

Finkey különbséget tesz a javítás és a nevelés között. Javításról kizárólag a romlás, züllés útján lévőknel, vagy már az erkölcsileg romlottak esetében beszél. Ide tartoznak a súlyos bűncselekményt elkövetettek és a hosszú szabadságvesztésre ítélték.

A nevelés viszont olyan kategória, amely az összes szabadságvesztési nemekre ítéltre nézve közvetlenül is érvényesülhet, általános végrehajtási célnak tekinthető. A nevelésnek – Finkey szerint – három területe van: a testi, az értelmi és az erkölcsi nevelés. Nagyon fontosnak tartja, hogy az elítélt olvashasson, tanulhasson, kapjon újságot, a börtönben működjön könyvtár. Szorgalmazza a rendszeres, előre meghatározott program szerinti előadásokat. Üdvözlí az Egyesült Államokban létrejött börtönújságot és annak hatására az első magyar „fogházi újságot”, *„amely Bizalom címmel 1929-ben Vácott jött létre. „egy lelkes patronage hölgy, Nagy Emilné Göllner Mária buzgólkodásaként”.*²⁷ Fontosnak tartja a test ápolását is, mint közegészségügyi követelményt, *„amit a raboktól nem szabad sajnálni, sőt pont arra tekintettel, hogy azok nagy része a szabad életben a legelemibb egészségügyi szabályokkal sem törődött, módszeresen rá kell szoktatni őket a testápolási szabályokra. Ez nem fényűzés, hanem a nevelés elemi szabálya”.*²⁸

Gyakran szembeszáll a laikus kritikákkal is, melyek a modern börtönökről elég sűrűn epés kifakadásokat tesznek. Gyakran írják, hogy a megfelelő szigor helyett az elítélteket

kényeztetik. „Az ilyen laikus kritikák rendszerint a tárgyi tájékozatlanságból erednek. A modern nagy börtönökben – melyeknek csak a nagysága, a túl nagy befogadási képessége ellenkezik a börtönügyi tudomány tanításaival – szó sincs az elítéltek dédelgetéséről, kényeztetéséről.”²⁹ Ami a tiszta cellákat, az élelmezést, az ismeretterjesztő előadásokat illeti, csak örülni kell – mondja –, hogy az emberiségnek ezeket az elemi követelményeit megvalósítjuk.

Finkey behatóan foglalkozik az elítélt jogképességével, a rabok jogi helyzetével. Heylesli Freudenthal okfejtését arról, hogy az állam és az elítélt között egy olyan közjogi viszony van, amelyet mindkét oldalról szabályokba kell foglalni. Ezt a gondolatot úgy fogja fel, hogy az a börtönügy emberies felfogásának új formulázása, a rabokkal való bánásmódnak, a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának valóban emberiessé tételére való törekvés. Magát a „fogházi jog” kifejezést sem tartja találónak, mert szerintem nem arról van szó, hogy a börtönre ítéltnek, a raboknak valami új, az eddigieknél több jogot követelünk, csupán arról, hogy a szabadságvesztés-büntetés tartalmát és célját helyesebben fogjuk fel és minél tökéletesebben és gyakorlatiasabban valósítsuk meg. A „fogsági jog” nem azt jelenti azonban, mintha a rabok egyenjogú felek gyanánt állnak szemben az igazgatósággal vagy a börtönszemélyzettel.³⁰ Azt azonban nem vitatja, hogy az elítélt nem teljesen jognélküli. Különösen joga van az elítéltnak élete és testi épsége fenntartásához, az ehhez szükséges ellátáshoz. Az elítélt alá van vetve a „börtön szabályoknak”, tehát köteles elszendvedni a büntetéssel járó hátrányokat (intézeti ruha, napirend betartás), de ezek mellett a szigorú napi kötelezettségek mellett megvannak a maga jogai is, melyeket a rendtartások részükre biztosítanak. Finkey az egyik legfontosabb jognak a szabad levegőn tartózkodást tekinti, ami napi egy óra.

Finkey sokoldalú tevékenysége kiterjedt szinte minden, a büntetés-végrehajtással összefüggő kérdésre. Külön tanulmányt érdemelnének a fiatalokkal kapcsolatos munkái és a patronázi ügyet, az utógondozást, annak szabályozását szorgalmazó tevékenysége. Lelkes és nemes küzdelmet vívott mindezekért munkáival.

Finkeyt tanulmányozva sokszor olyan érzésünk van, hogy mai reformjaink nem is igazán új kiadások, hanem régi kívánalmak új köntösben. Azt is mondhatnánk, Finkey óta nem sok új van a börtönügyben, csak a megvalósítás késik. Ezért is érdemes újra és újra felfedezni minden generációnak.

Ma, amikor a büntetés-végrehajtás újragondolása folyik (nem elsősorban a politikai rendszerváltás okán), amikor sorra vesszük az aktuális és sürgető tennivalókat, megvizsgáljuk azt is, hogy elődeink, a haladó gondolkodók hogyan vélekedtek e kérdésekről, mit kell még ma is megtartanunk, úgy vélem Finkey előkelő helyet kap e sorban.

Jegyzetek

- 1. Idézi Kődöböcz József – Finkey:** Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból (1944) című művéből. Kődöböcz József: Finkey Ferenc élete és munkássága, Miskolc–Sárospatak 1995., 24. o.
- 2. Szemelvények Finkey kisebb szakdolgozataiból,** Budapest, 1940., 6. o.
- 3. A börtönügy jelen állapota és reformkérdései,** Budapest, 1904., Az észak-amerikai reformatoryk tanulságai, Az észak-amerikai büntetőjog mai vezéreszméi és reformintézményei, 1911.
- 4. Finkey:** A börtönügy jelen állapota és reformkérdései 1904., 2. o.
- 5. Finkey:** Büntetéstani problémák, Budapest, 1933., 86. o.
- 6. Finkey Ferenc:** Büntetéstani problémák, 1934., 111. o.
- 7. Balogh–Horváth:** Büntetés-végrehajtási jog, 1. kötet 1983., 31. o.
- 8. Finkey:** A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, 1904., 8. o.
- 9. Finkey:** A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, 1904., 9. o.
- 10. Finkey:** Emlékképek és élmények életem derűs napjaiból, Sárospatak, 1944.
- 11. Magyar Büntetőjog Tankönyve,** 1970.
- 12. Dr. Nagy F.:** A büntetés-végrehajtási jog a nyugat-európai jogrendszerekben, Börtönügyi Szemle, 1990., 3. szám
- 13. A Kongresszusról beszámoló olvashatunk a Magyar Jogász Újság IV. évf. 19. számában,** Budapest, 1905. X. 1.
- 14. Finkey:** A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, Budapest, 1904., 1. o.
- 15. Finkey:** A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, Budapest, 1904., 16. o.
- 16. Hacker Ervin:** A börtönügy, Pécs, 1918., 2–3. o.
- ✱ **Finkeyn kívül – őt megelőzve – Balogh Jenő** tartott börtönügyi speciál kollégiumokat 1888 és 1900 között, valamint Vámbéry Ruzstem.
- 17. Finkey:** A börtönügy jelen állapota és reformkérdései, Budapest, 1904., 23. o.
- 18. Finkey:** A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt, székfoglaló értekezés, MTA, Budapest, 1930., 13. o.
- 19. Finkey:** Alkossunk törvényt az igazságügyi patronázs egyletekről..., Fiatalokorúak Budapesti Felügyelő Hatóságának kiadványai, Budapest, 1943., 6. köt. 19. o.
- 20. Finkey:** Büntetéstani Problémák, Budapest, 1933., 10. o.
- ✱ **Finkey büntetési elméletét elemzi részletesen Horváth Tibor** A büntetési elméletek fejlődésének vázlatára című munkájában, Bp., Akadémiai Kiadó, 1981., 219–226. o.
- 21. Finkey:** Büntetés és nevelés, Bp., 1922., MTA, 32. o.
- 22. Finkey:** Büntetéstani Problémák, Bp., 1933., 13. o.
- 23. Finkey:** Büntetés és nevelés, Bp., 1922., MTA, 52. o.
- 24. Finkey:** Büntetés és nevelés, Bp., 1922., MTA, 94. o.
- 25. Finkey:** Büntetés és nevelés, Bp., 1922., MTA, 33. o.
- 26. Finkey:** Büntetéstani Problémák, Bp., 1933., 23. o.
- 27. Finkey:** Büntetéstani Problémák, Bp., 1933., 143. o.
- 28. Finkey:** Büntetéstani Problémák, Bp., 1933., 140. o.
- 29. Finkey:** A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt, székfoglaló értekezés, MTA, Bp., 1930., 11. o.
- 30. Finkey:** Büntetéstani Problémák, Bp., 1933., 163. o.

Büntetés és börtön

Továbbgondolásra és szenvedélyes vitákra készítő dolgozat

Amikor az olvasó kézbe veszi Kövér Ágnes testes értekezését, amely A büntetésről és a börtönről címet kapta, aligha sejtí, hogy az általánosságba hajló, sokak által „megénekelt” cím mögött a szerző egy újszerű, a hagyományostól merészen elütő hangú gondolat kísérletet rejt.

A bünt és büntetését – írja – csak a törvénykönyvek lapjain hordja, tapasztja egymás mellé a jogalkotói akarat, egyébként a valóságban a büntetés éli a maga világát az emberi érdekek, viszonyulások és intézmények mindennapi szövevényes életében és követi saját törvényszerűségeit az általánosan ható kulturális minták erőterének kiszolgáltatottan. A büntetés, a büntető intézményeink tehát nem a bünt, a bűnözést tükrözik, hanem azt, amit az emberről, a hatalomról, intézményeinkről tudunk vagy tudni vélünk.

Ebből a nézőpontból fordul a szerző az értekezés központi tárgya, a börtön felé. Feltételezi, hogy a börtön működése során a hangzatosan deklarált elvek és jogi előírások által kijelölt medret saját elkülönült érdekeltsege, túlélési stratégiája, személyi, tárgyi, technikai determináltsága okán kénytelen elhagyni és a maga vágta mederben haladni. Ez az öntörvényű folyamat – fejtegeti a szerző – már a 19. századtól stigmatizálja a börtönfejlődést. Ekkortól a börtönrendszer centralizált, országos struktúrájának, a parancsuralmi bürokratikus

gépezetnek kialakulása, rideg, érzelemmentes ügycentrikussága a maga képére konstruálja az adaptív börtönlakót, akinek semmi köze sincs már a börtönön kívüli állampolgárhoz, mint ahogy a külső világnak sincs a zárt intézet belső világához.

A börtöntársadalom extrém másságára, az igazságkonceptióknak, büntetési céloknak hátat fordító, a szándékolttól idegen totális börtönintézményekről a 20. századi tudományos (szociológiai, szociálpszichológiai) felismerések rántják le a leplet, bemutatva azt a falansztert, amelyben a szigorúan szervezett élet, a mechanikusan strukturált idő, tevékenység, kommunikáció jég hideg racionalitással gyűri maga alá alattvalóit.

A hetvenes évek közepétől – folytatja a szerző – a nyugati demokráciákban átalakuló büntetésfilozófia és büntetőpolitika erőteljes és következetes törekvései elvezetnek a szabadságvesztés-büntetés végső megoldásként való alkalmazásáig, a megmaradt börtönök belső világának átforgalmazásáig. A szerző nem rejti véka alá azt a véleményét, hogy a börtönbüntetés redukciójához és a végrehajtás alternatív, közösségi formáinak bevezetéséhez a társadalom mélyrétegeiben is végbe kell mennie egy átható demokratizálódási és humanizálódási folyamatnak, amely kiveti magából a bárhol alkalmazandó autoriter hatalomgyakorlási módokat és totális intézményeket.

A szerző az értekezés expozícióját a hazai börtönállapotok igényes, empirikus kutatásaival feltárt könyörtelen igazságtartalmának és a deklarált elvek és a jogi szabályozás szembesítésével kívánja elérni. Nem bizonyít kevesebbet, mint azt, hogy hazai börtöneink tradicionálisan totális intézmények, ahol az elítéltek létfeltételei, egymásnak való kiszolgáltatottságuk, a még meglévő bürokratikus uralmi viszonyok stb. nem teszik lehetővé a korszerű, az elítélteket „ügyfélként”, a lehetséges szolgáltatások alanyaiként kezelő európai modell megközelítését. A kiutat a szerző nagyívű megoldással a Nyugat-Európában már kialakított kapun keresztül jelöli ki. Azt a kétféle stratégiát ajánlja, amely egyfelől az enyhébb súlyú cselekményekkel szemben az elterelés és az alternatívanyújtás különféle módozatait ülteti át a gyakorlatba, míg másfelől a súlyos, személy elleni cselekményekkel szemben változatlanul a szabadságvesztést alkalmazná, de már nem a totális intézményi formában.

Nehezen vitatható, hogy a szerző legjobb szándéka szerint ajánlja a fejlődés módozatai közül talán a leginkább követendő irányt, bár maga is érzékeli, „hogy e változások társadalmi-kulturális háttere még nem teljesen kiérlelt és megalapozott hazánkban”.

Mint minden magas hőfokon, nagy szellemi befektetéssel és újító szándékkal megírt műtől, így Kövér Ágnes értekezésétől is hagyja magát az olvasó elragadtatni. A munka nyelvi stílusa, szerkezeti felépítése, a börtönbeli kutatás elítélt-közelsége, az ezzel egyidejű otthonosság a nemzetközi

tendenciák horizontján, a szerző műveltségére és kiütköző tehetségére utal. A jó értekezés titka, hogy továbbgondolásra és alkalmasint szenvedélyes vitára is készítet. Óhatatlanul indukálja azt a kérdést, vajon miként formálják ellentmondásoktól terhes, botladozó polgári fejlődésünk társadalmi-gazdasági viszonyai a büntetést és a börtönt a közeli és a távolabbi jövőben. Vajon a növekvő és elordasodó bűnözés nyomására miként alakul a büntetőpolitika iránya hazánkban? Vajon a szakmai elit kitarító és kijózanító érvei miként hatnak igazságszolgáltatásunk „börtöncentrikus” szemléletére? Mindezek (és sok más egyéb tényező) függvényeként tehető fel a további kérdés: megkerülhető-e a börtönépítés és modernizáció és ha nem, akkor tovább sújtja-e a büntetés-végrehajtást az előítéletes maradékelvű finanszírozás. Vajon a börtönügy elvi és gyakorlati diszkrepanciájában mekkora szerepe van a szakma hagyományosan kedvezőtlen társadalmi, anyagi és erkölcsi megbecsültségének? Vajon láthatók-e „kint” a „benti” szakembereknek a szűkülő „játéktérben” művészetté fejlesztett válságkezelő technikái, amelyek a működés folyamatos fenntartása mellett még a börtönviszonyok fokozatos humanizálását is vállalják? Számos, nehezen megválaszolható kérdés, amelyek mind befolyásolhatják fejlődésünknek azt az irányát, melyet Kövér Ágnes értekezésében sikerrel vázolt. A mű remélhetőleg hamarosan kiadásra kerül, ajánlható a szakmai és a szélesebb közvélemény számára egyaránt.

Lőrincz József

Történelmi szerencse

Kabódi Csaba „Emberi jogok a börtönben” c. kandidátusi értekezéséről

A születését és virágkorát közel azonos időben – a múlt század utolsó évtizedeiben – élő „honi börtönügy-tudományunk” majd százesztendő „nyugvást” követően századunk hatvanas éveinek végén adott magáról gyenge, de határozottan tapintható életjelet. Közel évszázados tetszhalálából a „törvényesítéséhez” szükséges munka megindulása élesztette újra. Az újraélesztés ténye és folyamata mindenekelőtt *Földvári József, Horváth Tibor*, valamint *Szabó András* nevével fémjelezhető. A szabadságvesztés-végrehajtás hatékonyságának vizsgálata kapcsán – az értekezés megállapításaival összhangban – *Vigh József* tevékenysége emelhető ki. Ugyanakkor itt szükséges szólnom *Nagy Ferencnek* a '80-as évek második felében kifejtett munkásságáról, amely a szabadságvesztés-büntetés emberi jogi szempontú vizsgálatának jegyében zajlott. A '80-as évek végéig terjedő időszak jelentős képviselője *Gönczöl Katalin*, aki a modern pönológiai gondolkodás egyik első hazai prezentánsa. Nem teljes a felsorolás – s nem is lehet ez a recenzius célja –, hiszen e keretek között mindössze az újjászülető börtönügy-tudomány legmarkánsabb képviselőinek említésére nyílhat mód. Mindent egybevetve azonban – erényét és jelentőségét senkitől el nem vitatva – azt kell állítanom: a '90-es évekig tartó periódus pönológiai termése szórványosnak tekinthető.

Szórványosnak kell neveznem, ha viszonyítok, ha az 1990-től 1995-ig terjedő időszakban megjelenő, hasonló tárgyú munkák mennyiségére gondolok. Talán alátámasztja állításomat, ha a pönológiához kapcsolódó kandidátusi értekezések számának örvendetes gyarapodására utalok és talán nem hangzik eretnekségnek, ha az 1990-es éveket a magyar börtönügy-tudomány szellemi reneszánszának koraként jelölöm meg. E periódus gyümölcse Kabódi Csaba kandidátusi értekezése is.

A dolgozat a büntetés-végrehajtás egy speciális – tudományos szempontból eddig eléggé fehér foltként jellemezhető – szeptét fókuszálja, nevezetesen az emberi jogokat a börtönben. A disszertáció első részéből – terjedelmi korlátok miatt – mindössze egy érdekes gondolatot emelnék ki. E szerint a börtönügy „felségvizein” a változások irányainak meghatározásában *a tudomány nem játszik elsőleges szerepet*, ugyanis e feladat megvalósítását – legalább fele részben – maguknak követelik a nemzetközi emberi jogi szervezetek is, amelyek egyezményeiken és ajánlásaiakon keresztül részesei a nemzeti kriminális és börtönpolitikának. A szerző az emberi jogi szervezetek munkája fontosságának kiemelése mellett józan realitásérzékkel, helyzetfelismeréssel, az említett szervezetek munká-

ját tekintetbe véve önmérsékletre szólít fel, s óva int az „egyetemes börtönügyi csoda” várásától. Annál is inkább így van ez, hiszen az említett jogvédelmi szerveknek nem feladatuk a „börtönjogalkotás” és az elítélti jogok katalogizálása. Ide kívánczó megjegyzés, hogy a strasbourgi bíróság elvi alapállása: *a büntetés-végrehajtás területén a legszélesebb a megengedett állami önállóság... Az utóbbi két gondolati egység támasztja alá a szerző azon állítását, amely szerint: „a bebörtönzöttek fölé csak az emberi jogi védőernyő eléggé lukas része jut...”*

Úgy gondolom – a fentiekre is tekintettel –, nem adok vitára okot azon kijelentéssel, amely a témaválasztás aktualitását és tudományos jelentőségét húzza alá, hiszen az emberi jogok különösen fontos részét képezik a magyar jogtudománynak, s ily módon a pönológiának is. Annál is inkább így van az, hiszen míg a nyugat-európai jogfejlődésből szervesen nőtt ki az elítéltek emberi jogainak védelme, addig hazánkban nemigen lehet szó illetén megalapozott tendenciáról. Sokkal inkább szólhatunk egy robbanásszerű folyamatról mint szerves fejlődésről, amelyet a rendszerváltás aktivizált – persze, ez semmiképp sem nélkülözhetett valamiféle előkészítést...

Csaknem száz éve elfogadott pönológiai tétel, hogy az elítélt nem jogtárgy, tehát *nem tárgya, hanem alanya* a büntetés-végrehajtásnak. Ily módon, egy jogviszony alanyaként, bizonyos jogosultságok illetik meg. Százéves ez az elv, azonban csupán a II. világháborút követő – a szerzőt idézve – „nagy emberjogi reneszánsz” vagy „második, univerzális felvilágosodás” az, amely valóságos szemléletváltást és ennek következményeként szemmel látható és kézzelfogható eredményeket hozott. A pönológia mint bűnügyi tudomány érdekes sajátossága, hogy a már említett „paradigmaváltás” nem a szakaszosan újjászülető, de egymáshoz viszonyítva domináló tett és tettes büntetőjogi iskola egymást váltogató „uralmának” következménye. Sokkal inkább az emberi jogok filozófiája, s főként az ennek érvényesülését célzó nemzetközi kontroll működése az, amely a szemléletváltást és az ennek okzataként jelentkező gyakorlati eredményeket is megalapozta. A strasbourgi emberi jogvédelmi szervek ugyanis annak deklarálásával, hogy a szabadságvesztés-büntetését töltő elítélt nem teljesen jogfosztott, tehát bizonyos – a személyi és mozgásszabadságától eltérő – emberi jogoknak igenis alanya, egy régi tételt fogalmaznak újra. Eszerint az elítélt számára a szabadságvesztés önmagában is elegendő büntetés, s tartama alatt további hátrány okozása szükségtelen, sőt tilos – egyedüli korlát a belső rend és fegyelem fenntartása lehet.

Ugyancsak a paradigmaváltás okaként jelölhető meg az a tény, hogy a büntetés-végrehajtás abban a pillanatban megszűnt a kítaszítottak gyűjtőhelye lenni, amint a civilizált államok kriminálpolitikusai a humanizáció és a reszocializáció jelszavait írták zászlajukra. Zárójelben jegyzem meg: valószínűsíthető, hogy a '70-es évek európai börtönlázadásai is közrehatottak a fogvatartottak valóságos és jogi helyzetének jobbításában.

Az emberi jogok és a börtönügy fenti módon vázolt kapcsolata az, amely impulzusokat és – ezzel együtt – témát adott a szerzőnek. A másik, nem kevésbé jelentős – s az előzőekhez nyilvánvalóan kapcsolódó – „problémacsomag”, amely ugyancsak az értekezés tárgyát képezi, az emberi jogok érvényesülésének egy gyakorlatibb aspektusát ragadja meg. A dolgozat eme része a fogvatartottak nemzetközi jogvédelmét átfogón bemutató, valamint a strasbourgi törvénykezést elemző „epizód”.

Az értékelés készítője e gondolati egység keretei között világít rá a strasbourgi eset-jog megismerésének szükségességére. Ezt a kívánalmat támasztja alá az a tény, hogy az Emberi Jogok Bizottságnak a fogvatartotti jogok kapcsán született határozatait figyelembe véve egy-egy állam elmarasztalásának hátterében nem is annyira az Emberi Jogok Európai Egyezményével ellentétes belső szabályozás áll, mint inkább az a tény, hogy a jogalkalmazó figyelmen kívül hagyja a strasbourgi ítéletekben kifejeződő jogelveket.

Az értekezés fejezetei között helyet kap egy, a szabadságvesztés végrehajtása feletti ellenőrzést gyakorló *bírói funkciót elemző* rész, amely a büntetés-végrehajtási bíraskodás komparatív és hazai „életútját” mutatja be. A szerző kiemeli az 1993-ban született – a már hivatkozott paradigmaváltást hazánkban megtestesítő – 1993. évi XXXII. tv. szerepét. A hazai büntetés-végrehajtást alapjaiban megmozgató módosítás nemzetközi szinten is példa nélküli módon szélesítette ki a büntetés-végrehajtási bíró döntési jogkörét. Ezzel együtt azonban ugyancsak a törvényi módosításnak betudhatóan a bv. bíró eljárása formalizáltabb lett, ily módon jobban közelít egy kontradiktórius perhez. Összességében megállapítható: a módosítás rendelkezései jobbítják a fogvatartottak jogvédelmének mechanizmusát, azonban ezzel együtt sem oldanak fel minden, az intézményt kísérő, kísérő elméleti és gyakorlati kételyt. A bv. bírói tevékenység szabályai – miként azt a szerző megállapítja – kiforratlanok, s emellett a bv. bíró eljárásbeli helyzete, sőt bírói ítélező jellege is kétséges. További, alkotmányossági aggályként említhető, hogy a bv. bírói funkció rést üt a hatalmi ágak szétválasztásán nyugvó jogállami konstrukción.

A disszertáció szerzője számára megadatott az a történelmi szerencse (vagy szerencsétlenség?), hogy megélhette a „*felgyorsult változások reményét*”, s az eufória megszűntével e reményeket szembesíthette, szembesítheti a valósággal. Mindazonáltal hazai börtönügyünk területén nem tagadható egy alapvető szemléletváltás, amely a *normalizálás, a nyitottság és a felelősség* fogalmakkal fedhető le leginkább, és amely egy „európai-konform” büntetés-végrehajtási kódexet és börtönreformot, valamint nem utolsó sorban egy ilyen kiváló értekezést eredményezett.

A kezemben tartott dolgozat az első hazai kísérlet az emberi jogok és a börtönügy átfogó, elméleti kapcsolatainak feltárására. Olyan munka ez, amely magába foglalja a büntetés-végrehajtási bíraskodás nemzetközi és hazai részletező feldolgozása mellett hazai börtönrendszerünk jellemzését is. A disszertáció olyan elvi-elméleti alapokon nyugvó konzekvenciákat és javaslatokat rejt, amelyeket a büntetés-végrehajtási jog egy esetleges jövőbeni újrakodifikálásakor tanácsos lehet figyelembe venni.

Székely István

Hézagpótló mű

Kandidátusi értekezés • Gyermekvédelem és reszocializáció • Új szempontok

A veszélyeztetett, lejtőre került gyermekek és fiatalok megmentésére tett kísérletek eredményessége és a bűnözés dinamikája, jövőbeli alakulása között szoros összefüggés van. Nem közömbös tehát, hogy a hazai gyermek- és ifjúságvédelem ellentmondásos, sokszor tévutakra tévedt, az ideológiai béklyóktól is akadályozott alakulása meglegeli-e azt a fejlődési pályát, amely a mai társadalmi átalakulás feltételei és gazdasági problémái között sikeres tevékenységet eredményezhet. Ezért jelentős minden kutatás, elemzés, mely tudományos igényvel és megalapozottsággal a hazai gyermekvédelem, kiemelten a zárt jellegű intézeti nevelés-gondozás vizsgálatát választja témájául.

Többek között ezért éreztem jelentősnek és aktuálisnak *Volentics Anna Gyermekvédelem és reszocializáció* című kandidátusi értekezését, amelynek nyilvános vitájára szeptember 4-én került sor a Magyar Kultúra Alapítvány székházában. A Bárczy Gusztáv Gyógypedagógia Főiskola pszichopedagógia tanszékének vezetője hat éve tartó kutatásainak eredményét foglalta össze doktori disszertációjában. Bemutatja a gyermekvédelem hazai fejlődéstörténeti szakaszait az európai fejlődés tükrében, majd kutatásainak tapasztalatai alapján a gyermekvédelem átfogó reformjának koncepciójába ágyazva fogalmazza meg a zártintézeti reszocializáció tartalmi javítását célzó javaslatait. Volentics Anna dolgozatát 52 oldalnyi eredménytáblázat-

ból, tesztekkel, kérdőívekből, problémaprofil és komplex fejlesztő ívek bemutatásával álló mellékcsomag zárja.

A kandidátusi értekezés téziseiben megfogalmazott kutatási célok a büntetés-végrehajtási szakemberek gondolkodásához is közel álló tartalmakat tárnak fel. Az európai trendekhez való felzárkózás feltétele ugyanis a komplex, rendszerszemléletű vizsgálódás, az interdiszciplinalitás újszerű, problémaorientált alkalmazása. A gyermekvédelem viszonylag önálló alrendszerének elemzése, s a gyermekvédelem utolsó állomásának, a zárt jellegű intézeti reszocializációs gondozásnak a humanizálása érdekében végzett kutatásokból nyert ismeretek irányadóak lehetnek a hasonló profilú kutatási programjának ki-

dolgozásához, eredményei adalékul szolgálhatnak a bv.-rezsimek működésének, hatásfokának javításához.

A történeti elemzések is hordoznak analógiát. Az 1901-től meglévő állami problémakezelő gyermekvédelem történéseinek, intézményhálózatának és szakmafilozófiájának többszemponútú elemzése révén feltárul, hogy mekkora a távolság hazánk és a nyugat-európai országok gyermekvédelme között, s az elmaradások milyen társadalmi-gazdasági okokra vezethetők vissza.

A reszocializációs gondozás struktúrájának vizsgálatával, a hazai elmélet és gyakorlat fehér foltjainak és torzulásainak megismerésével egy korszerűbb, az alternatív büntetési formákra, s a büntetés alternatíváira is lehetőséget adó reszocializációs szisztéma körvonalazódik.

A kutatási célok kijelölése, a vizsgálati program és eredményei, a feldolgozás magas színvonalra olyan tanulmányt eredményezett, mely lehetővé teszi a hazai gyermekvédelem rendszerszemléletű megközelítését: új eszmetörténeti periodizációt alkalmaz, s új definíciókat vezet be.

A szerző gyermekvédelemmel kapcsolatos kutatásainak kezdetén világossá vált, hogy a különböző gyermekvédelmi definíciók nem illeszkednek megfelelően az ENSZ-dekrétumok szellemiségéhez, s nem kielégítő bázisai egy rendszerszemléletű megközelítésnek. Így a gyermekvédelem hatáskörének átgondolásával új meghatározás született: *„... gyermekvédelmen egy adott ország azon komplex tevékenység-rendszerét értjük, melyet a gyermeki szükségletek és jogok minél maradéktalanabb érvényesíthetősége érdekében alakítanak ki – problémamegelőző, problémakezelő céllal.”*

Tekintettel arra, hogy a problémakezelés terminológiájában is jelentős ellentmondások találhatók, a gyermekvédelem-definíció logikájának megfelelően a problémakezelő gyermekvédelem meghatározása a következő: *„... a rászoruló gyermek-népesség-csoportok speciális szükségleteire való optimális reagálás.”*

Ennek értelmében, s az ENSZ-dokumentumok további elemzésével a szerző felvázolja disszertációjában a főcsoportokat (fogyatékosok, nehezen nevelhetők, inadaptáltak, betegek, hátrányos helyzetűek, veszélyeztetettek), s a jellemző speciális szükségleteket (nevelési-oktatási, mentálhigiénés, szociális, egészségügyi). Ezt kiegészítik a területi és bentlakásos gondozás szempontjai. Az így vázolt helyzetkép összetétele az európai kultúra háromszakasos modelljével, érzékelteti, hogy hazai gyermekvédelmünket és szakmafilozófiánkat több téren az ontológiai szakaszban való megrekedés jellemzi. Megkésett hatása következtében a gyermekvédelmi intézetek funkcionális felzárkóztatása jelentős késésben van. A területi gondozó hálózatok – létrehozásuk „ad hoc” jellege, a létrejött párhuzamosságok, a gyenge vagy hiányzó kapcsolódási pontok miatt – alacsony hatásfokkal működnek.

A gyermekvédelem és a büntetés-végrehajtás köztes intézményeinek, a zárt jellegű intézeteknek a vizsgálata szükségessé teszi a büntetés-végrehajtás intézményrendszerében zajló reszocializációs folyamat főbb jellemzőinek megismerését is. A disszertációban ily módon helyet kap a szabadságvesztés-büntetés, különösen a fiatalok büntetés-végrehajtása legújabbkori fejlődésvonalának felvázolása. (A kulturális meghatározottság és a terápiás elméletek analógiájaként is felfogható

treatment-vonulat. A megtorló, tetтарыыos joggyakorlatot, s a totális intézetet mint belső környezetet, a tettes-felelősségi büntetési rendszer, s a személyiség átfomálásának filozófiája váltotta fel, majd a fejlődésben ezt követő funkcionális szakaszban a hangsúly ismét a tetтарыыos büntetőjogra, valamint a társadalmi környezet részéként kezelt bűnelkövetőre helyeződött.

A neoklasszicista joggyakorlat a fiatalokú bűnelkövetők reszocializációs gondozását két irányban változtatta: ez egyrészt az alternatív – a szabadságvesztést kiváltó, helyettesítő – büntetési formák, másrészt a sérülésspecifikus funkcionális családmódellek kialakulásához vezetett. A hazai folyamatot a fejlődési ívvel összevetve az elmaradást Volentics Anna az alábbi okokban fedezi fel: a gazdasági, szemléleti okokra visszavezethető „megtorlás”-szemlélet továbbélése, a treatment megkésztett hatása, az ideológia béklyói miatt a professzionalizáció megakadása, az alternatív büntetési formák feltételeinek hiánya. Mindezek következtében lassúnak minősíthető az a folyamat, mely a fiatalokúak intézetét a felnőttek büntetés-végrehajtási intézeteitől eltávolítja, s nehezen bontakozik ki az a szemléletváltás, amely az antiszociális fejlődésirányt mint visszafordítható személyiségzavart, s nem mint elsődleges büntetendő „tettet” tudná kezelni.

A büntetés-végrehajtás határterületén is kutató szerző kriminálpedagógiai szempontú elemzése jól érzékelteti, hogy az antiszociális fejlődésirányú és a bűnelkövető fiatalok intézeti nevelésében elengedhetetlen a szakmai filozófiaváltás, az eszköz- és módszertár korszerűsítése. Ennek érdekében a korábbi reszocializációs definíciók túlzásait és hiányosságait vizsgálva figyelemre méltóan értelmezi újra a fiatalokúak

speciális bánásmódjának főbb elemeit, s egy redukált, sérülésspecifikus célkitűzést vázol fel: *„... a fiatalokúak reszocializációja olyan komplex és speciális nevelési (fejlesztési) folyamat, melynek célja az antiszociális fejlődésirányú és/vagy bűnelkövető fiatalok speciális szükségleteinek (szociális, nevelési-oktatási, mentálhigiénés, egészségügyi) teljes körű és/vagy célszerű kielégítése által szocializáltsági szintjük javítása, s ezen keresztül társadalmi integrációjuk esélyeinek növelése.”*

A disszertáció részletesen ismerteti az egyes szakmák, szakterületek (kriminológia, pszichológia, pedagógia, gyógypedagógia, szociológia) vélekedését a reszocializációs koncepció érvényesíthetőségéről. Eszerint az ok-okozati összefüggések sokrétűségét valamennyi szakterület ismeri és elismeri. Az inadaptáció reverzibilis folyamatjellege azonban határozottan csak a gyógypedagógiai megközelítésben található meg. A csak részterületeken végbe ment szemléletváltás nem képvisel akkora erőt, mely lehetővé tenné a bánásmódban való elmozduláshoz szükséges szintézist. Ennek elmaradása a szerző megállapítása szerint e terület pedagógiai szempontú elhanyagolásában keresendő. A disszertációban részletesen ismerteti a szerző az adott népesség körében, öt zárt jellegű intézetben (Szőlő utca, Pozsony utca, Debrecen, Kalocsa, Zalaegerszeg) és a kontrollcsoportokban végzett feltáró-kutatómunkát, annak módszereit és eszközeit. A feltáró munka a fiatalok előéletére (szocializáció, iskolai pályafutás) és jelen státuszára (tanulásképeség, szociális fejlődés mutatói) irányult.

A kutatás sokrétű tapasztalati anyagából talán a legfontosabb általánosítható megállapítás az, hogy a korszerű reszocia-

lizációs program kialakításához szükséges a kategorizáló diagnosztika túllépését lehetővé tevő „problémaprofil” bevezetése, s az ebből építkező komplex fejlesztési metodika kialakítása. A reszocializációs gondozás ily módon történő egyéniesítésének megvalósítása az intézetek átalakítását igényli, hogy alkalmassá váljanak megfelelő környezeti modell kialakítására, gyógyító-segítő, nevelési klíma érvényesítésére, a tárgyi környezet büntető jellegének oldására. Az egyéniesítés elvének érvényesíthetősége azonban a zárt jellegű intézetek korszerűsítésén túl viszonylagos önállóságú alrendszer létrehozását igényli, mely lehetővé teszi a folyamatjelleg (előgondozás, intenzív gondozás, utógondozás) figyelembevételét, érvényesíthetőségét, az átjárhatóságot, az alternatív büntetési formák alkalmazhatóságát, a büntetés alternatíváinak megvalósulását. A jelenlegi problémakezelő gyermekvédelmi intézményhálózat korszerűsítése a disszertációban vázolt szükségletorientált problémakezelő modell irányában napjainkban már elengedhetetlen.

Volentics Anna dolgozatában az intézeti reszocializációs gondozás klasszikus pilléreit több ponton meghaladja. A Pestalozzi munkássága nyomán kialakult, Kármán Elemér által kissé módosított elemek (a munkavégzés, oktatás, szakképzés, erkölcsi nevelés) mindenkire azonosan érvényes rendszerét a hazai intézmények mindmáig őrzik. A folyamatjellegben való gondolkodás, a kezelhetőségi szempontból homogén csoportok kialakítása helyett vagy mellett a reális, egyedi távlatokhoz igazított egyéni programok rendszere, illetve a teljes személyiség figyelembevétele és az

egyéni szabott, de ugyanakkor egységes hatásrendszer új perspektívát nyújt a „morális defektus” mint diagnosztikus kategória és az „erkölcsi megjavítás” mint kiemelt módszer helyett.

A disszertáció azáltal is változtat a klasszikus pillérekben, hogy életkoradekvát és sérülésspecifikus megoldásokat ajánl, s az erkölcsi struktúrák javításával azonos rangra emeli a primér szocializáció zavarából adódó speciális szükségletek fejlesztését. A szerző beállítódását érzékletesen szemlélteti vizsgálatának alanyaival szemben, hogy őket mindvégig és következetesen „antiszociális fejlődésirányúaknak” s nem „antiszociális” személyeknek tekinti, ami fontos az inadaptáció folyamatjellege, a vizsgált személyek életkora és a stigmatizáció veszélyének elkerülése szempontjából.

Volentics Anna témaválasztásának különös aktualitása van. Hézagpótló tudományos művet alkotott, olyan önálló munkát, melynek megállapításai részben egybecsengenek az érintkező tudományok képviselőinek legújabb kutatási eredményeivel, kiegészítik azokat. Tudományosan értékelhető megállapításai, újszerű definíciói, megoldási javaslatai a gyermek- és ifjúságvédelem átfogó reformját érintik. Dolgozatát egyik bírálója „tudományos tett”-ként minősítette.

A kandidátusi Bíráló Bizottság Volentics Annát korábbi munkássága, színvonalas értekezése, a nyilvános vitán való szereplése alapján kandidátusi fokozatra terjesztette elő.

Módos Tamás

Alapismeretek

Kriminológiai tankönyv

A büntetés-végrehajtás szakemberei közül sokan ismerik *Vigh József* és *Földvári József* „zöld könyvét”, a Kriminológiai alapismereteket, amely 1987-ig három kiadást is megért. Vigh Józsefnek, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar kriminológiai tanszéke vezetőjének új, *Kriminológiai alapismeretek* című tankönyve első ízben 1991-ben jelent meg, most, 1995-ben másodszor adták ki a Nemzeti Tankönyvkiadó gondozásában.

A könyv szerzője szerint a kriminológia olyan tudomány, amely a bűnözéssel mint társadalmi jelenséggel és a bűncselekmények elkövetésével mint egyedi jelenségekkel, illetve ezek különböző csoportjaival foglalkozik. A kriminológia vizsgálati tárgyköre a bűnözés, de a bűnözés törvényszerűségeinek felismerése, jobb megismerése érdekében vizsgálja a bűnözéssel kapcsolatos jelenségek összefüggéseinek rendszerét is. A kriminológia a bűnözést alapvetően három megközelítési módban vizsgálja: *alaktani* (morfológiai), *oksági* (etiológiai) és *megelőzési* (preventív) szempontokból. Mint tudomány, szoros kapcsolatban áll a pszichológiával, a szociológiával, a büntetőjoggal és a büntetőeljárás tudományával.

A tudományos kriminológiai kutatások első igazi úttörője *Adolphe Quetelet*, múlt századi belga tudós volt, aki a bűnözésnek mint társadalmi jelenségnek a törvényszerűségeit a társadalom általános törvényszerűségei közé ágyazta be.

A testi rendelkezés és a bűnös emberi magatartás összefüggéseit első ízben *Cesare Lombroso*, szintén a múlt században élt olasz fegyvészorvos tanulmányozta, ő az ún. kriminálantropológiai irányzat megalapítója. A 19. század végének két jelentős irányzata még az ún. *kriminál-szociológia* és az ún. *közvetítő irányzat*. (Ez utóbbi megkísérelte összeegyeztetni a kriminál-biológiai és kriminál-szociológiai nézeteket.)

A 20. századra a társadalom és a tudomány fejlődésével megváltoztak a kriminológiáról alkotott nézetek is, a korábban szembenállók közelebb kerültek egymáshoz. A biológiai és társadalmi tényezők közvé határozottan beékelődött a pszichikus tényezők értékelése. Századunk első felének rendkívül sokszínű kriminológiai nézeteit, iskoláit Vigh József részletesen tárgyalja, most még felsorolásszerű ismertetésére sincs módunk.

A szerző ezt követően a modern kriminológiai nézeteket rendszerezi, azokat az elméleteket, amelyek máig hatóan részt vesznek az aktuális kriminál-politika kialakításában. Vigh professzor a társadalmi beállítottságú elméletek között ismerteti például a társadalmi stigmatizáció elméletét, az ún. radikális kriminológiát, az abolicionista irányzatot, a jóléti bűnözés elméletét és a neoklasszikus kriminál-politikai irányzatot. (Ez utóbbinak legalapvetőbb tétele: „Ha a büntető igazságszolgáltatás nem lehet hatékony eszköze a bűnmegelőzésnek, akkor legalább igazságos legyen a tettarányosság elve alapján.”)

A modern biopszichológiai irányzatok között olvashatunk például a kromoszóma-rendellenességek vizsgálatáról, a kondicionálódási elméletről, az adaptációs vizsgálatokról és a frusztráció elméletéről.

A kriminológia hazai fejlődésével foglalkozó fejezet után a könyv a bűnözés főbb morfológiai jellemzőit ismerteti. A *látens* és *regisztrált* bűnözés fogalmának tisztázását követően *A bűnözés struktúrája* című alfejezet a bűnözés szerkezetét büntetőjogi ismérvek, a cselekmény fajtája, az elkövető személyi és szociális ismérvei, az áldozatokra vonatkozóan és a bűnözés területi megoszlása szerint tárgyalja. Külön kitér arra is, hogyan változott a bűnözés volume-ne évről évre. A fejezet külön érdeme, hogy számos hazai kriminál-statisztikai adatot ismerhetünk meg belőle. (Az utolsó adatok az 1989. évre vonatkoznak.)

A könyv tárgyalja a bűncselekmény és a bűnözés *okási* kérdéseit is. Ez a terület a mai kriminológia gerincét alkotja. A különböző kriminológiai irányzatok a történelem folyamán mindig az oksági koncepciók kifejeződésai voltak, s aszerint kapták elnevezésüket, hogy milyen oksági tényezőkben vélték felfedezni a bűncselekmények okait.

Vigh József a bűnelkövető személyiségét és annak szerepét biológiai és társadalmi (makro- és mikro környezet) tényezők szerint analizálja. A hazai bűncselekmények konkrét okainak elemzésekor a szerző az 1989. évi adatszolgáltatás alapján az ismertté vált elkövetőket oksági szempontból a következő három okcsoport szerint vizsgálja: *az alkohol és kábítószer hatása, az elkövető tudattartalma és emóciói, valamint a*

mikrokörnyezeti problémák alapján.

A könyv utolsó fejezete – *A bűnözés megelőzése* – a kriminológia harmadik nagy területét tekinti át, és számos büntetés-végrehajtási vonatkozást tartalmaz. Általánosnak mondható az a felfogás, hogy a megelőző intézkedéseknek két alapvető csoportját különböztetik meg: az állami és társadalmi eszközöket, továbbá a büntető felelősségre vonás eszközeit. Ez utóbbi eszközök központi magja a szankciórendszer. Napjaink törvényhozását e szempontból a depónalizáció, a büntetések enyhülése jellemzi. *„A büntető felelősségre vonás történelme kétséget kizáróan bizonyítja – írja Vigh József –, hogy a durva, testi-lelki szenvedést okozó, az úgynevezett szigorú büntetések rendszerint dacot, agresszivitást váltanak ki az elkövetőből, és növelik a társadalommal való szembenállást.”*

Vigh József hangsúlyozottan elméleti kérdésekkel foglalkozó tankönyve elsősorban joghallgatók számára készült, de mindazoknak hasznos összefoglalót nyújt, akik a kriminológiai ismeretek rendszerező összefoglalására kíváncsiak. Az érthető, jól összefogott könyv minden fejezetéhez jegyzetapparátus, ezen keresztül gazdag irodalomjegyzék társul. A kötetet tárgymutató zárja, kár, hogy névmutató nem készült.

Visszakanyarodva a könyvismertetés kezdetéhez: azoknak, akik ismerték a „zöld könyvet” és azoknak is, akik nem, érdemes megismerkedniük az új Kriminológiai alapismeretekkel.

Deák Ferenc

Könyvajánló

Buda Béla: Szervedélyeink. Bp. Sub-Rosa Kiadó, 1995. 88 oldal (Az egészséges életért), 267 Ft

A szenvedélybetegségek (alkohol- és drogfüggőség, dohányzás, kényszeres viselkedésformák stb.) állnak az ismeretterjesztő kötet középpontjában, amely rövid terjedelme ellenére óriási ismeretanyagot ölel fel. Tisztázza a tárgykorhoz kapcsolódó alapfogalmakat (a hozzászokást, a szenvedély kialakulásának pszichológiai fogalmait stb.); a függővé válás testi és lelki hajlamosító tényezőit (genetika, szociális minta, lélektani hajlamosság); a hozzászokás kialakulásának folyamatát és a szenvedélyek lélektani hatótényezőit (szorongás és gátlásoldás, élnékítés stb.). Külön fejezet tekint át a különböző szenvedélyformák egyedi sajátosságait meghatározó kulturális hátteret és az egészségügyi, társadalmi következményeket. Kiemelkedő értéke a kötetnek, hogy a „kórrajz” mellett a gyógyulás, a segítés, a terápia lehetőségét is felmutatja, és hogy a megelőzési lehetőségek számbavételekor hangsúlyosan foglalkozik a fiatal korosztállyal. A téma legfontosabb fogalmainak magyarázatát nyújtó kislexikon és a szenvedélybetegségeket gyógyító és segítő intézmények országos címjegyzéke zárja a kötetet.

Finkey Ferenc (1870–1949) Emlékkönyv. Szerkesztette: Szathmáry Béla. Sárospatak, Jogászok a Kultúráért Alapítvány, 1995. 210 oldal

A könyv az 1995. október 13-án, Sárospatakon megtartott Finkey-émléklés anyagát tartalmazza.

A szerzők – neves elméleti és gyakorlati szakemberek – a 20. század végének magyar büntetőjogi tudományát reprezentálva mutatják be mindazon területeit a jognak, amelyekben Finkey Ferenc maradandót alkotott.

Horváth Tibor tanulmánya átfogó ismertetést ad Finkey munkásságáról. *Nagy Ferenc* Finkey egykori szegedi munkásságáról írt a kötetbe. *Földvári József* Finkey bűnhalmazattanát, *Király Tibor* pedig Finkeynek a büntetőeljárás jogról alkotott nézeteit választotta dolgozata témájául. *Tari Ferenc* tanulmánya Finkey büntönügyi munkásságát elemzi. *Györgyi Kálmán* Finkey koronaügyi működéssel, *Kopp László* Finkeynek Sárospatakon kifejtett tevékenységével foglalkozik. A kötetet Finkey Ferenc műveinek jegyzéke (összeállította: *Ködöböcz József*), valamint képek és dokumentumok zárják.

Keményné Pálffy Katalin: Bevezetés a pszichológiába. 4. kiadás, Bp. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. 152 oldal. 692 Ft

A főiskolai tankönyv pedagógusképző intézmények számára készült, de jól használható más, pszichológiát oktató főiskolákon, így a Rendőrtiszti Főiskolán is.

A könyv újdonsága, hogy szakít a korábbi, immár hagyományosnak mondható tudománytani rendszerrel, felépítéssel (az általános, fejlődés- és pedagógiai pszichológia egymásutánjával), s az ennek megfelelő „hagyományos” témakezeléssel. A kötet (mint a címe is mutatja) csupán bevezetés a pszichológiai tanulmányokba, nem foglalja magában mindazt, ami a pedagóg-

gusképzés során a pszichológiából szükséges. A szerző arra törekedett, hogy korszerű, a pedagógiai gyakorlathoz minél közvetlenebbül kapcsolódó témaköröket dolgozzon fel, amelyek ugyanakkor alapozó jellegűek, s alkalmasak arra, hogy felkeltsek az érdeklődést, fokozzák a hallgatók ön- és társismereti igényét. Ezért kerültek egymás mellé a szociálpszichológia, a személyiség-pszichológia, az általános és neveléslélektan különböző témakörei (Mit nyújthat a pszichológia az érdeklődőknek?; A személyiség; Egyén és csoport; Státusz és szerep; A csoport; A tanulás; A motiváció).

Marczell István: Korunk réme, az AIDS. Bp. SubRosa Kiadó, 1995. 96 oldal (Az egészséges életért) 267 Ft

Az egészségügyi ismeretterjesztő sorozat köte az alig hűszesztendő múlt visszatekintő, ám jelenleg gyógyíthatatlan és szinte megállíthatatlan betegséggel, az AIDS-szel és annak valamennyi – a laikusokat érintő – vonatkozásával foglalkozik. A szerző, természetesen, nem riogatni akarja az olvasókat – noha megrendítő esetleírásokat, drámai kórtörténeteket is beleszó munkájába –, hanem figyelmeztetni. A könyv előbb röviden áttekinti mindazokat az elméleti tudnivalókat, amelyek a fertőző betegség földrajzi, infektológiai és pszichológiai jellemzőihez tartoznak, majd – nagyobb hányadában – gyakorlati tanácsok sokaságával szolgál: hogyan lehet védekezni a fertőzés ellen az intim együttlétek alkalmával, hogyan védhető ki az AIDS mint foglalkozási ártalom, miként fogadja – taszítja ki – a társadalom a fertőzött személyt, hogyan lehet ellene tenni a hadseregen és a szociálisan hátrányos helyzetű rétegek között, és végül: milyenek a kilátások

a jövőre nézve. A könyv az AIDS-segély gyakorlati tudnivalóinak (tanácsadók, vizsgáló intézmények címei, telefonszámok stb.) felsorolásával ér véget.

Menyhay Imre: Vezetés. Nevelés. Neurózis. Társadalmi valóságok, szükségletek és szükségletkielégítés. Bp. Aula Kiadó, 1995. 1744 oldal 1064 Ft

A társadalompszichológia sajátos megközelítését, nemzetközi vonatkozásban is figyelmet keltő koncepcióját adja elő Menyhay Imre monográfiája.

A szerző minden eddigi kísérletnél alaposabban foglalkozik a psziché, az individuális lelki élet és lelki reakciók társadalmi és kulturális beágyazottságával, azoknak a neurózisoknak a kialakulásával, amelyek a társadalmi konfliktusokból, kiváltképp a századvégi fejlett társadalmak mechanizmusainak hatástényezőiből erednek. A neurózis szerepe régóta foglalkoztatja a pszichológusokat, pszichiátereket, orvosokat egyaránt, de kevés az olyan szakember, aki kiterjesztené a kérdéskört a társadalomra mint rendszerre, s a közgazdasági, pszichológiai, szociológiai összefüggéseket együttesen kezelné. A szerző a neurotizálódás okait a túlságosan magas követelményekben, a vezetési és nevelési magatartás túlzott szigorában keresi, ami semmi esetre sem azonos a szabadosság elvének előtérbe helyezésével. A neurotikus társadalom, amely az emberiség kipusztulásának vízióját is megjeleníti – a szerző szerint –, gyógyítható.

Munkajogi elvi határozatok, 1970–1994. Munkajog a bírósági döntések tükrében. Bp. HVG-ORAC Kiadó, 1995. 1–2. kötet, 102 oldal (Civilisztikai Döntvénytár). 8736 Ft

A hatalmas – több mint ezer oldalas – mű tíz fejezetben tárgyalja az 1970 és 1994 közötti, munkajoggal kapcsolatos bírósági döntéseket.

A mű nagy jelentőségű minden olyan gyakorlati szakember számára, aki munkajoggal foglalkozik, hiszen a Munka törvénykönyve paragrafusainak értelmezéséhez és – főként – alkalmazásához kaphat segítséget.

A *Bevezető rendelkezések* című fejezet a jog rendeltetészerű gyakorlásával, a hátrányos megkülönböztetés tilalmával, az érvénytelenség és az elévülés kérdéseivel, A *munkaiügyi kapcsolatok* című rész a szakszervezetekkel foglalkozik. A munkaviszony című fejezet a munkaviszony létesítésével, módosításával, megszűnésével és megszüntetésével kapcsolatos ügyeket tárgyalja. A munkavégzésről szóló negyedik fejezet a munkavégzés szabályaival és a tanulmányi szerződésekkel foglalkozik. A munkaidő és a pihenőidő című fejezetet követően A *munka díjazása* című rész a munkabérről, a költségtérítéssel, a munkabér védelmével és a szociális juttatásokkal kapcsolatos ügyeket veszi sorra. A *feyelmi felelősség* című fejezetnek a feyelmi vétség, a feyelmi büntetések, a feyelmi eljárás és a bírósági eljárás a tárgya. A nyolcadik és kilencedik fejezet a munkavállaló és a munkáltató kártérítési felelősségéhez

kapcsolódó ügyeket tartalmazza. A mű utolsó fejezete a munkaügyi jogvitákkal foglalkozik.

Zsolnai József: Az értékközvetítő és képességfejlesztő pedagógia. Bp. ÉKP Központ–Holnap Kkt.–Tárogató Kiadó, 1995. 269 oldal, 1105 Ft

A Zsolnai név – és a hozzá kapcsolódó pedagógiai módszer – a magyar nevelésügyben fogalom. A szerző saját nyelvi, irodalmi és kommunikációs programjának reális, pedagógiai megvalósítását elszánt következetességgel küzdötte ki a hetvenes és nyolcvanas években. A Zsolnai-módszernek ma már igen sok híve és alkalmazója van, a nevelőképzésben is sok helyütt tanítják. Általános tapasztalat, hogy a Zsolnai-módszer jól alkalmazható a hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatásában.

A kiadvány egy nagyobb – később kötetekben kiteljesedő – sorozat része. Az értékközvetítés és képességfejlesztő célok elméleti és tervezési-szervezési megközelítését adja benne Zsolnai. Először a filozófiai jellegű (társadalom- és nyelvtudományi) diszciplínák megalapozó szempontjait összegzi, majd pedagógiájának belső tagozódását követve iskolapedagógiai részletkérdésekkel foglalkozik. A művet részletes irodalomjegyzék egészíti ki.

(Válogatás az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből.)

CONTENTS

STUDY

1 Károly BÁRD: Against organized crime

FORUM

9 László CSETNEKY: What does education mean? (Is it still fashionable in Europe?)

EXCHANGES OF EXPERIENCES

18 Ferenc NAGY: Long-term imprisonment (Some theoretical questions of imprisonment)

26 András CSÓTI: Danger of inactivity

34 Imre MÁRI: Programs

38 Ferenc MÁCSAI: Hundred thousands of sleeping pills

40 Ernő HARTAI: Personality-disturbance

44 Dénes Béla NOVÁK – Valentin NOVÁK: Reflection in a mirror

51 János BOROS: Conference (Situation of ethnic and religious minorities in prison)

52 István TAUBER: Gypsies and criminality

59 Ferenc TARI: Without discrimination (Gypsy-minority in the Hungarian punishment enforcement)

65 Ioan CHIS: Contradictions (Gypsies in Romanian maximum security prisons)

WORKSHOP

72 János BOROS: Effect of prison circumstances on recidivism

PREMIER PLAN

83 Anna PARDI: Light and shadow (about Dénes Zöldi)

IN BRIEF

89 International relations

91 New legal rules and internal regulations

93 Recognitions

95 Pictures – events

PAST

97 F. T.: Ninety years ago

98 Ferenc TARI: The Actual Finkey

SCIENTIFIC LIFE

109 József LÓRINCZ: The criminality and the prison (Doctoral dissertation of Agnes Kövér)

111 István SZÉKELY: Human rights (Doctoral dissertation of Csaba Kabódi)

114 Tamás MÓDOS: Long-needed dissertation

TEKA

118 Ferenc DEÁK: Criminology textbook

120 Offering books

INHALT

STUDIE

1 Károly BÁRD: Gegen organisierten Kriminalität

FORUM

9 László CSETNEKY: Der Begriff von Erziehung (Ist er noch immer modisch in Europa?)

ERFAHRUNGS- AUSTAUSCH

18 Ferenc NAGY: Lebenslängige Freiheitsstrafe (Einige theoretische Fragen der Freiheitsentziehung)

26 András CSÓTI: Die Gefahr der Untätigkeit

34 Imre MÁRI: Programme

38 Ferenc Mácsai: Hunderttausend Tablette von Schlafmittel

40 Ernő HARTAI: Persönlichkeitsstörung

44 Dénes Béla NOVÁK – Valentin NOVÁK: Spiegelbild

51 János BOROS: Konferenz (Die Lage der ethnischen und religiösen Minderheiten im Kerker)

52 Istán TAUBER: Zigeuner und Kriminalität

59 Ferenc TARI: Ohne Diskrimination (Roma-Minderheit im ungarischen Strafvollzug)

65 Ioan CHIS: Widersprüche (Zigeuner in den rumänischen Zuchthäuser)

WERKSTATT

72 János BOROS: Die Auswirkung der kerkerumstände auf Rückfälligkeit

PORTRÄT

83 Anna PARDI: Licht und Schatten (über Dénes Zöldi)

IN BRIEF

89 Internationale Beziehungen

91 Neue Rechtsregelungen und innere Verordnungen

93 Anerkennungen

95 Bilder – Ereignisse

VERGANGENHEIT

97 F. T.: Vor neunzig Jahre

98 Ferenc TARI: Der aktuelle Finkey

WISSENSCHAFT- LICHE LEBEN

109 József LŐRINCZ: Kriminalität und Kerker (Doktorarbeit von Agnes Kövér)

111 István SZÉKELY: Menschliche Rechte (Doktorarbeit von Csaba Kabódi)

114 Tamás MÓDOS: Ein Lückenbüsser

BIBLIOTHEK

118 Ferenc DEÁK: Das Lehrbuch von Kriminologie

120 Bücherangebot

TARTALOM

TANULMÁNY

1 BÁRD Károly: Szervezett bűnözés (A bűnüldözés és az igazságszolgáltatás nemzetközi összehangolása)

FÓRUM

9 CSETNEKY László: Rabnevelés (Divat-e még Európában?)

TAPASZTALAT - CSERE

18 NAGY Ferenc: Hosszú tartam (A szabadságvesztés egyes elméleti kérdéseiről)

26 CSÓTI András: A tétlenség veszélye (Százéves a szegedi Csillagbörtön)

34 MÁRI Imre: Programok (Eltérő rezsim alkalmazási lehetősége)

38 MÁCSAI Ferenc: Százezer altató (A hosszúidős nők börtönártalmi)

40 HARTAI Emő: Személyiségzavar

44 NOVÁK B. Dénes – NOVÁK Valentin: Tükörkép

51 BOROS János: Konferencia (Az etnikai és vallási kisebbségek helyzetéről)

52 TAUBER István: Cigányság és bűnözés

59 TARI Ferenc: Diszkrimináció nélkül (A roma kisebbség a magyar büntetés-végrehajtásban)

65 Ioan CHIS: Ellentmondások (Cigányok a romániai fegyházakban)

MŰHELY

72 BOROS János: Börtönhatás (Visszaeső elítéltek kérdőíves vizsgálata)

KÖZELKÉP

83 PARDI Anna: Fény és árnyék (Beszélgetés Zöldi Dénes bv. törzszászlóssal)

RÖVIDEN

89 Nemzetközi kapcsolatok

91 Új jogszabályok

93 Elismerések

95 Események

MŰLT

97 T. F.: Kilencven éve

98 TARI Ferenc: Az időszerű Finkey

TUDOMÁNYOS ÉLET

109 LŐRINCZ József: Büntetés és börtön

111 SZÉKELY István: Történelmi szerepcse

114 MÓDOS Tamás: Hézagpótló mű (Recenziók Kabódi Csaba, Kövér Ágnes és Volentics Anna kandidátusi értekezéséről)

TÉKA

118 Deák Ferenc: Alapismeretek (Kriminológiai tankönyv)

120 Könyvajánló

Kellemes
karácsonyi
ünnepeket
és boldog
új évet
kívánunk
minden
kedves
olvasónknak!

